

Zeszyty Historyczne
Stowarzyszenia Wychowanków
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

WALKA O NIEPODLEGŁOŚĆ I GRANICE POLSKI W LATACH 1905-1921

W TRADYCJI SZKOŁY GŁÓWNEJ
GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO
W WARSZAWIE

**Zeszyty Historyczne
Stowarzyszenia Wychowanków
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie**

SŁAWOMIR PODLASKI

**WALKA O NIEPODLEGŁOŚĆ
I GRANICE POLSKI
W LATACH 1905-1921**

**W TRADYCJI SZKOŁY GŁÓWNEJ
GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO
W WARSZAWIE**

**Wydawnictwo SGGW
Warszawa 2023**

© Copyright by Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2023

Fotografia na okładce:

Zdzisław Jasiński „Alegoria zwycięstwa w 1920 roku – Warszawo naprzód” (Wikimedia Commos)

Autor opracowania: *prof. dr hab. Sławomir Podlaski*

Opracowanie językowe: *Agata Cienkusz*

Redakcja techniczna: *Lena Maminajszwili*

ISBN (wersja papierowa) 978-83-8237-195-6

ISBN (wersja elektroniczna) 978-83-8237-196-3

Wydawnictwo SGGW

ul. Nowoursynowska 161, 02-787 Warszawa

tel. 22 593 55 20 (-25, -27 – sprzedaż)

e-mail: wydawnictwo@sggw.edu.pl

www.wydawnictwo.sggw.edu.pl

Wydawnictwo SGGW

[wydawnictwosggw](https://www.instagram.com/wydawnictwosggw)

*UCZELNI NA CHWAŁĘ,
SPOŁECZNOŚCI AKADEMICKIEJ SGGW
KU PRZYPOMNIENIU I PAMIĘCI.*

Szanowni Czytelnicy!

Oddajemy w Państwa ręce XI Zeszyt Historyczny Stowarzyszenia Wychowanków Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie ukazujący udział przedstawicieli SGGW w walkach o niepodległość i granice Polski w latach 1905-1921.

Autor opracowania prof. dr hab. Sławomir Podlaski z dużym pietyzmem nakreślił historyczny kontekst tych niezwykle trudnych lat. Przybliżył związane z naszą *Alma Mater* postacie, które wniosły znaczący wkład w budowanie zrębów naszej państwowości. Przypomniął sylwetki uczestników oraz przebieg i efekty przeprowadzonych akcji zbrojnych w obronie Lwowa, w powstaniach śląskich i wojnie polsko-bolszewickiej. Tych „wiernych i niezapomnianych Synów swego kraju” – żołnierzy 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej utworzonego z ochotników – studentów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Warszawskiego, którzy swoją niezłomną postawą dawali świadectwo wierności ideałom niepokonanego narodu polskiego.

Niniejsza publikacja jest podróżą w historycznie odległe czasy, które jednak dla współczesnych powinny być przestrogą i wskazówką. Niepodległość, której jako społeczeństwo doświadczamy dopiero 100 lat, nie jest bowiem wartością daną nam na zawsze. To bezcenna i niezwykle krucha wartość, którą bardzo łatwo utracić. I o której odzyskanie, jak pokazuje historia i niestety bieżące światowe wydarzenia, muszą walczyć pokolenia, często poświęcając swoich najbardziej walecznych przedstawicieli.

Bardzo dziękuję wszystkim zaangażowanym w przygotowanie tego opracowania, a szczególnie autorowi publikacji Profesorowi Sławomirowi Podlaskiemu za trud włożony w jej opracowanie.

Wszystkich Państwa serdecznie zachęcam do zapoznania się z wojennymi losami bohaterskich przedstawicieli naszej uczelni, którzy na przestrzeni wieków bez wahania stawali w obronie suwerenności ojczyzny i których poświęcenie i męstwo już na zawsze zapisały się na kartach historii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i niepodległej Polski.

prof. dr hab. Michał Zasada
Rektor SGGW

Przedmowa

Przekazujemy czytelnikom arcyciekawą książkę napisaną przez prof. Sławomira Podlaskiego. Profesor, specjalista nauki hodowli roślin i nasiennictwa Wydziału Rolnictwa i Biologii SGGW, jest niezwykle zaangażowanym badaczem historii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Pasjonuje Go zwłaszcza okres historii odzyskiwania niepodległości Polski po latach zaborów. Autor opisuje uczestnictwo i wkład absolwentów, pracowników oraz studentów naszej *Alma Mater* w procesie odzyskiwania niepodległości i suwerenności.

Jakże znojna i żmudna praca przeszukiwania archiwów, kwerenda po miejscach, w których można uzyskać ciekawe dokumenty, fotografie i opisy zdarzeń, szukanie materiałów źródłowych nigdzie niepublikowanych – Profesor wykonuje to zadanie z wielką starannością, a efektem jest ta książka, którą dedykuje „Uczelni na chwałę, społeczności akademickiej SGGW ku przypomnieniu i pamięci”.

Przypomnienie i pamięć o ludziach, którzy w potrzebie, kiedy Ojczyzna wzywała, stawali w szeregach, nie żałując trudu i krwi. Kim oni byli? Skąd pochodzili? Jakie przymioty charakteru posiadali? Na pewno były to odwaga, męstwo i honor. Na pewno też patriotyzm i umiłowanie Ojczyzny oraz na pewno było to wyniesione z domów poczucie obowiązku obrony Ojczyzny. Odpowiedzi na te pytania znajdziemy na stronach tej książki.

Myślę, że Autor chce przekazać wiedzę o latach walk o niepodległość i granice państwa w latach 1905-1921 nie tylko pokoleniom starszych czytelników, ale chce dotrzeć do młodych, studiujących obecnie na naszej uczelni, a nie zawsze znających historię czasu walk o odzyskiwanie niepodległości.

Pokolenie studentów, pracowników i absolwentów SGGW, które na początku XX wieku stanęło „w szeregu”, dało przykład późniejszym uczestnikom II wojny światowej i Powstania Warszawskiego, jak walczyć za Polskę.

Dla upamiętnienia tych czynów i ofiar, jakie złożyła społeczność akademicka SGGW, Stowarzyszenie Wychowanków i Władze Uczelni organizują coroczne uroczystości Dnia Niepodległości i „Apel pamięci”. W podniosłej atmosferze wspominane są miejsca oraz okoliczności ich śmierci. W ich intencji odprawiane są nabożeństwa.

Książka ukazuje się jako XI tom z cyklu „Zeszyty Historyczne Stowarzyszenia Wychowanków SGGW” i bardzo dobrze komponuje się z wydanymi już wcześniej pozycjami takimi jak: zeszyt nr 1 *Wspomnienia o studentach SGGW poległych za*

Ojczyznę 1918-1920, zeszyt nr 2 Księga poległych za Ojczyznę z SGGW 1939-1945 i zeszyt nr 6 Wspomnienia Absolwentów SGGW z Powstania Warszawskiego.

Zaiste, wspianą i pouczającą to lektura, z którą powinni się zapoznać nie tylko czytelnicy związani z SGGW, ale też i z innych uczelni akademickich.

Dziękujemy Panie Profesorze za trud włożony w napisanie tej książki!

Józef Rzewuski
Wiceprezes Stowarzyszenia Wychowanków SGGW

WSTĘP

W 2018 roku obchodziliśmy 100. rocznicę odzyskania niepodległości. Z tej okazji na terenie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie odbyły się liczne uroczystości, wydano publikacje poświęcone historii Uczelni, zorganizowano wystawę dotyczącą studentów SGGW odznaczonych za czyny wyjątkowego męstwa Orderem Wojennym *Virtuti Militari*.

Zainteresowanie tematyką dotyczącą „korzeni” Uczelni doprowadziło do odkrycia nowych źródeł historycznych, częściowo spowodowanych postępującą digitalizacją zbiorów. Z tego powodu możliwe było ukazanie nowych faktów, miejsc i zdarzeń, a przede wszystkim ludzi, którzy związani byli z historią SGGW. Temu celowi służy niniejsza publikacja.

Podzielono ją na dwie części. Część pierwsza dotyczy lat 1905-1917. Omówiono w niej wydarzenia, które doprowadziły do rewolucji z 1905 roku, jak również udział w niej niektórych przyszłych studentów i pracowników SGGW. Następnie opisano powstawanie organizacji paramilitarnych w Galicji, z których wyrosły Legiony Polskie. Podano również krótkie biogramy przyszłych studentów SGGW, członków Pierwszej Kompanii Kadrowej. Tę część zakończono opisem powstawania i funkcjonowania zarówno polskich formacji walczących u boku Rosji, jak i konspiracyjnych organizacji wojskowych – Polskiej Organizacji Wojskowej i Pogotowia Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej. Część druga obejmuje opis wkładu studentów i pracowników SGGW w odzyskanie niepodległości i budowanie zrębów polskiej państwowości. W dalszej części opracowania omówiono udział studentów SGGW w powstaniach śląskich. Podano listę absolwentów, rzadziej studentów, odznaczonych Orderem Wojennym *Virtuti Militari*. Dużo uwagi poświęcono poprawieniu i rozwinięciu biogramów poległych studentów. Starano się wytłumaczyć, czym spowodowany był duży udział poległych (w relacji do całkowitej liczby studentów SGGW) w stosunku do innych uczelni. Z tym zagadaniem powiązano opis uroczystości odsłonięcia i poświęcenia tablicy poległych studentów zaczerpnięty z ówczesnej prasy.

Publikację zakończono opisem przemilczanych i przez to zapomnianych zdarzeń, podczas których ginęli aktualni lub byli studenci SGGW – w czasie demonstracji robotniczych w Krakowie w 1923 roku i w okresie przewrotu majowego w 1926 roku.

I Lata 1905-1917

Wymarsz Pierwszej Kompanii Kadrowej z »Oleandrów« w Krakowie dn. 6 sierpnia 1914

Wojciech Kossak *Wymarsz Pierwszej Kompanii Kadrowej z Oleandrów w Krakowie* – pocztówka

„Bo wciąż na jawie widzę
i co noc mi się śni,
że TA, CO NIE ZGINEŁA,
wyrośnie z naszej krwi”.

Antoni Słonimski *Ta, co nie zginęła...*

1 REWOLUCJA 1905 ROKU – UDZIAŁ PRZYSZŁYCH PRACOWNIKÓW I STUDENTÓW SGGW

Powstanie styczniowe z ogromną siłą przeorało świadomość społeczną Polaków, na co najmniej dwa pokolenia. Żadna inna klęska nie zaciążyła na umysłach narodu tak mocno, jak powstanie z 1863 roku (Pobóg-Malinowski, 2004). Przez wiele lat panowała w wyniku wprowadzenia permanentnego stanu wojennego „cisza grobów”, wzmacniana przez carskie represje, zsyłki, katorgi, więzienia i wszechobecny terror (Kieniewicz, 1975). Zlikwidowano również odrębność administracyjną Królestwa Polskiego, wprowadzono cenzurę prewencyjną, nasiliły się prześladowania Polaków w szkolnictwie, sądownictwie i administracji, niszczone także polski Kościół. Rusyfikacja była powszechna, język rosyjski od 1885 roku wprowadzono nawet do szkół elementarnych. Po polsku wykładana była tylko religia (Kieniewicz, 1975). Kurator warszawskiego okręgu szkolnego Aleksander Apuchtin twierdził, że jego celem jest takie ograniczenie języka polskiego, aby matka Polka zawodziła nad kołyską dziecka rosyjską piosenkę (Porycki, 2005).

Efektom powstania styczniowego było również zniechęcenie do walki zbrojnej jako środka do odzyskania niepodległości. Na emigracji i w kraju mnożyły się apele o podjęcie zbiorowego działania zmierzającego do oświecenia, unowocześnienia i wzbogacenia społeczeństwa. Zaczęto głosić hasła pracy organicznej i pracy u podstaw. Praca organiczna polegała na intensyfikacji działalności na rzecz rozwoju kultury, gospodarki i społeczeństwa, z kolei praca u podstaw to zwiększenie wsparcia bogatej i wykształconej części społeczeństwa na rzecz biednych i niewykształconych. W pracy u podstaw dużą rolę odgrywały dwory prowadzące taką działalność w stosunku do okolicznych chłopów.

Druga połowa XIX wieku to czas eksplozji demograficznej w Europie Środkowej, głównie w wyniku zmniejszenia śmiertelności ludności. Jednocześnie na pierwsze ćwierćwiecze po reformie uwłaszczeniowej przypada zakończenie przewrotu przemysłowego. W latach osiemdziesiątych powstawały nowe wielkie piece w Zagłębiu

Dąbrowskim, rozwijał się przemysł maszynowy, włókienniczy i cukrowniczy. Rozwój przemysłowy wymagał komunikacji, dlatego też budowano nowe linie kolejowe. Konsekwencją rozwoju gospodarczego było pojawienie się nowych klas społecznych: przedsiębiorców i inteligencji. Coraz większa liczba kobiet, których rodziny utraciły majątki ziemskie, szukała pracy i zarobku (Kieniewicz, 1975).

Rozwój przemysłu pociągnął za sobą wzrost liczby robotników – z 78 tys. w 1864 roku do 120 tys. w 1880 roku. Warunki ich pracy były złe, a zarobione pieniądze ledwie starczały na podstawową egzystencję. Dzień pracy liczył 12-14 godzin. W Królestwie Polskim zatrudnieni nie mieli prawa ani do zrzeszania się, ani strajków. Zła sytuacja materialna robotników powodowała radykalizację nastrojów społecznych. W końcu lat siedemdziesiątych powstały pierwsze komórki socjalistyczne związane z działalnością Ludwika Waryńskiego. Radykalizacja nastrojów wzmocniana była przez kolejne kryzysy gospodarcze. W latach dziewięćdziesiątych XIX wieku wśród partii politycznych wyodrębniły się następujące orientacje (*Polacy w walce o niepodległość...*, 2020):

- a) antyrosyjska, reprezentowana przez Polską Partię Socjalistyczną (PPS) na czele z Józefem Piłsudskim. W programie paryskim w 1892 roku stwierdzono, że celem partii jest „niepodległa Rzeczpospolita demokratyczna”. Oprócz tego domagano się poprawy warunków życia i płacy;
- b) prorosyjska, reprezentowana przez Narodową Demokrację, której przewodził Roman Dmowski. Endecja zakładała początkowe uzyskanie autonomii na wzór 1815 roku w związku z Rosją. O niepodległości mówiono w dalszym etapie. Podkreślano tworzenie świadomości o odrębności narodu polskiego. Wymagano codziennej pracy na jego rzecz. Uważano, że powstania są bezcelowe, ponieważ prowadzą do utraty „najlepszych sił swoich”;
- c) ludowa, rozwijała się głównie w Galicji. Ruch propagował szerzenie oświaty wśród ludu w formie uczestniczenia w odczytach czy szerszego korzystania z bibliotek. W celu upowszechnienia nowych zasad produkcji rolnej propagowano tworzenie kółek rolniczych. We współpracy z dworami zakładano straże pożarne i rozwijano doświadczalnictwo rolnicze;
- d) komunistyczna, reprezentowana przez Socjaldemokrację Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL). Program partii zakładał obalenie caratu i wprowadzenie ustroju socjalistycznego przez robotników. Chłopsstwo uznawano za siłę zachowawczą. Nie przewidywano walki o niepodległość, głoszono, że wystarczy autonomia Królestwa w ramach demokratycznej Rosji.

Jak wspomniano, na początku XX wieku w Rosji narastało wewnętrzne napięcie spowodowane nierozwiązanymi problemami ekonomicznymi i społecznymi. Aby przykryć problemy wewnętrzne, car w 1904 roku zdecydował się wypowiedzieć wojnę Japonii. Wbrew oczekiwaniom Rosja zaczęła ponosić spektakularne klęski. Dodatkowo pojawiły się oznaki kryzysu gospodarczego. To wszystko w połączeniu z agitacją różnych partii politycznych doprowadziło do coraz częstszych demon-

stracji antywojennych i antymobilizacyjnych oraz domagających się poprawy warunków pracy, płacy i polepszenia sytuacji życiowej robotników. Iskrą prowadzącą do wybuchu rewolucji była masakra robotników w Petersburgu w czasie demonstracji zorganizowanej przez popa Gieorgija Gapona 9 stycznia 1905 roku („krwawa niedziela”). W Warszawie już 27 stycznia 1905 stanęły pierwsze fabryki, następnie wybuchł strajk powszechny. Żądania robotników były podobne – ośmiogodzinny dzień pracy, podwyżki pensji, powołanie instytucji delegatów robotniczych, wprowadzenie powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych i opieki lekarskiej.

Fala strajków dotarła na wieś i do szkół, bardzo mocno doświadczonych polityką rusyfikacyjną. Rząd próbował stłumić demonstracje, strzelając do robotników. W celu przeciwstawienia się terrorowi ze strony władz, powołano w Warszawie 5 lutego 1905 roku, na VII Zjeździe PPS, Organizację Bojową (OB PPS) mającą na celu ochronę demonstracji i szkolenie kadr wojskowych dla przyszłego powstania oraz „oczyszczenie ulic ze szpiegów i agentów policji”. Od lipca do listopada 1906 roku w działania bojowe zaangażowanych było 4330 osób: 3089 bojowców, 499 instruktorów i 742 techników bojowych (Pająk, 1985). Tak duża liczba zaangażowanych ludzi wymagała dostaw broni i zaopatrzenia. Rewolwery typu browning przemycano z zagranicy, problemem była natomiast produkcja bomb rzucanych w carskich urzędników i żołnierzy.

W 1905 roku produkowano w małej liczbie bomby w Łodzi (z dynamitu dostarczanego przez górników Zagłębia) oraz w Samsonowie (z dynamitu przywożonego z Suchedniowa i Dąbrowy Górniczej). Sytuacja zmieniła się w 1906 roku, kiedy kierownictwo nad wytwarzaniem bomb przejął Aleksander Lutze-Birk (ps. Stefan, Dynamit Piroksilinowicz), w latach 1927-1939 pracownik SGGW układający przedmioty *Motory spalinowe* oraz *Aparaty i maszyny przemysłu rolnego*.

Aleksander Lutze-Birk był absolwentem Politechniki w Rydze, studia kontynuował w Szwajcarii, gdzie zajął się chemią materiałów wybuchowych, głównie nitrozwiązków. W czasie pobytu w Szwajcarii ukończył kurs wojskowy organizowany przez polskich socjalistów oraz nawiązał kontakt z prof. Ignacym Mościckim, który polecił go Józefowi Piłsudskiemu (Staff, 1937).

W 1905 roku pod kierunkiem Aleksandra Lutze-Birka zorganizowano produkcję bomb z wykorzystaniem nitrozwiązków (Potkański, 2014). Z Niemiec i Austrii pod pretekstem importu barwników włókienniczych sprowadzono duże ilości nitrozwiązków, głównie kwas pikrynowy, z których konstruowano bomby. Miały one wygląd dużej książki i ważyły 4-6 funtów rosyjskich (1,6-2,5 kg). Niekiedy składano indywidualne zamówienia na bomby specjalne. Laboratorium było zdolne do wytwarzania 10 bomb tygodniowo (Potkański, 2014). Zlikwidowano je w 1907 roku. Z polecenia Tomasza Arciszewskiego produkcję bomb wznowiono w Warszawie z przeznaczeniem na ewentualne wykorzystanie w okresie powstań śląskich.

Ze względów konspiracyjnych bomby produkowano w mieszkaniach zajmowanych przez zwyczajne z pozoru małżeństwa. Aleksander Lutze-Birk i Aleksandra

Zagórska z polecenia Partii stworzyli takie fikcyjne małżeństwo, wspierane przez służącą Franję, również towarzyszkę partyjną. Jest oczywiste, że wszyscy mieli sfałszowane odpowiednie dokumenty.

Aleksander Lutze-Birk w biogramie z okazji 30-lecia powstania SGGW napisał bardzo skromnie, że w okresie rewolucji z 1905 roku „wziął aktywny udział w walce o niepodległość” (Staff, 1937).

Aleksandra Zagórska i Aleksander Lutze-Birk – fikcyjne małżeństwo zaangażowane w produkcję bomb dla PPS (Lada, 2018)

Grób Aleksandra Lutzego-Birka na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie (Wikipedia)

Podobnie skromny jest napis na grobie znajdującym się na Powązkach: „Zasłużony dla Ojczyzny i techniki”. Lutze-Birk nie podał, że wraz z czterema przyszłymi premierami II Rzeczypospolitej, pod kierunkiem Józefa Piłsudskiego, brał udział w napadzie na pociąg na stacji w Bezdanach, gdzie 26 września 1908 roku zrabowano 200 tys. rubli na potrzeby PPS.

Aleksandra Zagórska wojnę o niepodległość skończyła w stopniu podpułkownika Wojska Polskiego. W czasie walk o Lwów zorganizowała oddział kobiet, które pełniły rolę kurierek, a w razie potrzeby walczyły z bronią w ręku. W grudniu 1918 roku oddział przekształcono w Ochotniczą Legię Kobiet liczącą 600 legionistek. W czasie walk o Lwów poległ jej jedyny syn, 13-letni Jerzy Bitschan, który uciekł z domu i walczył z Ukraińcami na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (Dzimira-Zarzycka, b.r.).

Absolwentem Kursów Przemysłowo-Rolniczych, uważanych za początek SGGW, był Antoni Szylling, późniejszy generał brygady, dowódca Armii „Kraków”, największej jednostki Wojska Polskiego w kampanii wrześnio-

wej. Generał był rolnikiem z zamiłowania, a wojskowym z zawodu i przeznaczenia. Po ukończeniu studiów rolniczych kierował Zootechniczną Stacją Doświadczalną w Szamocinie. Generał Szylling we wrześniu 1939 roku, po 16 dniach ciężkich walk, od początku zagrożony okrążeniem, doprowadził Armię „Kraków”, jako zwartą jednostkę, pod Tomaszów Lubelski. Uważany jest za jednego z trzech najlepszych dowódców kampanii wrześniowej (Stawecki, 2014).

W młodości Antoni Szylling związał się z socjalistami z partii Proletariat, później z PPS. Brał czynny udział w akcjach bojówek PPS. W jego konspiracyjnych mieszkaniach przechowywano broń i materiały propagandowe. Był wielokrotnie aresztowany przez władze carskie. W 1910 roku wyszedł na wolność.

W rewolucji 1905 roku uczestniczyli również rosyjscy i polscy studenci rosyjskiego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Rolnictwa w Puławach. Podjęli oni próbę zrewoltowania miejscowego garnizonu. Niestety próba nie zakończyła się powodzeniem.

Podsumowując, wśród historyków ciągle toczy się dyskusja, czy rewolucja 1905 roku była tylko rewolucją czy czwartym powstaniem narodowym. Niezależnie od nazewnictwa, była pierwszym zrywem narodowym, który przyniósł korzyści Polsce i Polakom. Można było zakładać prywatne polskie szkoły z polskim językiem wykładowym. Język ojczysty wprowadzono również do rządowych szkół elementarnych. Poprawiły się warunki pracy i płacy robotników. Zliberalizowano przepisy dotyczące zakładania stowarzyszeń kulturalnych. Dzięki temu powstało Towarzystwo Kursów Naukowych, w ramach którego założono Wydział Rolny, dający początek SGGW w niepodległej Polsce.

Jerzy Bitschan – uczeń, harcerz, Orleń Lwowski (Wikipedia)

Generał Antoni Szylling (Wikipedia)

Literatura

Dzimira-Zarzycka, A. (b.r.). *Dziewczyny na wartę. Aleksandra Zagórska formuje we Lwowie Ochotniczą Legię Kobiet*. Pobrano z: https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,osoby,551,osoba_aleksandra_zagorska.html (dostęp: 31.10.2023).

Kieniewicz, S. (1975). *Historia Polski 1795-1918*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 597.

- Lada, W. (2018). *Polscy terroryści*. Warszawa: Wydawnictwo Znak Horyzont, s. 368.
- Pajak, J. (1985). *Organizacje bojowe partii politycznych w Królestwie Polskim 1904-1911*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, s. 92.
- Pobóg-Malinowski, W. (2004). *Najnowsza historia polityczna Polski 1864-1914*. Tom I. Kraków: Wydawnictwo Graf-Punkt, s. 9.
- Potkański, W. (2014). *Terroryzm na usługach ugrupowań lewicowych i anarchistycznych w Królestwie Polskim do 1914 roku*. Polskie Towarzystwo Historyczne. Warszawa: Wydawnictwo DiG, s. 568.
- Polacy w walce o niepodległość 1914-1918* (2020). Pobrano z: <https://przystanek-historia.pl/pa2/tematy/jozef-pilsudski/69912,Polacy-w-walce-o-niepodleglosc-1914-1918.html> (dostęp: 31.10.2023).
- Porycki, J. (2005). *Aleksander Apuchtin – właściciel majątku Kułaki*. Ciechanowiecki Rocznik Muzealny, t. 1, s. 181-189.
- Staff, F. (red.), (1937). *Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (1906-1911-1916-1936)*. Wydana staraniem Senatu Akademickiego Szkoły, s. 289.
- Stawecki, P. (2014). *Generałowie polscy w wojnie obronnej 1939 roku i ich dalsze losy: cz. 1*. Przegląd Historyczno-Wojskowy, 15 (68), 2 (248), s. 51-76.

W miarę wygasania akcji rewolucyjnej prowadzonej przez PPS, w ramach Partii zaczęła się dyskusja na temat kierunków przyszłych działań. Na VIII Zjeździe PPS we Lwowie wysunięto konieczność przygotowania kadr wojskowych do przyszłych działań powstańczych, korzystając z doświadczeń uzyskanych w czasie działania Organizacji Bojowej PPS. Temu celowi miała służyć inicjatywa powołania Związku Walki Czynnej (ZWC) zaproponowana przez Kazimierza Sosnkowskiego. Dnia 1 sierpnia 1908 oficjalnie powołano ZWC. Jego celem nadrzędnym było utworzenie niepodległej republiki demokratycznej (Stachiewicz, 1930). Cel ten zamierzano zrealizować poprzez kształcenie kadr dowódczych mających poprowadzić planowane powstania zbrojne w zaborze rosyjskim (Bagiński, 1937-1939).

W celu wcześniejszego rozeznania możliwości działania, 29 września 1906 Józef Piłsudski i Witold Narkiewicz-Jodko nawiązali kontakty z przedstawicielem austriackiego Sztabu Generalnego. Ustalono, że członkowie ZWC będą zbierać informacje wywiadowcze na terytorium Rosji. W razie wybuchu wojny przewidywano włączenie już przeszkolonych Polaków do formacji militarnych. W zamian mogli liczyć na różne ułatwienia w działalności organizacyjnej, w tym dostęp do broni i szkolenia. Podobne ułatwienia Austriacy stosowali w stosunku do Ukraińców. Postępowali zgodnie z zasadą: „Dziel i rządź”, dlatego w 1918 roku skoncentrowali oddziały ukraińskie wokół Lwowa, aby ułatwić im zdobycie miasta (Potkański, 2011).

Związek Walki Czynnej miał charakter tajny, założenia jego funkcjonowania opierały się na doświadczeniach Organizacji Bojowej PPS. W listopadzie 1908 roku ZWC liczył 54 szeregowców i 10 instruktorów wojskowych, w czerwcu 1909 roku 147 żołnierzy, a wiosną 1910 roku 210 (Stachiewicz, 1930).

Większość założycieli ZWC stanowiła młodzież akademicka uczelni lwowskich. W 1910 roku zalegalizowano prace wojskowe w Galicji, tworząc dwa towarzystwa sportowe: Związek Strzelecki we Lwowie i „Strzelec” w Krakowie. Przewodniczącym pierwszej organizacji został inż. Władysław Sikorski, drugiej Włodzimierz Tetmajer (Potkański, 2009).

Związek Walki Czynnej nie został zlikwidowany, zachował swój tajny charakter, skupiając „najlepsze jednostki”. W odrodzonej Polsce kilkuset członków ZWC zostało

oficerami, a czterech – Józef Piłsudski, Edward Rydz-Śmigły, Władysław Sikorski i Kazimierz Sosnkowski – wodzami naczelnymi Wojska Polskiego (Stachiewicz, 1930).

Związek Strzelecki miał znacznie szerszą niż ZWC bazę społeczną. Po uwolnieniu spod wpływów partyjnych stał się organizacją o charakterze narodowym. Jego oddziały istniały nie tylko w Galicji, ale również w zaborze rosyjskim, samej Rosji, a także w innych krajach takich jak: Wielka Brytania, Niemcy, Szwajcaria, Belgia, Dania i Francja. W czerwcu 1914 roku do Związku Strzeleckiego należało 7200 osób.

Dnia 12 marca 1909 roku powstał we Lwowie Polski Związek Wojskowy (PZW) wywodzący się z kręgów młodzieży narodowo-niepodległościowej. Już w 1909 roku utworzono pierwsze szkoły wojskowe oraz oddziały ćwiczebne dla młodzieży szkół średnich. Oddziały ćwiczebne w miarę rozwoju w Galicji skautingu przekształcały się w drużyny skautowe podlegające ćwiczeniom wojskowym.

Zadaniem PZW było przygotowanie i mobilizacja sił zbrojnych do walki o niepodległość. W lipcu 1909 roku PZW liczył we Lwowie 60, a w Krakowie 80 członków. W Akademii Rolniczej w Dublanach powstała kompania w sile 30 członków pod dowództwem Mariana Januszajtisa.

W lipcu 1910 roku działalność wojskową PZW przejęła organizacja o nazwie Armia Polska. Była to tajna organizacja, która w 1911 roku utworzyła Polskie Drużyny Strzeleckie (PDS) – jawne w zaborze austriackim, a tajne w pozostałych zaborach. Polskie Drużyny Strzeleckie szybko się rozrastały, ponieważ do Lwowa napływała młodzież polska kończąca prywatne szkoły w Królestwie (Bagiński, 1937-1939). Ogółem Armia Polska i PDS w latach 1911-1912 liczyły około 726 strzelców, w tym 22 oficerów i 200 podoficerów.

Członkiem Dublańskiej (Akademii Rolniczej w Dublanach koło Lwowa) Drużyny Strzeleckiej był asystent Akademii Rolniczej w Dublanach Stefan Biernacki, absolwent Wydziału Rolniczego Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie z roku 1911/1912. W 1913 roku, już jako Dąb-Biernacki, ukończył szkołę podchorążych z okręgu Lwów i uzyskał odznakę oficerską „Parasol” (Olszyna-Wilczyński, 2014).

General Stefan Dąb-Biernacki
(Wikipedia)

General Stefan Dąb-Biernacki był jednym z trzech polskich oficerów, którzy trzykrotnie uzyskali Order Wojenny *Virtuti Militari*.

W latach 1914-1921 dowodził kompanią, batalionem, pułkiem i I Dywizją Legionów. W kampanii wrześniowej był dowódcą odwodowej armii „Prusy”. Dwukrotnie porzucał żołnierzy na polu walki. W 1940 roku został zdegradowany do stopnia szeregowca i wydalony z wojska (Rogóż, 2011).

W 1911 roku nastąpiło zbliżenie pomiędzy Związkiem Strzeleckim i Polskimi Drużynami Strzeleckimi. Obie organizacje opracowywały wspólnie materiały szkoleniowe i korzystały z tych samych instruktorów.

W dniach 25-26 sierpnia 1912 roku w Zakopanem doszło do formalnego zbliżenia pomiędzy obozami narodowo-niepodległościowym i socjalistyczno-niepodległościowym. Utworzono Polski Skarb Wojskowy. W tym samym roku – 10 listopada i 1 grudnia – odbyły się w Wiedniu zjazdy delegatów siedmiu stronnictw politycznych. Utworzono Tymczasową Komisję Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (KSSN), której celem było zorganizowanie polskiego rządu na ziemiach polskich wyzwolonych w trakcie przyszłej wojny oraz kierowanie Skarbem Wojskowym i koordynowanie działań organizacji paramilitarnych (Bagiński, 1937-1939). Komisja ta mianował Józefa Piłsudskiego komendantem Polskich Sił Zbrojnych. Ze względu na fakt, że KSSN oparta była na przedstawicielach galicyjskich partii politycznych, a nie na reprezentantach organizacji niepodległościowych, szybko doszło do nieporozumień, w wyniku których PDS wycofały się z KSSN. Dnia 31 lipca 1914 roku wydano rozkaz mobilizacyjny, w którym komunikowano o podporządkowaniu się Józefowi Piłsudskiemu jako komendantowi głównemu. Dnia 3 sierpnia 1914 roku w Krakowie nastąpiło utworzenie I Kompanii Kadrowej złożonej z „Drużynaków” i Strzelców (Bagiński, 1937-1939).

W latach 1906-1914 w Małopolsce istniały Drużyny Bartoszwowe (DB) założone przez inżyniera Wawrzyńca Dajczaka, członka Związku Młodzieży Polskiej. Ich celem było „Rzucić zarzewie obywatelskiej ofiary w szeregi młodzieży wiejskiej, otworzyć dla tej młodzieży środowiska polskiego życia kulturalnego na wsi, dać jej praktyczną szkołę cnót żołnierskich i obywatelskich”. Organizacja miała charakter wojskowy. W latach 1908 i 1909 zorganizowała 18 drużyn, które liczyły 659 członków. W 1911 roku było już 79 drużyn i 3520 członków. Większość DB działało na Podkarpaciu w pasie od Kołomyi po Sanok. Ważnym efektem działania DB było to, że „chłop galicyjski, w którego świadomości znana była tradycja Szeli i roku 1846, poczuł duszę i dumę narodową”. W 1914 roku DB liczyły 290 drużyn i około 7000 członków. Organizacja ta korzystała z pomocy instruktorów Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich. Władze austriackie nie darzyły sympatią DB i często utrudniały funkcjonowanie organizacji, odmawiając zgody na wypożyczenie karabinów czy użytkowanie strzelnic (Bagiński, 1937-1939).

Na uroczystościach kolejnej rocznicy powstania chochołowskiego odbywających się w Chocholowie w 1912 roku powstał pomysł powołania wojskowych Drużyn Podhalańskich złożonych z górali. Powstające drużyny 3 maja 1913 roku zjednoczyły się w Związek Drużyn Podhalańskich, kierowanych i organizowanych przez instruktorów z PDS. Dnia 21 czerwca 1914 roku PDS połączono z Drużynami Podhalańskimi (Bagiński, 1937-1939).

Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” było pierwszym na ziemiach polskich ruchem społecznym o charakterze ponadstanowym. Zakładano, że jeżeli kiedyś pojawi się szansa na odzyskanie niepodległości, mogą tego dokonać ludzie przygotowani fizycznie i świadomi narodowo (Stawicki, 2017). Do czasów wojny bałkańskiej w 1912 roku naczelne władze „Sokoła” zwalczały próby wprowadzenia do organizacji elementów wojskowych. Jednak obawa, że cała młodzież znajdzie

się w organizacjach niepodległościowych spowodowała, że zezwolono na ćwiczenia wojskowe drużyn sokolich. Początkowo korzystano z instrukcji PDS, ale już w 1913 roku opracowano własne materiały. Naczelne władze „Sokoła” robiły jednak wszystko, aby ograniczyć funkcjonowanie i istnienie połowych drużyn sokolich zaangażowanych w działalność wojskową (Bagiński, 1937-1939).

Do sierpnia 1914 roku przeszkolono 7 tys. członków, z których wielu później znalazło się w Legionach. W II Brygadzie Legionów służyło 1000 „Sokołów”, a 18 000 „Sokołów” amerykańskich służyło w „Błękitnej Armii” generała Józefa Hallera we Francji. „Sokoły” działały jawnie w Galicji. W Rosji początkowo ich działalność była zakazana, po 1905 roku była tolerowana z niechęcią. W zaborze pruskim utrudniano prowadzenie działalności, a członków poddawano represjom.

Podsumowując, niezależnie od różnic programowych podstawowym celem wszystkich organizacji paramilitarnych było wojskowe szkolenie kadr, które miały wziąć udział w przyszłej wojnie o niepodległość Polski. Liczbę wyszkolonych wojskowo członków przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba wyszkolonych wojskowo członków przez galicyjskie formacje paramilitarne przed wybuchem I wojny światowej

Organizacja	Liczba wyszkolonych żołnierzy
Związek Strzelecki, Towarzystwo Strzelec	7 200
Polskie Drużyny Strzeleckie (Drużyniacy)	6 000, 10 000*
Drużyny Bartoszwowe	7 000
Drużyny Podhalańskie	brak danych
Polowe Drużyny Sokole	7 000
Razem	27 200-31 200

*Razem ze skautami.

Literatura

Bagiński, H. (1937-1939). *Polskie organizacje wojskowe przed wojną światową*. W: *Księga chwały piechoty* (opracowanie zbiorowe). Warszawa: Departament Piechoty, M.S.Wojsk, s. 67-95.

Olszyna-Wilczyński, J. (2014). *Zapiski historyczne (1912-1914)*. Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, s. 171.

- Potkański, W. (2011). *Władze austriackie wobec polskiego ruchu militaryjnego przed 1914 rokiem w Galicji*. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, 1, s. 81-92.
- Potkański, W. (2009). *Polski ruch paramilitaryjny na terenie Galicji przed wybuchem wielkiej wojny w roku 1914*. *Kwartalnik Historyczny, Rocznik CXVI*, 2, s. 175-196.
- Rogóż, A. (2011). Stefan Dąb-Biernacki. Pobrano z: <https://historiapolski.eu/viewtopic.php?t=2688> (dostęp: 02.11.2023).
- Stachiewicz, J. (1930). *Początki Związku Walki Czynnej*. Warszawa: Instytut Badań Najnowszej Historii Polskiej, s. 1-20.
- Stawicki, R. (2017). *Zarys historii Towarzystwa Gimnastycznego Sokół – w 150. rocznicę powstania (1867-2017)*. Opracowanie tematyczne OT-653. Warszawa: Kancelaria Senatu, s. 1-25.

3

POLSKIE FORMACJE POMOCNICZE W I WOJNIE ŚWIATOWEJ U BOKU PAŃSTW CENTRALNYCH: LEGIONY POLSKIE, POLSKI KORPUS POSIŁKOWY I POLSKA SIŁA ZBROJNA (POLNISCHE WEHRMACHT)

Wybuch wielkiej wojny w 1914 roku rozbudził nadzieję Polaków na odzyskanie niepodległości. Sądzono, że ziści się błaganie Mickiewicza „[...] o wojnę powszechną za wolność ludów [...]. O broń i orły narodowe” (Mickiewicz, 2015).

Najlepiej do polskiego czynu zbrojnego przygotowany był zabór austriacki. Ze względu na względnie liberalny ustrój polityczny w Galicji możliwe było tworzenie organizacji paramilitarnych. W założeniu organizacje te przygotowywały kadry dla Wojska Polskiego. Nic więc dziwnego, że najszybciej u boku Austro-Węgier, jako pierwsza jednostka polska, powstały Legiony Polskie.

Wojna serbsko-austriacka wybuchła 28 lipca 1914 roku. Już następnego dnia Józef Piłsudski wydał pierwsze rozkazy mobilizacyjne. Na ich podstawie możliwe było powołanie 3 sierpnia Pierwszej Kompanii Kadrowej, mającej być „kuźnią kadr przyszłego wojska”. Liczyła około 140-160 osób. Kompania wymaszerowała 6 sierpnia z Krakowa w kierunku granicy rosyjskiej. Jej wymarsz miał w większym stopniu charakter polityczny niż militarny. Żołnierze nie mieli pełnego umundurowania, nosili przestarzałe karabiny. Kompania nie miała broni maszynowej ani artylerii (Skalska, 2015).

W Kompanii Kadrowej brali również udział przyszli studenci SGGW. Poniżej podano krótkie ich biogramy (Majchrowski, 2014).

Leon Stanisław Bąkowski „Kirkor” (1894-1954), przydział służbowy: 4 pluton, I Brygada Legionów Polskich, ranny, następnie w POW; od 11 listopada 1918 roku w WP; walczył z bolszewikami; w 1924 roku przeniesiony do rezerwy; absolwent rolnictwa SGGW; urzędnik Ministerstwa Rolnictwa; obrońca Warszawy we wrześniu 1939 roku, a następnie w konspiracji niepodległościowej (Korpus Bezpieczeństwa); od lipca 1944 do stycznia 1946 roku w LWP (m.in. dowódca Szkoły Oficerskiej 2 Armii WP w Kąkolewnicy); więzień UB.

Eugeniusz Chrościcki, syn Wincentego i Franciszki z Rudzkich. Urodził się 30 grudnia 1894 roku w Warszawie. Kawaler Orderu Wojennego *Virtuti Militari* numer 3658 z 1920 roku oraz Krzyża Walecznych. Absolwent Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego – Wydział Rolniczy. Od 1914 roku w Legionach Polskich. 1 Pułk Ułanów Władysława Beliny-Prażmowskiego. Brał do 1917 roku udział we wszystkich bitwach. W 1917 roku ukończył Szkołę Oficerską 1 Pułku Ułanów I Brygady Legionów w Ostrołęce. Od 1918 roku porucznik, następnie rotmistrz 1 Pułku Szwoleżerów i 11 Pułku Ułanów, w którym brał udział w wojnie polsko-rosyjskiej 1920 roku. Po 1921 roku w rezerwie 25 Pułku Ułanów Wielkopolskich w Prużanie. Administrator dóbr księcia Włodzimierza Czetwertyńskiego w Rudzieńcu, powiat Parczew. Prezes Straży Ogniowej. We wrześniu 1939 roku w niewoli Armii Czerwonej. Jeniec w obozie jenieckim w Starobielsku. Zamordowany wiosną 1940 roku w Charkowie (ZSRR).

Tadeusz Głodowski ps. Boruta, urodził się 1 kwietnia 1895 roku w Topoli Królewskiej w powiecie łęczyckim. Zmarł 3 listopada 1975 roku w Warszawie. Syn Józefa i Stanisławy z d. Karśkiewicz. Absolwent warszawskiego gimnazjum humanistycznego im. W. Górskiego (1913). W czasie nauki należał do Związku Młodzieży Polskiej i Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej, członek uczniowskiej sekcji ZWC. W 1913 roku rozpoczął studia w warszawskiej Wyższej Szkole Ogrodniczej. Podczas I wojny światowej walczył w 3 plutonie. Po zajęciu Kielc odesłany z powodu choroby na tyły. W latach 1922-1926 przebywał na emigracji zarobkowej w Brazylii. Po powrocie pracownik umysłowy w Mogielnicy i w Warszawie, Powstaniec Warszawski (Żoliborz). Po II wojnie światowej pracownik i redaktor naczelny wydawnictw Instytutu Ekonomii i Organizacji Przemysłu.

Miłosz Grodecki ps. Oskierko, urodził się w 1890 roku w osadzie Sokoły w województwie mazowieckim jako syn lekarza. W 1910 roku ukończył gimnazjum w Kownie i wstąpił na Wydział Lekarski Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przeszedł szlak bojowy I Brygady w służbie sanitarnej. W 1921 roku uzyskał tytuł doktora wszech nauk lekarskich. W 1926 roku podjął studia na Wydziale Leśnym SGGW, jednak ich nie ukończył. W czasie II wojny światowej został wysłany do Zakopanego, gdzie uczestniczył w ruchu oporu.

Stanisław (Jan? Wiktor?) Jankowski ps. Ziemowit, syn Wiktora i Marii z d. Nowickiej. Po maturze (1912) rozpoczął studia w Oxfordzie (filologia klasyczna). Członek Związku Strzeleckiego, uczestnik letniego kursu strzeleckiego w Olean-drach (1914), żołnierz 1 plutonu (sekcyjnego). Uczestniczył w walkach oddziału kadrowego do października 1914 roku, a dwa miesiące później został zwolniony z Legionów z powodu choroby. Studiował w latach 1916-1918 (Uniwersytet Warszawski, SGGW). Uczestniczył w rozbrajaniu Niemców, od 11 listopada 1918 roku służył w Legii Akademickiej, później w 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej, w którym ukończył szkołę podoficerską. Został ranny w okresie wojny z bolszewikami,

zbiegł z sowieckiej niewoli. W lipcu 1921 roku powrócił do macierzystego pułku, a miesiąc później został przeniesiony do rezerwy (porucznik). Pracował jako urzędnik w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej w latach 30. w dyplomacji (konsulat w Brukseli do 1938 roku).

Bolesław Pągowski ps. Orwicz, urodził się w 1894 roku, członek tajnego skautingu, przydział służbowy 3 Pułk Piechoty. Był internowany w Szczypiornie i Łomży. Od listopada 1918 roku do lutego 1922 w Wojsku Polskim, kapitan. Uczestnik wojny z bolszewikami. Absolwent Wydziału Leśnego SGGW – inżynier leśnik, nadleśniczy w Białowieży. Aresztowany przez Rosjan, zaginął bez wieści.

Marian Smoleński ps. Kolec, syn właściciela majątku Gostkowo w powiecie ciechanowskim. W 1913 roku zaczął studia na Politechnice w Glens w Belgii z zakresu cukrownictwa. Należał do Ułanów Władysława Beliny-Prażmowskiego. W 1917 roku podjął studia na Wydziale Rolniczym SGGW. Po odzyskaniu niepodległości ochotnik w 7 Pułku Ułanów Lubelskich. Dalsze losy związał z Wojskiem Polskim. W 1939 roku został pułkownikiem, a w 1964 roku awansował do stopnia generała brygady.

Józef Piłsudski sądził, że wkroczenie Kompanii Kadrowej do zaboru rosyjskiego wywoła powstanie narodowe, któremu będzie przewodniczył hipotetyczny tajny Rząd Narodowy. W wyniku powstania nastąpi opanowanie przez Polaków części zaboru rosyjskiego, co spowoduje możliwość stawiania warunków politycznych państwu centralnym (Garlicki, 1986). Srogo się jednak przeliczył. Wkroczeniu polskich żołnierzy do Kongresówki towarzyszyła niechęć lub nawet nieskrywana wrogość ludności. Duża część społeczeństwa identyfikowała się z państwami zaborczymi. Zjawisko to występowało przede wszystkim w zaborach austriackim i rosyjskim. Ponadto, po przeżytej traumie powstania styczniowego, część ludności z wyraźną niechęcią odnosiła się do idei własnego wojska. Polacy służyli w armiach zaborczych, robili tam mniejsze lub większe kariery i to, póki co, wystarczało.

Szczególnie trudno było dotrzeć z ideą narodową do chłopów mieszkających w Galicji. Pod koniec XIX wieku w wielu wsiach galicyjskich chłopci nie nazywali siebie Polakami, ale miejscowymi. Co więcej, dla wielu Polska, jej odrodzenie i niepodległość kojarzyła się z przywróceniem pańszczyzny.

Stosunek ludności zaboru rosyjskiego do legionistów najlepiej opisują wspomnienia jednego ze szwoleżerów Pułku Ułanów Beliny-Prażmowskiego, który mówił: „Pamiętam, gdyśmy przybyli do Warszawy w lipcu 1915 roku, jakaś Pani mówiła do swego syna, widząc ułana Beliny: patrz Franiu, oto idzie bratobójca” (Bełcikowski, 1921).

Brak efektów akcji strzeleckiej spowodował, że Austriacy zażądali od Piłsudskiego rozwiązania tworzonych oddziałów lub wstąpienia do austriackiego pospolitego ruszenia (Garlicki, 1986). Na szczęście dla Piłsudskiego 16 sierpnia 1914 roku w Krakowie, z inicjatywy polskich stronnictw politycznych, powołano Naczelny Komitet Narodowy (NKN), w skład którego weszli przedstawiciele partii politycz-

nych z zaboru austriackiego. Miał on być – co uznali szybko Austriacy – „najwyższą instancją w zakresie wojskowej i politycznej organizacji zbrojnych sił polskich” w formie Legionów (Smoliński, 2017). Oddziały polskie miały składać się z ochotników niepodlegających poborowi do armii austriackiej. Organizacyjnie podlegały dowództwu Landwehry (Garlicki, 1986).

Naczelny Komitet Narodowy postanowił na początek utworzyć dwa legiony: zachodni w Krakowie i wschodni we Lwowie, opierając się na już istniejących oddziałach polskich (Bagiński, 1937-1939).

Józef Piłsudski, po klęsce akcji strzeleckiej w Kongresówce, nie miał wyboru i z niechęcią zdecydował o przyłączeniu Strzelców do powstających Legionów. Oddziały te sformowały 1 Pułk Piechoty Legionów Polskich. Został on następnie, na przełomie 1914 i 1915 roku, rozbudowany i przekształcony w I Brygadę Legionów Polskich. Pułk toczył w 1914 roku boje na ziemiach polskich, między innymi pod Anielinem i Krzywopłotami, oraz najcięższy i najkrwawszy w tym roku bój pod Łowczówkiem w dniach 22-25 grudnia.

Napływ ochotników pozwolił na powołanie II, a w 1915 roku III Brygady Legionów Polskich. Już w końcu 1914 roku Legiony liczyły 11 000 żołnierzy, a w szczytowym okresie ich rozwoju liczba żołnierzy doszła do 20 000. W toku wojny, od Pierwszej Kompanii Kadrowej, rozrosły się one do trzech brygad złożonych z sześciu pułków piechoty, dwóch pułków ułanów, pułku artylerii polowej, a także licznych formacji i służb, jak choćby medycznej, uzupełnień (werbunkowej) i duszpasterskiej. Oddziały tworzone wyłącznie z ochotników, głównie z młodzieży (Smoliński, 2017).

W ramach NKN Józef Piłsudski starał się uzyskać jak największą niezależność i jednocześnie chciał wymusić na państwach zaborczych deklarację i konkretne działania dotyczące przyszłej państwowości polskiej. Ponieważ nie uzyskiwał sukcesów na tym polu, zaczął w 1915 roku ograniczać rekrutacje do Legionów, a w 1916 roku złożył dymisję z dowodzenia I Brygadą Legionów Polskich. Ku jego niemiłemu zaskoczeniu – została ona przyjęta (Snopko, 2008).

W międzyczasie zmieniła się sytuacja międzynarodowa i militarna. Ludność polska na niektórych terenach kilkakrotnie doświadczyła w czasie przesuwania się frontów okropności wojny, rabunków dokonywanych przez własne armie państw zaborczych czy pospolitego okrucieństwa ze strony żołnierzy. Jednocześnie rósł autorytet Legionów Polskich, których żołnierze w kolejnych bitwach odznaczyli się odwagą, wyszkoleniem, a przede wszystkim wysokim morale. Dramatyczne wydarzenia pod Kostiuchnówką i nad Stochodem uwiarydociły duże walory bojowe Legionów Polskich (Bagiński, 1937-1939). Jednocześnie przebieg dotychczasowych walk wykazał, że wojna nie skończy się szybko, dlatego coraz większe znaczenie zaczynały mieć zasoby ludzkie Królestwa Polskiego, jako baza potencjalnego rekruta i robotnika. W konsekwencji cesarze Niemiec i Austro-Węgier wydali 5 listopada 1915 roku dekret o powołaniu Królestwa Polskiego pozostającego w „łączności z obu sprzymierzonymi

mocarstwami”. W akcie tym nie określono granic przyszłej monarchii ani jej politycznego statusu. Stwierdzono jedynie, że będzie to twór samodzielny, ale nie niepodległy. Na podstawie tego dokumentu możliwe było utworzenie armii polskiej (Wieteska-Gnat, 2016).

W dniu 20 września 1916 roku z Legionów Polskich został utworzony Polski Korpus Posiłkowy (PKP). Austro-Węgry przekazały 10 kwietnia 1917 roku PKP, liczący około 21 tys. żołnierzy, generalnemu gubernatorowi warszawskiemu Hansowi von Beselerowi. Legioniści zostali przewiezieni na teren okupacji niemieckiej i zakwaterowani w ówczesnych porosyjskich koszarach. Niemcy chcieli z PKP stworzyć formację nazwaną Polską Siłą Zbrojną (PSZ), podlegającą bezpośrednio gubernatorowi Beselerowi (Snopko, 2008).

Wiosną 1917 roku Rosja uznała niepodległość Polski. W kwietniu tego roku do wojny przystąpiły Stany Zjednoczone. W związku z tym stało się jasne, że państwa centralne nie mogą wygrać wojny, dlatego wiązanie się z nimi było sprzeczne z polską racją stanu. W związku z tym Józef Piłsudski polecił legionistom nie składać przysięgi na wierność Niemcom i Austro-Węgrom. W konsekwencji sprowokowany przez Piłsudskiego tzw. kryzys przysięgowy w dniu 9 lipca 1917 roku doprowadził do internowania legionistów pochodzących z I i III Brygady, obywateli Królestwa Polskiego, a żołnierzy pochodzących z Galicji wysłano na front włoski. II Brygada Legionów Polskich dowodzona przez generała Józefa Hallera złożyła przysięgę i została ponownie podporządkowana dowództwu austro-węgierskiemu.

Po kryzysie przysięgowym PSZ liczyła 2775 żołnierzy. Mało osób chciało wstąpić do PSZ. Niemcom formacja ta, nawet w szczątkowej formie, była potrzebna ze względów politycznych. W połowie 1918 roku sytuacja polityczna na ziemiach polskich zmieniała się bardzo szybko. Istniejąca Rada Regencyjna w coraz mniejszym stopniu była zależna od Niemców. Z PSZ usunięto oficerów niemieckich. Ten fakt spowodował zwiększenie rekrutacji do tej formacji. Do 19 października 1918 roku liczba żołnierzy PSZ zwiększyła się do 9 tys. (Zieliński, 1937-1939).

Ze względu na interes Polski, fakt trwania PSZ z Niemcami budził zastrzeżenia natury politycznej. Ze względów wojskowych jej znaczenie, szczególnie w pierwszych dniach odzyskiwania niepodległości, było bardzo duże. Na dzień 11 listopada 1918 PSZ stanowiła około 30% polskich żołnierzy doskonale wyszkolonych, których użyto do rozbrajania okupantów (Zieliński, 1937-1939).

II Brygada Legionów Polskich została przerzucona na Bukowinę. W lutym 1918 roku państwa centralne podpisały układ pokojowy z Ukrainą, na mocy którego przekazano jej ziemię chełmską. W II Brygadzie potraktowano to jako czwarty rozbiór Polski. W konsekwencji postanowiono przebić się przez front rosyjski i połączyć z korpusami polskimi formowanymi w Rosji. W marcu 1918 roku II Brygada połączyła się z II Korpusem Polskim (Snopko, 2008). W ten sposób zakończyła się epopeja Legionów Polskich.

Żołnierzami Legionów było sześciu przyszłych pracowników Uczelni. Wśród poległych studentów wiadomo, że czterech należało uprzednio do POW.

Podsumowując, można stwierdzić, że Legiony Polskie stały się symbolem walki o odrodzenie niezależnej, wolnej i demokratycznej Rzeczypospolitej. Formacja ta przyniosła ziszczenie się modlitwy Adama Mickiewicza z *Księgi Pielgrzymstwa* o broń i orły narodowe. Na tradycji legionowej opierała się organizacja i funkcjonowanie Wojska Polskiego. Około 30 tys. żołnierzy, którzy przewinęli się przez Legiony, stanowiło bezcenny skarb w czasie walki o granice Rzeczypospolitej. Byli żołnierze Legionów Polskich sami formowali nowe jednostki Wojska Polskiego lub stawali się ich podwaliną.

Duch panujący w Legionach, szczególnie w I Brygadzie, oparty na partnerstwie i solidaryzmie pomiędzy żołnierzami i oficerami, stał się wzorcem dla jednostek Wojska Polskiego funkcjonujących w okresie II RP. Ponadto Legiony były prawdopodobnie najlepiej wykształconą i najmłodszą jednostką wojskową w okresie przed i w czasie II RP. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 2, w 1917 roku 50% wszystkich oficerów Legionów Polskich stanowili studenci i uczniowie.

Tabela 2. Struktura zawodowa oficerów Legionów Polskich wszystkich broni i służb na dzień 17 lutego 1917 roku (dane liczbowe: Zieliński, 1937-1939).

Lp.	Grupa zawodowa	Liczba	%
1	Studenci i absolwenci (prawa, medycyny, filozofii, nauk technicznych, rolniczych, leśnych, innych)	479	40,1
2	Technicy (inżynierowie, architekci, geometrzy, technicy)	140	11,7
3	Urzędnicy (państwowi, samorządowi, prywatni, kolejowi)	122	10,2
4	Uczniowie szkół średnich	117	9,8
5	Nauczyciele (szkół średnich, powszechnych, muzyki, gimnastyki)	100	8,4
6	Medycy (lekarze, dentyści, weterynarze, farmaceuci)	78	6,5
7	Twórcy (malarze, rzeźbiarze, literaci, dziennikarze)	48	4,0
8	Prawnicy (doktorzy prawa, adwokaci, notariusze)	30	2,5
9	Przemysłowcy, ziemianie, kupcy	30	2,5
10	Z armii zaborczych	28	2,3
11	Pracownicy naukowcy (profesorowie, asystenci uniwersytetów)	12	1,0
12	Innych zawodów	11	1,0
Razem		1195	100,0

Literatura

- Bagiński, H. (1937-1939). *Polskie organizacje wojskowe przed wojną światową*. W: *Księga chwały piechoty* (opracowanie zbiorowe). Warszawa: Departament Piechoty, M.S.Wojsk, s. 67-95.
- Bełcikowska, A. (1939). *Polska Organizacja Wojskowa: zarys dziejów*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa.
- Bełcikowski, J. (1921). *Opowieści szwoleżerów I-go Pułku Józefa Piłsudskiego*. Radom: Druk „Jan Kanty Trzebiński”, s. 92.
- Garlicki, A. (red.), (1986). *Z dziejów II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, s. 312.
- Majchrowski, J. M. (2014). *Pierwsza Kompania Kadrowa. Portret Oddziału*. Wyd. 3 popr. i uzup. Kraków: Fundacja Centrum Czynu Niepodległościowego, s. 1-217.
- Mickiewicz, A. (2015). *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego. Litania pielgrzymka*. Fundacja Nowoczesna Polska. Pobrano z: <https://wolne.lektury.pl> (dostęp: 03.11.2023).
- Skalska, J. (2015). *Pierwsza Kadrowa i jej legenda*. Pobrano z: <https://histmag.org/Pierwsza-Kadrowa-i-jej-legenda-12216> (dostęp: 03.11.2023).
- Smoliński, A. (2017). *Polskie formacje wojskowe okresu I wojny światowej i Wojsko Polskie z lat 1918-1939 – węzłowe problemy oraz stan badań i postulaty badawcze*. *Studia z Dziejów Wojskowości*, 6, s. 179-295.
- Snopko, J. (2008). *Finał epopei Legionów Polskich 1916-1918*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 1-295.
- Wieteska-Gnat, Z. (2016). *Akt 5 listopada, jego postanowienia i znaczenie*. *Niepodległość i Pamięć*, 2 (54), s. 13-22.
- Zieliński, H. (1937-1939). *Piechota Legionów Polskich i Polska Organizacja Wojskowa*. W: *Księga chwały piechoty* (opracowanie zbiorowe). Warszawa: Departament Piechoty, M.S.Wojsk, s. 167-195.

Po wybuchu I wojny światowej sprawa Polski znowu wróciła na arenę polityki międzynarodowej. Odpowiednie deklaracje, mgliście określające swoje zamierzenia wobec Polski, wydali wszyscy zaborcy, w tym głównodowodzący wojsk rosyjskich wielki książę Mikołaj Mikołajewicz Romanow (Bagiński, 1921).

Jego deklaracja stała się podstawą do tworzenia oddziałów partyzanckich walczących u boku Rosji. Oddziały te szybko zostały rozbite i wycofane z walki z Niemcami. W wyniku podjętych przez Polaków działań szef sztabu naczelnego dowództwa generał Nikołaj Januskiewicz wyraził zgodę na formowanie regularnych oddziałów polskich. Ostatecznym miejscem formowania oddziałów polskich, zwanych Legionem Puławskim, stały się Puławy, gdzie wykorzystano budynki ewakuowanego (uniwersytetu) Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. W związku z napływem ochotników w Lublinie zaczęto formować 2 Legion, zwany lubelskim. Formacje rozbudowano o dwa szwadrony ułanów.

Legion Puławski brał udział w ciężkich walkach odwrotowych armii rosyjskiej na Kielecczyźnie w okolicach Iłży. Pomimo bitności polskich oddziałów, Rosjanie do końca nie wierzyli Polakom, podejrzewając ich o utrzymywanie kontaktów z Legionami Piłsudskiego.

Po poniesieniu dużych strat w ludziach Legion Puławski we wrześniu 1915 roku został przetransportowany do Bobrujska, gdzie miano tworzyć większą polską jednostkę wojskową w formie Brygady Strzelców Polskich (Wrzosek, 1977). W jej szeregach znajdowało się około 8 tys. żołnierzy, w większości Polaków.

Dużym entuzjastą rozbudowy formacji polskich był rosyjski generał Aleksiej Brusilow. Za jego poparciem sztab naczelný rosyjskiej armii zgodził się przekształcić Brygadę Strzelców Polskich w Dywizję Strzelców. Formowanie tej dywizji zaczęło się w lutym 1917 roku. W szczytowym okresie swojego rozwoju, to znaczy w czerwcu 1917 roku, liczyła ona około 30 tys. żołnierzy, z tego 17 tys. w pułku zapasowym, który był rozlokowany w Biełgorodzie (Wrzosek, 2012).

W roli organizatora polskiego wojska w Rosji występował Naczelný Polski Komitet Wojskowy, zwany również Naczpołem. Dzięki zabiegom tego organu, który funkcjonował pod kierunkiem chorążego Władysława Raczkiewicza, 8 sierpnia 1917 roku nastąpiło powołanie generała Józefa Dowbora-Muśnickiego na stanowisko

dowódcy I Korpusu Polskiego. W międzyczasie ruszyło formowanie II i III Korpusu Polskiego. W chwili demobilizacji Korpus był największą polską formacją wojskową. Służyło w nim 23 661 dobrze wyszkolonych żołnierzy, w tym 2372 oficerów. Ponadto Korpus był dobrze wyekwipowany pod względem wojskowym. W jego skład wchodziły różne służby, w tym: lotnictwo, kawaleria, wojska inżynieryjne i artyleria (Bagiński, 1921). Niestety, posuwanie się na wschód wojsk niemieckich i austriackich spowodowało, że jednostki polskie zaczynały im przeszkadzać. W konsekwencji w maju 1918 roku I Korpus Polski został zmuszony do demobilizacji. Podobnie korpusy II i III zostały rozbrojone w maju i czerwcu 1918 roku przez wojska niemieckie i austro-węgierskie. Żołnierzom i oficerom pozwolono wrócić do Polski (Wrzosek, 1977).

W podobny sposób zostały zdemobilizowane oddziały polskie formowane w Odessie przez kapitana Stanisława Skrzyńskiego. W dniu 10 stycznia 1920 roku nastąpiła natomiast kapitulacja 5 Dywizji Strzelców Polskich, organizowanej od 25 stycznia 1919 roku z inicjatywy podpułkownika Waleriana Czumy, który stał na czele dowództwa Wojsk Polskich we wschodniej Rosji i na Syberii, a dowodzonej przez pułkownika Kazimierza Rumszę (Wrzosek, 2012).

Oddziałami polskimi, które powróciły do kraju, była 4 Dywizja Strzelców Polskich, organizowana od 27 października 1918 roku przez generała Lucjana Żeligowskiego, najpierw na Kubaniu, a potem w Odessie. Na dzień 6 maja 1919 roku liczyła 643 oficerów i 3386 szeregowych. Z kolei z 5 Dywizji Strzelców Polskich, organizowanej we wschodniej Syberii, do kraju w lipcu 1920 roku powróciło 120 oficerów i 800 podoficerów i szeregowych. Zdążyli oni wziąć udział w walce z bolszewikami. W grudniu 1919 roku z Murmańska dotarł 400-osobowy batalion pułkownika Stanisława Dowoyno-Sołłohuba (Wrzosek, 2012).

Generał Józef Dowbor-Muśnicki przed powrotem do Polski rozkazał, aby oficerowie utrzymywali kontakt między sobą, tak aby w razie potrzeby można było szybko odtworzyć jednostki. Centrum konspiracji Dowborczyków stała się Warszawa. Organem koordynującym prace całej organizacji była Tajna Rada Wojskowa (TRW). Najlepiej zorganizowana była konspiracja jednostek kawalerii. Dowódcy szwadronów mieli adresy ułanów, którzy zobowiązani byli do stawienia się na rozkaz dowódcy pułku w oznaczonym miejscu i czasie.

Po przyjeździe Józefa Piłsudskiego do Warszawy, generał Józef Dowbor-Muśnicki postawił I Korpus Polski do jego dyspozycji. Reakcja Piłsudskiego była chłodna. Dowborczycy to nie byli jego ludzie, uznawani byli za reakcjonistów. Aby dać zajęcie generałowi Dowborowi-Muśnickiemu, wysłano go do Wielkopolski, gdzie organizował Armię Wielkopolską (Engelgard, 2008). W listopadzie 1918 roku Dowborczycy przystąpili do organizowania jednostek wojskowych. Najślawniejszy był 1 Pułk Ułanów Krechowieckich.

W II Rzeczypospolitej byli trochę zapomniani. Wydawali własne pismo *Placówkę*, książki, organizowali spotkania kombatanckie. W świadomości społecznej

mieli mniejsze znaczenie niż legioniści Piłsudskiego (Engelgard, 2008). A przecież „wszyscy oni, którzy w boju nie padną, iść będą całymi latami do Ojczyzny, zawsze z bronią do walki gotową – przez Murmań daleki, przez stepy Kubania i śniegi Sybiru, aż wreszcie – nadejdzie godzina ta nieznana, przeznaczona, oczekiwana w snach” (Pękosław-Orakowski, 1924).

Brak jest danych dotyczących udziału studentów SGGW, czy uczelni ją poprzedzających, w walkach na Wschodzie u boku Rosji. Wśród poległych studentów dziewięciu walczyło na Wschodzie, a siedmiu w Legionach Polskich. Szostak (2019) pisze, że w 1918 roku w SGGW dużo było Dowborczyków. Wspomnieć również należy, że jedenastu członków założycieli pierwszej w Warszawie polskiej korporacji studenckiej Aquillonia, założonej przez ówczesnych studentów Kursów Przemysłowo-Rolniczych, zostało ewakuowanych do Rosji i później walczyło na Wschodzie. Nazwisko jednego z nich – Władysława Dreckiego – znalazło się na tablicy pamiątkowej poległych studentów.

Podsumowując, różne były drogi do ojczyzny. Różne były również alianse Polaków z zaborcami. Ale za to cel był jeden – „ta, co nie zginęła”.

Literatura

- Bagiński, H. (1921). *Wojsko Polskie na Wschodzie*. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, s. 598.
- Pękosław-Borakowski, W. (1924). *Legenda*. Warszawa: Nakładem Księgarni i Składu Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka, s. 348.
- Dąbrowski, S. (1922). *Walka o rekruta polskiego pod okupacją*. Warszawa: Nakładem Księgarni i Składu Nut Perzyński, Niklewicz i S-ka, s. 348.
- Engelgard, J. (2008). *Jesień Dowborczyków – udział kadry I Korpusu Polskiego w tworzeniu Wojska Polskiego i rozbrojeniu Niemców w 1918 roku*. Niepodległość i Pamięć, 28.
- Szostak, J. (2019). *Moja służba Niepodległej. Wspomnienia*. Wydanie I. Warszawa: Instytut Historyczny im. Andrzeja Ostoja Owsianego, s. 417.
- Wrzosek, M. (1977). *Polskie formacje wojskowe podczas pierwszej wojny światowej*, Białystok, s. 471.
- Wrzosek, M. (2012). *Polskie ochotnicze formacje wojskowe podczas pierwszej wojny światowej i w okresie następnych dwóch lat (1914-1920)*. Białostockie Teki Historyczne, t. 10, s. 175-188.

5 POLSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA ORAZ POGOTOWIE BOJOWE POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ

5.1. POLSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA

Polska Organizacja Wojskowa (POW) została powołana przez Józefa Piłsudskiego w sierpniu 1914 roku jako tajna organizacja militarna, działająca początkowo na terenie Królestwa Polskiego. Powstała z połączenia Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego. Pierwszym komendantem POW był Karol Rybasiewicz (Bełcikowska, 1939).

POW była pewnego rodzaju alternatywą i dopełnieniem Legionów Polskich. Podlegała wyłącznie Józefowi Piłsudskiemu i była niezależna od sojuszników. Piłsudski zakładał, że może mieć dodatkowe znaczenie polityczne w relacjach z zaborcami. Ta konspiracyjna siła zbrojna była oczywiście pomyślana jako zaplecze kadrowe dla mającego powstać w przyszłości Wojska Polskiego (Olstowski i Wołos, 2018).

Nałęcz (1984) stwierdził, że organizacja w przeddzień wycofania się Rosjan z Królestwa, w 1915 roku, skupiała około 1 tys. zaprzysiężonych spiskowców, przy znacznie większej liczbie osób ją popierających. Podobne dane podaje Zieliński (1937-1939).

W rzeczywistości organizacja miała małe możliwości praktycznego szkolenia wojskowego swoich członków, dlatego dużą wagę przywiązywano do działalności politycznej, oświatowej i wydawniczej. Organizowane kursy wojskowe rzadko wsparte były praktycznymi ćwiczeniami. Jedynie tzw. oddziały lotne, zajmujące się dywersją i sabotażem na zapleczu frontu rosyjskiego, były lepiej wyszkolone.

Piłsudski wobec państw zaborczych zawyżał możliwości POW, podkreślając, że głównym celem organizacji jest wywiad i łączność. W działalności wywiadowczej i kurierskiej dużą rolę odgrywał Oddział Żeński, którym do 1916 roku kierowała Maria Kwiatkowska (Bełcikowska, 1939).

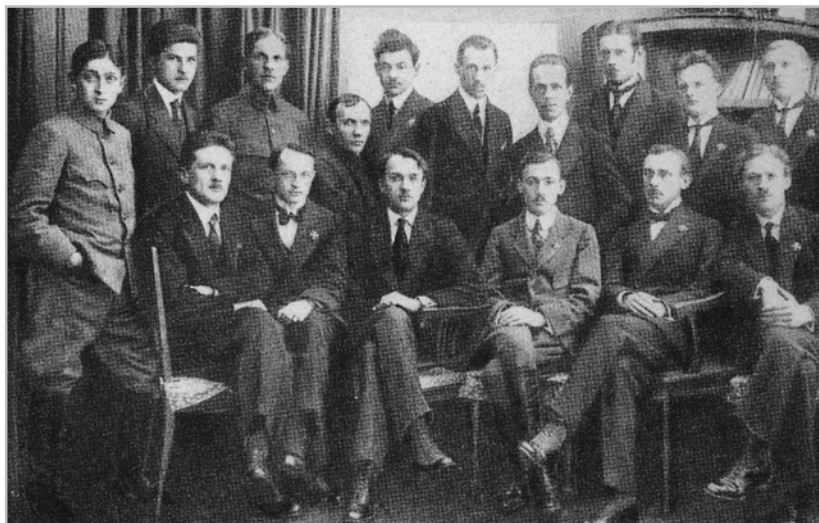
Po wkroczeniu Niemców do Królestwa Polskiego struktury POW zostały częściowo zdekonspirowane, część członków organizacji wstąpiła do I Brygady Legionów Polskich. Po kilku miesiącach, wraz z kryzysem przysięgowym, POW ponownie przeszła do konspiracji, ponosząc jednocześnie duże straty w czasie aresztowań.

W pierwszych dniach października 1918 roku POW wspólnie z bojowcami z Pogotowia Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej (PB PPS) wykonała wiele zamachów na wyższych urzędników okupacyjnych, przede wszystkim żandarmów

i członków policji politycznej. W sumie zabito około 200 osób związanych w różny sposób z okupantem niemieckim.

Członkami POW byli również studenci SGGW. Mówił o tym w 1935 roku absolwent Kursów Przemysłowo-Rolniczych prof. Zygmunt Pietruszczyński, pracownik Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu na pogrzebie prof. Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego: „My młodzi rwaliśmy się do czynu, pragnęliśmy walczyć o niepodległość Polski, więc wstępowaliśmy do tajnych organizacji, przede wszystkim Polskiej Organizacji Wojskowej. Wiedziałeś o tem Panie dyrektorze, odczułeś młode gorące serca przepełnione miłością do Ojczyzny i dlatego byłeś z nami, pomimo, że to groziło daleko idącymi konsekwencjami dla Uczelni. Zwyciężyła w tobie miłość Ojczyzny nad miłością do Szkoły” (Gazeta Rolnicza, 1935).

Ze studentów Wyższej Szkoły Rolniczej w Warszawie Leon Kaliwoda był dowódcą X obwodu POW w Łomży, a Adolf Szyszko-Bohusz, również student Wyższej Szkoły Rolniczej w Warszawie, od października 1917 do lipca 1918 roku piastował stanowisko komendanta obwodu POW Wilanów-Jeziorna (Kłos, 2019).

Komendanci obwodów Polskiej Organizacji Wojskowej w latach 1917-1918. Siedzą od lewej: T. Opieliński-Wojnszar, K. Libicki, kom. nac. T. Kasprzycki, W. Jędrzejewicz, J. Jur-Gorzechowski, T. Herfurt. Stoją od lewej: K. Krzewski, J. Gaładyk, W. Vorbrodt, W. Gołębiowski, T. Hołowko, B. Miedziński, J. Gąsiorowski, S. Hempel, K. Wądołkowski, M. Malicki (NAC, Instytut Józefa Piłsudskiego, Sygn. 22-197).

Występujący na fotografii Marian Jerzy Malicki był komendantem szkół POW w Warszawie od lipca do listopada 1917 roku. Przez okres następnego roku był reprezentantem POW i grupy akademickiej Zarzewie na terenie Wyższej Szkoły Rolniczej i Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego (Kłos, 2019).

Komendantem Okręgu (najwyższa jednostka organizacyjna POW) Ciechanów był od sierpnia 1918 roku późniejszy generał dywizji Stefan Dąb-Biernacki. Okręg ten po zmobilizowaniu jesienią 1918 roku został przekształcony w 32 Pułk Piechoty, w którym Stefan Dąb-Biernacki został dowódcą batalionu. Był on absolwentem Wydziału Rolniczego Towarzystwa Kursów Naukowych z lat 1911/1912.

Wśród przyszłych pracowników SGGW prof. Maria Skarżyńska-Gutowska w okresie nauki w szkole średniej w Kijowie była wywiadowczynią POW. Podobną rolę odgrywał młodociany Stefan Blank-Weissberg, który w wieku 14 lat wstąpił do Legionów i był również wywiadowcą POW (Staff, 1937).

Żołnierzem POW był przyszły dyrektor Warszawskiego Ogrodu Zoologicznego Jan Żabiński, absolwent Wydziału Rolniczego SGGW z 1925 roku. Żabiński ukończył kurs żołnierski, podoficerski i oficerski POW. W 1918 roku, jako członek żandarmerii POW, rozbrajał Niemców i zdobył siedzibę tajnej policji niemieckiej przy ul. Wierzbowej. Został awansowany na wachmistrza POW, a w czerwcu 1919 roku na podporucznika i jako dowódca plutonu (później kompanii) skierowany do IV baonu 28 Pułku Strzelców Kaniowskich. Za odwagę, spokój i efektywne dowodzenie w 1921 odznaczono go Krzyżem Walecznych (Nowak, 2022).

W listopadzie 1918 roku na terenie okupacji niemieckiej POW zmobilizowała około 20 tys. członków, którzy uczestniczyli w rozbrajaniu żołnierzy państw zaborczych oraz w ochronie obiektów cywilnych i wojskowych (Bełcikowska, 1939). W wielu miejscach Polski POW była jedyną siłą będącą w stanie zapobiec rozruchom społecznym czy zwykłemu rabunkowi (Nałęcz, 1984).

Podsumowując, w latach 1915-1918 zmieniały się cele stawiane przed POW. Początkowo była traktowana jako zaplecze kadrowe dla przyszłej armii polskiej, później stopniowo stawała się bazą polityczną dla obozu piłsudczykowski. W gorących dniach 1918 roku była wiodącą siłą prowadzącą rozbrajanie żołnierzy okupantów, chroniącą urzędy i magazyny wojskowe. W walkach na Wschodzie dostarczała ideowego, względnie dobrze wyszkolonego żołnierza. Siatka wywiadowcza POW na Kresach oddała duże usługi podczas wojny bolszewickiej (Olstowski i Wołos, 2018).

5.2. POGOTOWIE BOJOWE POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ

Opanowanie Królestwa Polskiego przez państwa centralne stworzyło nowe możliwości działania dla PPS. Partia mogła wyjść z podziemia i zaczęła tworzyć legalne struktury organizacyjne w postaci związków zawodowych, spółdzielni pracowniczych, kas chorych, kuchni robotniczych i innych. Działalność ta, początkowo tolerowana przez władze zaborcze, stawała się coraz trudniejsza, ze względu na przeszkody stawiane przez okupantów. Jednocześnie nasilał się wyzysk ekonomiczny, niekiedy mający formę zwykłego rabunku prowadzonego na terenach okupowanych przez Niemców i Austro-Węgry (Arciszewski, 1938).

Ponadto coraz ostrzejszy stawał się stosunek do działaczy robotniczych, których za wystąpienia w prasie czy w czasie strajków robotniczych aresztowano i zsyłano do obozów jeńców wojennych. Ta sytuacja spowodowała, że wielu towarzyszy partyjnych, szczególnie weteranów Organizacji Bojowej PPS, zaczęło gromadzić broń i szukało ludzi, którzy byliby w stanie ująć rosnące niezadowolenie w karby organizacyjne (Arciszewski, 1937). Tym charakteryzowała się sytuacja na początku 1917 roku.

W lutym 1917 roku Centralny Komitet Robotniczy PPS wyraził zgodę na rozpoczęcie przygotowań do utworzenia organizacji zbrojnej. Zadanie jej utworzenia i kierownictwo powierzono Tomaszowi Arciszewskiemu. Organizacja przyjęła nazwę Pogotowia Bojowego Polskiej Partii Socjalistycznej (PB PPS). Do końca 1917 roku opracowano zasady i regulamin działania PB. Podjęto również prace nad utworzeniem organizacji terenowych PB.

W lecie 1918 roku zorganizowano pierwszy kurs instruktorski PB, kształcący przywódców walki zbrojnej. Celem działania PB była walka z prowokatorami, szpiclami oraz ochrona demonstracji robotniczych. W celu uzyskania pieniędzy na działalność, PB podejmowało na terenie byłych zaborów niemieckiego i austriackiego liczne akcje zdobywania (rabowania) pieniędzy z różnych instytucji rządowych.

Rozwój PB PPS przebiegał bardzo szybko. W październiku 1918 roku liczyło ono około 1,5 tys. członków, z kolei w listopadzie już około 3 tys. (Tomasiewicz i Grudka, 2014).

Podstawową jednostką organizacyjną PB była tzw. szóstka składająca się z pięciu bojowców i dowódcy. Na terenie ówczesnej Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie funkcjonowała taka akademicka szóstka bojowców, którą dowodził Stanisław Machnicki, student rolnictwa, absolwent II kursu instruktorskiego PB PPS (Arciszewski, 1938).

Jednym z osiągnięć tej szóstki było wykradzenie latem 1918 roku ze Szpitala Dzieciątka Jezus rannego bojowca z województwa płockiego o nazwisku Nowakowski, u którego Niemcy w mieszkaniu wykryli skład broni. W walce został ranny, co nie przeszkodziło skazaniu go na śmierć. W szpitalu był pilnowany przez niemieckich żandarmów. Akcja się udała, oprócz Machnickiego uczestniczył w niej Kazimierz Kuszell, przyszły absolwent Wydziału Rolniczego SGGW (Zarzycka, 1989).

Stanisław Machnicki i Kazimierz Kuszell związani byli od lat młodzieńczych z PPS. Kazimierz Kuszell wraz z Władysławem Brunerem, Stanisławem Dubois i Dobiesławem Damińskim był jednym z założycieli Związku Polskiej Młodzieży Socjalistycznej (Tomicki, 1982).

Machnicki i Kuszell, przed XVI Zjazdem PPS w 1919 roku, zajmowali się opracowaniem programu agrarnego dla tej partii. Jako rzeczoznawcę do pracy wciągnięto prof. Antoniego Sujkowskiego, w którego mieszkaniu zbierano się najczęściej (Kielecki, 1938). Profesor Sujkowski był w odrodzonej Polsce rektorem i prorektorem SGH oraz ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego.

Pod koniec października 1918 roku przystąpiono do prac nad przekształceniem PB w Milicję Ludową (Arciszewski, 1938).

Członkowie PB PPS zapisali nową kartę w powstaniach śląskich, szczególnie w trzecim, w którym stali się podstawą tworzenia grup dywersyjnych. Grupy te tuż przed jego wybuchem wysadziły siedem mostów i dwa odcinki torów kolejowych, odcinając możliwość dostarczenia posiłków niemieckich na prawą stronę Odry (Zarzycka, 1989).

Podsumowując, PB stanowiło rozwinięcie Oddziałów Bojowych PPS w dostosowaniu do nowej sytuacji. Akcje dywersyjne, uderzenie w prowokatorów i szpicli oraz w przedstawicieli administracji, połączone ze zdobywaniem pieniędzy, miały pokazać siłę partii w stosunku do okupantów oraz przedstawicieli ugrupowań politycznych. W niepewnych czasach nadchodzącej niepodległości posiadanie zbrojnego ramienia partii bardzo ją wzmacniało na polskiej scenie politycznej.

Literatura

- Arciszewski, T. (1938). *Pogotowie Bojowe Polskiej Partii Socjalistycznej 1917-1918. Kronika Ruchu Rewolucyjnego w Polsce*. Kronika Ruchu Rewolucyjnego w Polsce, tom IV, 4 (16), s. 223-230i.
- Bełcikowska, A. (1939). *Polska Organizacja Wojskowa: zarys dziejów*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa.
- Gazeta Rolnicza nr 24 z dn.14.06.1935 roku.
- Kłos, G. (2019). *Tajna gwardia Józefa Piłsudskiego – Adolf Bohusz-Szyszko cz. II*. Cyfrowe Archiwum Wilanowa i Okolic. Pobrano z: https://www.cawio.pl/tajna_gwardia_jozefa_pilsudskiego_adolf_bogusz_szyszko_cz.II (dostęp: 03.11.2023).
- Kielecki, W. (1938). *Ostatnie sześć miesięcy pod rządami okupantów*. Kronika Ruchu Rewolucyjnego w Polsce, tom IV, 4 (16), s. 232-248.
- Staff, F. (red.), (1937). *Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (1906-1911-1916-1936)*. Wydana staraniem Senatu Akademickiego Szkoły, s. 489.
- Nałęcz, T. (1984). *Polska Organizacja Wojskowa 1914-1918*. Wrocław: Ossolineum, s. 1-258.
- Nowak, S. (2022). *Jan Żabiński „Franciszek”*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, s. 41.
- Olstowski, P., Wołos, M. (2018). *Rola militarna i polityczna Polskiej Organizacji Wojskowej w odzyskaniu niepodległości. Próba bilansu*. Przegląd Historyczno-Wojskowy, XIX (LXX), 1-2 (263-264), s. 159-192.

- Tomasiewicz, J., Grudka, P. (2014). *Paramilitarne struktury i działalność spisko-wo-bojowa Polskiej Partii Socjalistycznej 1918-1921*. Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka, 4 (XVII), s. 91-110.
- Tomicki, J. (1982). *Front Ludowy w Polsce. Przed czterdziestu pięciu laty*. Nowe Drogi, 9 (400), s. 83-97.
- Zarzycka, Z. (1989). *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku 1919-1921*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Zieliński, H. (1937-1939). *Piechota Legionów Polskich i Polska Organizacja Wojskowa*. W: *Księga chwały piechoty* (opracowanie zbiorowe). Warszawa: Departament Piechoty, M.S.Wojsk, s. 90-130.

II Lata 1918-1921

Nad mogiłą plut. Jerzego Bąkowskiego z 2 Pułku Ułanów Grochowskich (Instytut im. Władysława Sikorskiego w Londynie)

„Nikt im iść nie kazał, poszli bo tak chcieli,
Bo takie dziedzictwo wziął po dziadach wnuk.
Nikt o nic nie pytał, a wszyscy wiedzieli,
Za co idą walczyć, komu spłacić dług”.

Stefan Szyłkiewicz,
Wspomnienia z wojny 1918-1920
ułana 13 Pułku Ułanów Wileńskich

1

STUDENCI SGGW W WALKACH O NIEPODLEGŁOŚĆ I GRANICE

1.1. NAJWAŻNIEJSZE FAKTY HISTORYCZNE W 1918 ROKU ZWIĄZANE Z ODZYSKANIEM PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

Rok 1918 to dziwny rok. Dla Europy to rok wojny i pokoju, ciągle istniejącej stabilizacji, ale nadciągającej rewolucji, walki o trwanie dotychczasowego porządku politycznego i społecznego oraz powstawanie nowej rzeczywistości w wyniku tworzenia się nowych państw i rewolucji w Rosji. Najważniejsze fakty historyczne dla Europy, istotne dla Polski, z 1918 roku:

- 8 stycznia – prezydent Thomas Woodrow Wilson w pkt. 13 swego noworocznego orędzia ogłosił, że Polska powinna uzyskać niepodległość i dostęp do morza,
- 3 marca – rząd bolszewicki zawarł w Brześciu traktat pokojowy z państwami centralnymi, zapewniając im duże ustępstwa terytorialne,
- 8 sierpnia – Niemcy ponoszą klęskę podczas kolejnych ofensyw letnich państw ententy we Francji (8.08-11.11),
- 3 listopada – początek rewolucji w Niemczech,
- 11 listopada – Cesarstwo Niemieckie podpisało rozejm z państwami ententy, cesarz Wilhelm II wyjechał z kraju.

Dla Polski 1918 rok to czas stopniowego rozbudowywania zrębów naszej państwowości, wyrwania z rąk zaborców kolejnych obszarów administracji

państwa. Charakterystyczne, że w panującym chaosie niepodległość wybuchała w różnych miejscach i czasie:

- 3 stycznia – Rada Regencyjna, będąca namiastką rządu Królestwa Polskiego, powołanego ustawą dwóch cesarzy z 1916 roku, wydała dekret ustalający kompetencje Rady Ministrów. Zakładał on między innymi przejmowanie administracji z rąk niemieckich (Goclon, 2013),
- luty – po 200 latach zaborów na terenie twierdzy w Bobrujsku powstała niezależna Armia Polska w sile około 30 tys. żołnierzy. Zgrupowaniem dowodził generał Józef Dowbor-Muśnicki. Armia istniała do maja 1918 roku, kiedy to została rozbrojona przez Niemców. Większość wyszkolonych żołnierzy udała się do Warszawy, stanowiąc zaplecze dla formowanych oddziałów polskich,
- 29 sierpnia – Rosja anulowała traktaty dotyczące rozbiorów Polski. Oznacza to, że jako drugi kraj po USA uznaje prawo Polski do niepodległości,
- 7 października – Rada Regencyjna ogłosiła niepodległość Polski (Adamkiewicz, 2018),
- 13 października – powstała niepodległa Rzeczpospolita Zakopiańska,
- 28 października – powołanie w Krakowie Polskiej Komisji Likwidacyjnej, której zadaniem jest przejęcie władzy nad Galicją,
- 31 października – rozbrajanie żołnierzy austriackich i niemieckich w Krakowie, Radomiu i Cieszynie,
- 1 listopada – ukraiński przewrót we Lwowie, walki o to miasto, początek wojny polsko-ukraińskiej,
- 7 listopada – w Lublinie lewica niepodległościowa i ludowcy powołali niezależny od Rady Regencyjnej Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej z Ignacym Daszyńskim na czele,
- 10 listopada – Józef Piłsudski został wypuszczony z twierdzy w Magdeburgu; w godzinach popołudniowych dotarł do Warszawy,
- 11 listopada – w wagonie kolejowym w lesie pod francuskim Compiègne podpisano rozejm pomiędzy państwami ententy a Cesarstwem Niemieckim kończący I wojnę światową; pozbawiona autorytetu Rada Regencyjna oddała Józefowi Piłsudskiemu władzę nad tworzącym się wojskiem,
- 18 listopada – Józef Piłsudski powołał koalicyjny rząd na czele z socjalistą Jędrzejem Moraczewskim, rząd nie zyskał jednak przychylności Narodowej Demokracji i części ruchu ludowego.

1.2. STUDENCI SGGW W WALKACH NA WSCHODZIE

Pod koniec października w Krakowie, a później w Warszawie zaczęło się rozbijanie żołnierzy austriackich i niemieckich. W Warszawie rozbijanie wojsk niemieckich było trudniejsze ze względu na ich liczbę. Ocenia się, że siły niemieckie liczyły 12 tys. żołnierzy, w tym były dobrze wyszkolone oddziały frontowe stacjonujące w Cytadeli. Dodatkowo w mieście znajdowało się około 18 tys. urzędników i różnych służb pomocniczych. W sumie garnizon liczył około 30 tys. żołnierzy i oficerów (Kisielewski, 1928).

Polacy mogli im przeciwstawić oddział Polskiej Organizacji Wojskowej w liczbie około 300 osób, kompanię Polskiej Siły Zbrojnej (*Polnische Wehrmacht*), garść Dowborczyków, bojówkę Polskiej Partii Socjalistycznej i Milicję Miejską. W sumie około 1-1,2 tys. słabo uzbrojonych żołnierzy (Kisielewski, 1928).

Na szczęście morale żołnierzy niemieckich było niskie. Wewnętrzny ferment był pogłębiany przez niemieckich żołnierzy – Polaków – tworzących rady żołnierskie. W efekcie rozbijanie żołnierzy przeszło dość gładko. Na skutek podpisanego porozumienia z Niemcami, już 19 listopada Warszawę opuściły ostatnie transporty żołnierzy niemieckich.

Rozbijaniu okupacyjnych wojsk towarzyszyło tworzenie polskich oddziałów zbrojnych. Jak zawsze gremialnie do wojska zgłosili się studenci. Już 11 listopada krakowski oddział akademicki obsadził dwa pociągi pancerne i wyruszył na front do Przemyśla, aby wspomóc odsiecz Lwowa. W październiku 1918 roku ze studentów SGGW i akademików krakowskich rotmistrz Józef Dunin-Borkowski utworzył w Małopolsce 1 szwadron 3 Pułku Strzelców Konnych, który stanowił zaczątek 9 Pułku Ułanów Małopolskich (Wikipedia).

Podobnie w listopadzie 1918 roku 35 akademików z SGGW oraz kilku uczniów warszawskiej średniej szkoły leśnej zgłosiło się do Chełma, gdzie formował się 1 Pułk Szwoleżerów, następcą 1 Pułku Ułanów Legionowych (Bełcikowski, 1921). W październiku i listopadzie 1918 roku tworzenie jednostek wojskowych, a szczególnie pułków kawalerii, odbywało się na zasadzie towarzyskiej – skrzykiwania się weteranów z Legionów czy Korpusów Polskich na Wschodzie. W późniejszym okresie rekrutacja odbywała się na podstawie wypracowanych zasad wojskowych.

Pod koniec października 1918 roku stało się jasne, że polskie interesy terytorialne zderzą się z interesami narodowymi Ukraińców na wschodzie, Litwinów na północy, Niemców w Wielkopolsce i Śląsku oraz Czechów na Śląsku Cieszyńskim. Jest oczywiste, że w takim przypadku siła militarna będzie odgrywać decydującą rolę.

Zaskoczeniem jednak były wystąpienia wojsk ukraińskich, które doprowadziły do czasowego zajęcia Lwowa, wyparcia polskich wojsk za San, opanowanie Stryja i zajęcia zagłębia naftowego.

W odpowiedzi na zaistniałą sytuację i apele o pomoc 6 listopada w szkołach wyższych odbyły się wiece w sprawie wstępowania młodzieży akademickiej do wojska, co było jednoznaczne z zamknięciem uczelni (Kurjer Warszawski, 7.11.1918).

W Uniwersytecie Warszawskim zgromadziło się około 2000 studentów, zgromadzenie miało burzliwy przebieg. Najgorętszą dyskusję wywołała kwestia, czy uczelnię zamknąć natychmiast czy za trzy dni! Przeszedł wniosek o nieprzyjmowaniu w przyszłości na studia tych, którzy nie służyli w wojsku. Podobny wniosek został zgłoszony na Politechnice Warszawskiej, w której murach wiecowało 1,5 tys. studentów. Różnorodne deklaracje prezentowały ugrupowania polityczne, były wśród nich takie, które nazywały Wojsko Polskie burżuazyjną białą gwardią. Uchwalono natychmiastowe zamknięcie wyższych uczelni, wybranie komisji akademicko-informacyjnej i niezwłoczne (w ciągu trzech dni) wstąpienie do armii. W głosowaniu i przemówieniach mogli wyłącznie uczestniczyć studenci narodowości polskiej (Kurjer Warszawski, 7.11.1918). W Królewsko-Polskiej SGGW odbył się również wiec studencki, miał on jednak zdecydowanie inny przebieg niż na Politechnice i Uniwersytecie:

„Uchwała wiecu akademickiego zapadła szybko, jednogłośnie brzmiała krótko, niby pobudka, co też wpłynęło w owym pamiętnym dniu listopadowym roku 1918, na przyspieszenie decyzji akademików innych uczelni wyższych, wiecujących przez godziny całe, nad tą tak prostą sprawą. Jednolita narodowo i ideowo masa studentów Szkoły Głównej mogła stanąć i stanęła wtedy solidarnie w szeregach wojska, a jej poryw szlachetny nie pozostał bez wpływu na całą akcję rozbrojenia Niemców” (Kurjer Warszawski, 18.01.1924);

„W czasach, gdy wszystkie uczelnie polskie opustoszały... jedną z pierwszych uczelni, która była opuszczona przez idącą na front młodzież akademicką, była Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego” (Kurjer Warszawski, 18.01.1924).

W tym samym dniu (6.11 1918) senaty UW, PW i Rada Profesorów SGGW zadeklarowały, że „senaty akademickie witają doniosły czyn patriotyczny, z którym się w całości solidaryzują”.

W odpowiedzi na inicjatywę studentów o wstępowaniu do wojska, 9 listopada Sztab Generalny Wojska Polskiego wydał rozkaz o utworzeniu Legii Akademickiej, do której od 11 listopada zaczynają wstępować studenci. Entuzjazm wśród studentów był powszechny, studenci księża z Wydziału Teologicznego UW deklarowali wstąpienie do wojska w roli kapelanów, studentki jako sanitariuszki, pracownice intendentury i pomoce biurowe (Gawkowski, 1998).

Oprócz Warszawy, Legie Akademickie zostały także utworzone w ośrodkach naukowych w: Lublinie, Krakowie, Poznaniu, Wilnie i Lwowie. Organizatorem i dowódcą batalionu akademickiego w Krakowie był Stanisław Miller (*Historia Legii Akademickiej*).

W Warszawie punkt werbunkowy do Legii Akademickiej mieścił się na terenie Uniwersytetu Warszawskiego. Tam też formowane były kompanie i bataliony oraz prowadzono pierwsze ćwiczenia. Od 15 listopada studenci zakwaterowani byli w koszarach przy ul. Nowowiejskiej, a następnie w budynkach przy ul. 11 Listopada.

X Dziele
Rady Profesorów Szkoły Głównej
Gospodarstwa Wiejskiego w dniu 7-11-18
o godz. 5/4

SZKOŁA GŁÓWNA
 GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO
 W WARSZAWIE

K O P J A .

W ZGODNEM POSTANOWIENIU MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ ABY WSTĄPIĆ DO WOJSKA, CELEM ZDOBYCIA I WYWALCZENIA NIEZALEŻNEGO BYTU PAŃSTWOWEGO OJCZYZNIE, SENATY AKADEMICKIE WITAJĄ DONIOŚŁY CZYN PATRIOTYCZNY Z KTÓRYM SIĘ W CAŁOŚCI SOLIDARYZUJĄ. W PRZESWIADCZENIU, ŻE MŁODZIEŻ AKADEMICKA, WSTĘPUJĄCA DO WOJSKA, STAĆ BĘDZIE NA STRAŻY JEDNOŚCI NARODOWEJ I SŁUŻYĆ BĘDZIE OBRONIE ZAGROŻONYCH GRANIC POLSKI. SENATY AKADEMICKIE WYRAŻAJĄ ZGODNOŚĆ UCZUĆ SWYCH Z UCZUCIAMI MŁODZIEŻY I POSTANAWIAJĄ ZAWIESIĆ WYKŁADY I ZAJĘCIA.

SENAT UNIwersytetu
 w Warszawie.

SENAT POLITECHNIKI
 w Warszawie

RADA PROFESORÓW
 SZKOŁY GŁÓWNEJ GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO

Warszawa, dn. 7 Listopada 1918 r.

Deklaracja senatów trzech warszawskich uczelni o zawieszeniu zajęć dydaktycznych, jednocześnie senaty tych uczelni wyraziły zgodę na wstępowanie studentów do Legii Akademickiej (Archiwum Centralne SGGW)

Organizatorem Legii Akademickiej i pierwszym dowódcą był porucznik Kazimierz Sawicki. Od pierwszych dni po jej utworzeniu członkowie pełnili służbę wartowniczą przy budynkach instytucji państwowych i wojskowych oraz składach i magazynach przejętych od wojsk niemieckich.

Do historii przeszła fotografia zrobiona 11 listopada, która w 1918 roku obiegła cały świat, przedstawiająca uzbrojonych członków Legii Akademickiej, w czapkach studenckich zastępujących umundurowanie, stojących na warcie przed siedzibę gubernatora Hansa Hartwiga von Beselera (obecnie Pałac Prezydencki). W białej czapce Uniwersytetu Warszawskiego stoi Stanisław Rotstand, późniejszy lekarz, nazywany „łowickim Judymem”, obok niego dwaj studenci Politechniki Warszawskiej: Stefan Dypczyński i Karol Kułakowski.

Warta studencka przed Pałacem Namiestnikowskim (NAC, sygn. 1-H-312-1)

W ogólnej numeracji jednostek wojskowych 3 grudnia 1918 roku Pułk Piechoty Akademickiej otrzymał numer 36, dziesięć dni później odbyła się przysięga, a 4 stycznia 1919 roku wyjechał z Warszawy na front ukraiński w celu odblokowania Lwowa. W ciągu czterech dni (od 7 do 10 stycznia) przebił się do Lwowa.

W 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej byli również studenci SGGW, o czym świadczą biogramy poległych. W bitwie pod wsią Hamulec, 10 stycznia 1919 roku, poległ student SGGW Andrzej Ryx. W kwietniu 1919 roku jego ciało zostało przywiezione do Warszawy wraz z 14 innymi żołnierzami, z których najmłodszy miał 17 lat.

Zgodnie z opinią swoich żołnierzy pułk ten był źle wyszkolony. Wynikało to z krótkiego czasu formowania (dwa miesiące) oraz niewystarczającej liczby godzin spędzonych na ćwiczeniach – pułk wykorzystywany był do pełnienia służby wartowniczej (Pański, 1919).

W roku akademickim 1917/1918 na Uniwersytecie Warszawskim studiowało 2220 osób (40,0%), na Wyższych Kursach Naukowych (Towarzystwo Kursów Naukowych), przekształconych później w Wolną Wszechnicę Polską, 1647 osób (29,7%), Politechnice Warszawskiej 1185 osób (21,3%), w Wyższej Szkole Rolniczej 212 (3,8%), w Wyższej Szkole Handlowej 182 osoby (3,3%), a w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych 110 osób (1,9%). Łącznie w Warszawie studiowało 5556 studentów (Deszczyński, 2016).

Jak podaje kapral Wacław Pański (1919), żołnierz 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej, stan osobowy jednostki wynosił 1200 osób, z tego 800 to byli akademicy. Około 2000 studentów walczyło w innych formacjach, artylerii i kawalerii. Około 1000 osób zostało zwolnionych z wojska przez Akademicką Komisję Kwalifikacyjną z powodów osobistych. Również 1000 nie zostało przyjętych do wojska po ponownym badaniu lekarskim z powodów zdrowotnych. Podsumowując, 2800 studentów walczyło w linii, pozostałe 2000 osób (w tym kobiety) było formalnie zwolnionych ze służby wojskowej. Pozostało 700 osób, o których brak informacji. Na podstawie tych danych można stwierdzić, że patriotyczne zaangażowanie studentów było duże.

Sytuację w SGGW na przełomie października i listopada tak opisywał ówczesny rektor prof. Tadeusz Miłobędzki, późniejszy dziekan Wydziału Chemii Politechniki Warszawskiej: „Na jesieni 1918, kiedy w Warszawie nie śniło się jeszcze o Legii Akademickiej, już nasi chłopcy wszyscy bili się pod Lwowem, na skutek czego wykłady w Szkole zostały zawieszone” (Staff, 1937).

Dnia 17 listopada 1918 roku Rada Profesorów (pełniąca funkcję Senatu) Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

UCHWAŁA

Stwierdzając, że wskutek gremialnego wstąpienia do wojska młodzieży akademickiej praca dydaktyczna uległa zawieszeniu.

Stawiamy się do rozporządzenia

Rządu Państwa Polskiego.

W oczekiwaniu na wezwania, gotowi w każdej chwili zająć wyznaczone posterunki, nie przerywamy rozpoczętych prac związanych z reorganizacją i rozwojem naszej Uczelni.

Stwierdzając, że wskutek gremialnego wstąpienia do wojska młodzieży akademickiej praca dydaktyczna uległa zawieszeniu.
Rada Profesorów Król. Pol. Szkoły Główn. Gosp. Wiejskiej w Warszawie
o godz. 5 1/2 pp.

Uchwała Rady Profesorów Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego z dnia 7 listopada 1918 z godz. 5 1/2 pp. (Archiwum Centralne SGGW)

uchwaliła oddanie się do dyspozycji Rządu Polskiego (Dzieje Rady Profesorów Kr. Pol. Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w dniu 7 XI 1918 o godz. 5,5 pp).

Podobne deklaracje dwa lata później ogłosili rektorzy uniwersytetów z Warszawy i Lublina, którzy wydali odezwę, że cała społeczność akademicka tych uczelni oddaje się do dyspozycji władz wojskowych.

Delegacja profesorów UW, PW i SGGW, kierowana przez prof. Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego z SGGW, udała się 18 listopada do komendanta Józefa Piłsudskiego i wręczyła mu odezwę wzywającą do zorganizowania odsieczy Lwowa. Uchwałę tę postanowiono przesłać do p. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dla skierowania jej do p. Kierownika Rządu Państwa Polskiego.

Dnia 7 grudnia 1918 roku skład bojowy i stan liczebny wojska, według raportu Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, przedstawiał się następująco: oddziały w Galicji Wschodniej podległe gen. Tadeuszowi Rozwadowskiemu – 12 508 żołnierzy, oddziały na Wołyniu i Podlasiu podległe płk. Marianowi Januszajtisowi i płk. Franciszkowi Gawrońskiemu – 2052 żołnierzy, oddziały na Orawie, Spiszu i w Cieszynie – 4505 żołnierzy oraz 4 Dywizja Piechoty gen. Lucjana Żeligowskiego i 5 Dywizja Piechoty znajdujące się na Wschodzie – 9084 żołnierzy. Razem Wojsko Polskie liczyło 28 149 żołnierzy (Stawecki, 1998).

Liczebność Wojska Polskiego szybko rosła. W pierwszych dniach listopada 1918 roku liczyło ono około 30 tys. żołnierzy, w połowie stycznia 1919 roku ponad 100 tys., pod koniec lutego 156 tys., a w końcu marca już 180 tys. żołnierzy. Problemem był brak umundurowania i jednolitej broni. Niejednokrotnie oddziały frontowe walczyły w ubraniach cywilnych, bez dostatecznej liczby amunicji. W przypadku studentów czapka studencka wielokrotnie zastępowała mundur. Jedną z największych trudności był brak oficerów. Stanowili oni w piechocie zaledwie 6% ogółu żołnierzy, w kawalerii 5%, a w artylerii 10%. Stan normalny powinien wynosić w tych broniach po 20% (Stawecki, 1998).

W tym czasie w SGGW zaczęło być widoczne bardzo ciekawe zjawisko dotyczące preferencji poszczególnych rodzajów sił zbrojnych, w zależności od pochodzenia społecznego studentów. Z całą ostrością wystąpiło ono w czasie wojny bolszewickiej.

Na początku lat 20. na Wydziale Rolniczym SGGW kształciło się 36% dzieci większych (powyżej 50 ha) posiadaczy ziemskich. Na Wydziale Ogrodniczym liczba ta wynosiła 22%, a na Wydziale Leśnym jeszcze mniej. Na UW tylko kilka procent. Analiza biogramów kawalerów Orderu Wojennego *Virtuti Militari* wykazała, że studenci Wydziału Rolniczego, gdzie udział ziemian był największy, zdecydowanie preferowali pułki jazdy, a studenci Wydziału Leśnego piechotę i artylerię. Podobnie biogramy poległych wykazały, że 78% wszystkich poległych studentów Wydziału Rolniczego służyło w kawalerii. Major Zygmunt Podhorski, dowódca tworzonego w sierpniu 1920 roku 203 Ochotniczego Pułku Ułanów, podawał, że skład społeczny żołnierzy był następujący: ziemianie (60%), włościanie (25%), inteligencja oraz młodzież szkolna (15%). Wiek żołnierzy to 15-50 lat. Formowanie pułku trwało trzy dni, a po siedmiu dniach pułk był już na froncie pod Ciechanowem.

Major opisywał, że jak pułk szedł do pierwszej szarży, to bardziej przypominała ona sienkiewiczowskie „kupą mości Panowie” niż regulaminowe natarcie kawaleryjskie (Zawada, 2019). Przyczyny preferencji kawalerii przez ziemian podano przy omawianiu biogramów poległych studentów.

Po kampanii ukraińskiej i pewnej ciszy na frontach część studentów wróciła na uniwersytety, część została w jednostkach liniowych, część uczyła się w szkołach oficerskich. W kwietniu 1920 roku Armia Polska uderzyła na Kijów, aby wyprzedzić ofensywę radziecką szykowaną od wiosny 1920 roku. W czerwcu 1 Konna Armia dowodzona przez Siemiona Budionnego przełamała polską obronę na Ukrainie i Wojsko Polskie zaczęło się cofać. Sytuacja pogarszała się z dnia na dzień, ponieważ Armia Czerwona wyprowadziła w lipcu 1920 roku natarcie od strony Bramy Smoleńskiej. Wojsko polskie było zmęczone i zdemoralizowane ciągłym odwrotem (*Wojna polsko-bolszewicka*).

Ze względu na trudną sytuację militarną, na wniosek premiera Władysława Grabskiego (profesora SGGW), Sejm 1 lipca powołał Radę Obrony Państwa, która 7 lipca wydała rozporządzenie o tworzeniu Armii Ochotniczej dowodzonej przez generała Józefa Hallera.

Dodatkowo 15 lipca 1920 roku ukazał się dekret o reformie rolnej. Cel tego jest oczywisty – zachęcić chłopów do wstępowania do wojska, co dotychczas czynili dość niechętnie. W międzyczasie upadł rząd Grabskiego, a 24 lipca utworzony został koalicyjny Rząd Obrony Narodowej, na czele którego stanął Wincenty Witos. Dnia 30 lipca Wincenty Witos wydał odezwę popierającą rząd i nawołującą chłopów do wstępowania do armii: „Od was bracia włościanie zależy, czy polska będzie wolnym państwem ludowym, w którym lud będzie rządził i żył szczęśliwie, czy stanie się niewolnicą Moskwy”. Odezwe nawołującą do walki poparło duchowieństwo różnych wyznań i związki wyznaniowe, w tym żydowskie.

Generał Haller zaczął intensywnie organizować Armię Ochotniczą, nawołując: „Kto ma u siebie broń, kto ma konia i siodło, niechaj stanie z tem, co ma”. Odezwy na apele różnych partii, organizacji, kościołów był ogromny. Od 1 lipca do 20 sierpnia do Armii Ochotniczej zgłosiło się ponad 77 tys. ochotników, z czego ponad 20 tys. pochodziło z Warszawskiego Okręgu Generalnego. Znaczną część ochotników stanowili harcerze. Był to wynik odezw z 5 sierpnia: *Ojczyzna w niebezpieczeństwie*, którą rozesłano do wszystkich drużyn harcerskich. Dnia 13 sierpnia Główna Komenda ZHP ogłosiła oficjalny rozkaz mobilizacji harcerzy z nakazem wstępowania do Armii Ochotniczej.

Do wojska wstępowała również młodzież szkół średnich i studenci, w tym pochodzenia żydowskiego, których do walki wzywała Rada Naczelna Zjednoczenia Polaków Wyznania Mojżeszowego Wszystkich Ziem Polskich.

Jak podaje sprawozdanie z funkcjonowania Armii Ochotniczej (Ścibor-Rylski, 1923), w Okręgu Generalnym Warszawskim wśród ochotników przeważali mężczyźni w wieku 13-35 lat. Był przypadek, że za zgodą generała Hallera do szeregu wstąpił 65-letni ojciec, którego trzech synowie byli już w wojsku. Największy udział mieli uczniowie szkół średnich i studenci. Większość żołnierzy z Armii Ochotniczej

służyła w jednostkach piechoty (49,8%), a około 10 tys. (8,9%) w kawalerii. Studenci Politechniki Warszawskiej wysyłani byli do Komendy Miasta z zadaniem przydziału do wojsk technicznych, kolejowych, saperów i artylerii. Studenci Wydziału Rolniczego SGGW walczyli głównie w kawalerii (Ścibor-Rylski, 1923).

Żołnierze Armii Ochotniczej nosili biało-czerwone rozety przypięte do czapek i bluz mundurowych. Wyróżniali się również wysokim morale, odwagą i męstwem w bojach. Ten fakt spowodował, że zostali szybko zaakceptowani przez zawodowych wojskowych, którzy z początku powątpiewali w ich wartość żołnierską.

Do 30 września 1920 roku do Armii Ochotniczej wstąpiło ponad 105 tys. ochotników. Dzieliło ich często wiele – status społeczny, majątkowy, wyznanie, poglądy polityczne, wiek. Jednoczyła za to gotowość poświęceń dla śmiertelnie zagrożonej ojczyzny.

1.3. STUDENCI SGGW W POWSTANIACH ŚLĄSKICH

Jedyna wzmianka o uczestnictwie studentów SGGW w powstaniach śląskich pochodzi z wystąpienia rektora Tadeusza Miłobędzkiego, który w *Księdze pamiątkowej SGGW z 1937 roku* pisał: „W czerwcu tegoż 1921 r. skończyła się wojaczka naszej młodzieży i najdłużej w niej zaangażowani (Śląsk) powrócili na łono swej *Almae Matris*” (Staff, 1937).

Poszukiwania śladów zaangażowania studentów SGGW w powstania śląskie są utrudnione tym, że wsparcie ze strony Polski dla powstań miało charakter konspiracyjny, a żołnierze czy oficerowie walczyli pod pseudonimami lub fałszywymi nazwiskami. Dodatkowo część naszych studentów była członkami oddziałów dywersyjnych (ówczesna nazwa: destrukcyjnych) tworzonych za zgodą i z inicjatywy II Oddziału (wywiad) Sztabu Generalnego, Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSW). Struktury destrukcyjne były tak głęboko zakonspirowane, że nie wiedzieli o nich miejscowi dowódcy oddziałów powstańczych. To dodatkowo utrudnia identyfikację żołnierzy i oficerów powstania.

Wydaje się, że decydującą rolę w angażowaniu się naszych studentów w powstania śląskie odgrywały, obok czynników ideowych, więzi personalne wytworzone w Legionach Polskich czy w konspiracji niepodległościowej (POW) i politycznej (OB, PB PPS, ML).

Studenci SGGW walczyli zarówno w oddziałach liniowych, jak i w oddziałach dywersyjnych utworzonych przez ówczesnego kapitana WP Tadeusza Puszczyńskiego ps. Konrad lub Wawelberg. Był to wieloletni działacz niepodległościowy, więzień caratu, członek PPS i żołnierz I Brygady Legionów Polskich. Od maja 1918 roku kierował oddziałami lotnymi PPS, wykonującymi akcje dywersyjne w różnych miejscach Polski. Ze względu na swoją aktywność w PPS, znał studentów SGGW również zaangażowanych w działalność socjalistyczną. Do tej grupy należeli studenci Wydziału Rolniczego: ppor. Stanisław Machnicki ps. Pelo, Roman, Majcher oraz Kazimierz Kuszell ps. Kazimierz, Tur, student Wydziału Leśnego: Henryk Krukowski, późniejszy major WP, oraz Tadeusz de Nisau, brat Bogdana de Nisau ps. Zagozda.

Od lewej: kpt. Tadeusz Puszczyński (Wikipedia), por. Henryk Krukowski (Archiwum Centralne SGGW), Tadeusz de Nisau (w środku) z okresu służby w I Brygadzie Legionów Polskich

Stanisław Machnicki w 1918 roku był absolwentem drugiego kursu instruktor-skiego PB PPS, na którym uczono zasad konspiracji i dywersji, w tym wytwarzania bomb i granatów oraz prowadzenia walk ulicznych. Instruktorami byli starzy bo-jowcy z okresu rewolucji 1905 roku, żołnierze OB PPS.

Z lewej Stanisław Machnicki, z prawej indeks Wydziału Rolniczego SGGW z datą 20 I 1921 r. Pod koniec 1920 roku, w wyniku nieporozumień w śląskiej konspiracji, ppor. Stanisław Machnicki poprosił o zwolnienie z wojska ze względu na podjęcie studiów (Archiwum Centralne SGGW)

W 1919 roku na terenie Śląska została odbudowana POW, na której czele stanął por. Alfons Zgrzebnik. Opierając się na dobrych doświadczeniach, POW zorganizowała oddziały lotne dokonujące dywersji na terenach Śląska. Dnia 16/17 sierpnia

samorzutnie wybuchło I powstanie śląskie, szybko stłumione w okresie tygodnia przez Niemców. Już w czasie powstania na teren Śląska przyjechał Tomasz Arciszewski, poseł śląski, jeden z przywódców PPS, polecając wesprzeć przyszłe działania wojskowe operacjami dywersyjnymi. W Warszawie wznowiło działanie laboratorium chemiczne przygotowujące ładunki wybuchowe. Te działania w praktycznej formie wspierało Wojsko Polskie, gromadząc przy granicy z Niemcami zapasy broni, amunicji umundurowania. Demobilizowani żołnierze Ślązacy otrzymywali żołł i mieszkali w koszarach.

Sejm RP ratyfikował 31 lipca 1919 roku traktat wersalski, ustalający warunki plebiscytu górnośląskiego.

W ramach Rady Ministrów ukonstytuował się Wydział Plebiscytowy „B” dla Górnego Śląska, którym kierował Tadeusz Puszczyński. Referatem I, zajmującym się ewidencją żołnierzy, zaopatrzeniem w broń, umundurowaniem i logistyką, kierował por. Henryk Krukowski. W tym samym czasie Referat ds. Zadań Specjalnych w Dowództwie Głównym POW dla Górnego Śląska objął ppor. Stanisław Machnicki. Głównym zadaniem Referatu było przeciwdziałanie nasilającemu się terrorowi ze strony niemieckiej, czynne wystąpienia przeciwko niemieckim bojówkom oraz obrona wieców i zebrań. Żołnierze POW porwali z Katowic szefa niemieckiego wywiadu mjr. Georga Wielgoszewskiego i osadzili go w polskim więzieniu w Częstochowie oraz zlikwidowali zdrajcę i szpiega niemieckiego Teofila Kupkę (Zarzycka, 1989).

Dnia 17 sierpnia 1920 roku Niemcy ogłosili w prasie upadek Warszawy w wyniku bolszewickiej agresji. Ten fakt związany był z niemieckimi rozruchami na Śląsku, w trakcie których demolowano polskie sklepy i mordowano polskich działaczy niepodległościowych. W tej sytuacji POW przystąpiło do sprowokowanej walki z Niemcami. Działania bojowe trwały do 25 sierpnia i noszą nazwę II powstania śląskiego. W wyniku dekonspiracji POW została formalnie rozwiązana. Na jej miejsce powstała zakamuflowana Centrala Wychowania Fizycznego, mająca oficjalnie zajmować się krzewieniem sportu wśród Ślązaków. Nowa organizacja zaczęła intensywnie przygotowania do przyszłego powstania, tym razem wywołanego z inicjatywy Polaków.

Kapitan Tadeusz Puszczyński, analizując dotychczasowe działania niemieckie, doszedł do wniosku, że żywioł polski na Śląsku dominuje na prawym brzegu Odry, a niemiecki na lewym. Obszar plebiscytowy znajdował się na prawym brzegu Odry. W związku z tym założył, że jeżeli powstańcom uda się opanować prawy brzeg Odry, to mogą nie dopuścić Niemców na obszar Okręgu Przemysłowego. Aby tak się stało, należało wysadzić mosty na Odrze i jej najważniejszych dopływach oraz przerwać łączność telegraficzną na terenie Śląska. Najważniejszym zadaniem było odcięcie od Górnego Śląska, Wrocławia i Nysy, gdzie znajdowały się niemieckie składnice materiałów wojskowych i gdzie gromadzono rezerwy ludzkie. Tym zadaniem miały się zająć ochotnicze oddziały dywersyjne tworzone w konspiracji na terenie Śląska od grudnia 1920 roku. Większość ochotników pochodziła spoza Śląska, aby unikać dekonspiracji. Liczebność tych oddziałów wynosiła 60-80 osób, bardzo dobrze przeszkolonych do wykonania zadań dywersyjnych, plus 80 osób traktowanych jako re-

zerwa (Starczewski, 2013). Ochotnicy musieli biegle władać językiem niemieckim. Żołnierze oddziałów dywersyjnych należeli: 1) członkowie OB PPS, którzy braki w wyszkoleniu saperским nadrabiali zaangażowaniem i ideowością; 2) członkowie lotnych oddziałów POW i powstańcy wielkopolscy; 3) ochotnicy z Wojska Polskiego, urlopowani specjalnym rozkazem MSW, oraz miejscowi Ślązacy obeznani w kopalniach z materiałami wybuchowymi (Zarzycka, 1989). Główną bazą techniczną, szkoleniową i organizacyjną po polskiej stronie granicy był Sosnowiec.

Oddział dywersyjny kpt. Stanisława Puszczyńskiego ps. Wawelberg (siedzi w kapeluszu), Tadeusz de Nisau (zaznaczony białą kropką), obok z prawej brat Bogdan de Nisau, znany bojowiec PPS, później komunista zamordowany w ZSRR, Kazimierz Kuszell z papierosem w ręku (oznaczony białym trójkątem) – Pyskowice 1921 (Zarzycka, 1995)

Szkolenie odbywało się w grupach maksymalnie 5-osobowych, które nie miały ze sobą kontaktu. Rozkazy wydawano wyłącznie ustnie. Każdy żołnierz umiał samodzielnie skonstruować bombę z zapalnikiem czasowym, zarówno zegarowym, jak i elektrycznym, podłączyć ją i bezpiecznie odpalić. Uczono również posługiwania się bronią oraz walki wręcz, wymagano także doskonałej formy fizycznej. Każdy żołnierz musiał umieć podejść skrycie z plecakiem o wadze 30 kg do wyznaczonego obiektu odległego o 3-6 kilometrów (Starczewski, 2013).

W grudniu 1920 roku powstało konspiracyjne dowództwo Obrony Plebiscytu, do której wcielono Centralę Wychowania Fizycznego. W jego strukturze stworzono Referat Destrukcji. Kierownictwo nad nim, rozkazem organizacyjnym nr 2

z 1921 roku, powierzono kpt. Tadeuszowi Puszczyńskiemu. Na początku lutego 1921 roku w samym Referacie Destrukcyjnego pracowało 9 oficerów, 4 podchorążych, 4 sierżantów, 5 plutonowych, 2 kaprali i 22 szeregowych, a w maju oddział rozrósł się do 85 osób (22 oficerów, 6 podoficerów, 57 szeregowych).

Kapitan Tadeusz Puszczyński natychmiast przystąpił do opracowywania dwóch planów dla Śląska: defensywnego, gdy Niemcy zaatakują pierwsi, i ofensywnego, gdy o wybuchu powstania zdecydują Polacy.

Dnia 20 marca na Śląsku odbył się plebiscyt: 40,4% ludności na terenach plebiscytowych opowiedziało się za Polską (głównie na terenach rolniczych), 59,6% za Niemcami. Wielka Brytania popierana przez Włochy chciała, aby tereny przemysłowe przypadły Niemcom. Po plebiscycie na Śląsku pogorszyła się sytuacja ekonomiczna i zaczęły zwalniania robotników polskich. W tej sytuacji rozpoczęto strajki, w tym strajk generalny.

W dowództwie Obrony Plebiscytu zapadła decyzja o wybuchu 3 maja 1921 roku III powstania śląskiego. W nocy z 2 na 3 maja w kierunku wyznaczonych i rozpoznanych obiektów komunikacyjnych wyruszyło pięć grup dywersyjnych liczących 5-7 żołnierzy. W ten sposób zaczęła się akcja „Mosty”. Ludzie ci uprzednio zostali zakonspirowani w miejscowościach odległych nie więcej niż godzinę marszu od celów ataku, w lokalnych magazynach czekała broń i materiały wybuchowe. Akcja ta objęła ponad 90 km granicy Górnego Śląska i trwała około 3 godzin (Starczewski, 2013).

Ogółem w akcji „Mosty” wysadzono siedem mostów, dwa odcinki torów, dwa niemieckie pociągi towarowe i zniszczono łączność telegraficzną na dużym obszarze Śląska. Ruch kolejowy do Kędzierzyna, Gogolina, Raciborza, Nysy, Opola i Racławic Śląskich został sparaliżowany.

Akcja zakończyła się powodzeniem, ponieważ utrudniła przerzucanie posiłków przez Niemców na prawy brzeg Odry. Działania dywersyjne, a szczególnie ich skala, stanowiły zaskoczenie dla Niemców, nagroda za wydanie winnych uszkodzenia jednego tylko z mostów wynosiła 10 tys. marek. Na wieść o wybuchu powstania na Śląsk wrócili ppor. Stanisław Machnicki i por. Henryk Krukowski oraz urlopowany Kazimierz Kuszell. Dwaj pierwsi zostali mianowani dowódcami grup dywersyjnych w podgrupach dywersyjnych Południe i Północ. Pod koniec maja i w czerwcu zadaniem grup dywersyjnych była dywersja na płytkim zapleczu frontu oraz wysadzanie ważnych militarnie obiektów w razie cofania się powstańców.

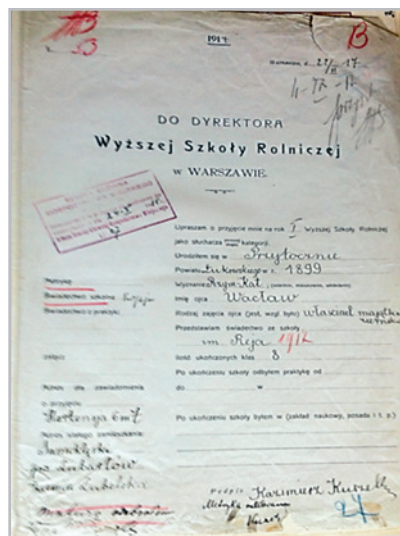
Do powstania napływali ochotnicy z całej Polski, w tym nieletni kadeci z dwóch szkół we Lwowie i w Modlinie, którzy w liczbie 112 uciekli, aby walczyć na Śląsku. Wcześniej złożyli sobie wzajemnie przysięgę, że „do powstania zbiegną i w powstańczej służbie wytrwają”. Zgłaszali się do władz powstańczych pod przybranymi nazwiskami, aby utrudnić swą identyfikację i ewentualne odesłanie do jednostek. Do Grupy Wawelberga zostało przydzielonych 12 z nich, w tym Piotr Humnicki, absolwent Wydziału Rolniczego z 1930 roku. W oddziałach destrukcyjnych walczył również kadet Henryk Szilagyi, przyszły dyrektor Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa Krajów Tropikalnych i Subtropikalnych Akademii Rolniczej w Krakowie.

W oddziałach liniowych, według opinii kpt. Alojzego Nowaka – dowódcy Grupy Północ, „kadeeci spisali się jak bohaterowie. W najtrudniejszych warunkach, pomimo nadmiernego znużenia [...] dawali świetny przykład Ślązakom i oni to najwięcej przyczynili się do osiągnięcia powodzeń pod Górą św. Anny” (Jarosiński, 2011).

W połowie czerwca kpt. Tadeusz Puszczyński został dowódcą oddziału powstańczego o nazwie Grupa Wawelberga. Nie brała ona udziału w walkach i została rozwiązana w lipcu 1921 roku, po zakończeniu powstania.

Efektom III powstania śląskiego było powiększenie obszaru uprzednio przyznanej Polsce o 1/3. Z całego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego Polsce przypadło 50% hutnictwa i 76% kopalni węgla. Miało to ogromne znaczenie dla gospodarczego rozwoju II Rzeczypospolitej. Cel powstania został w dużej mierze osiągnięty.

Ciekawą postacią uczestniczącą w powstaniach śląskich był szeregowy Kazimierz Kuszell, absolwent Wydziału Rolniczego z 1925 roku oraz autor jednego z pierwszych doktoratów wykonanych pod kierunkiem prof. Zdzisława Ludkiewicza, rektora SGGW, pt: *Związki zawodowe robotników rolnych w Polsce i innych krajach Europy*. Kazimierz Kuszell był socjalistą, od 1916 roku należał do Związku Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej i POW. Uczestniczył w I powstaniu śląskim w 1919 roku. Był współredaktorem *Gazety Robotniczej*, organu śląskiej PPS. Od grudnia 1920 roku działał w Referacie Destrukcyjnej Wschód. Ożenił się z Marią Konic, studentką SGGW, absolwentką Wydziału Rolniczego. Po powstaniach śląskich został administratorem rodzinnego majątku Przytoczno w województwie lubelskim. Oddał wówczas legitymację PPS, uważając, że posiadanie majątku ziemskiego nie licuje z członkostwem PPS. Od 1939 roku był w konspiracji ZWZ-AK. Pełnił funkcję kwatermistrza Okręgu Lubelskiego AK. Został zamordowany przez bandę rabunkową w grudniu 1942 roku, należącą do oddziału

Podanie Kazimierza Kuszella o przyjęcie na studia w Wyższej Szkole Rolniczej z 22 czerwca 1917 roku (Archiwum Centralne SGGW)

Kazimierz Kuszell z żoną Marią Konic w parku w Przytocznie, 1938 rok (Rodzina Kuszellów)

Gwardii Ludowej dowodzonego przez Mikołaja Paramonowa ps. Dąbrowski. Przed wojną Państwo Kuszllowie organizowali życie społeczne wsi, dzięki nim powstał ośrodek zdrowia. W czasie okupacji przechowywali Żydów oraz osoby wysiedlone z różnych miejsc Polski.

Porucznik rezerwy inż. Stanisław Machnicki po zakończeniu III powstania śląskiego pracował w *Spolem*, ale prawdopodobnie nadal utrzymywał kontakt z polskim wywiadem. Można przypuszczać, że te związki uległy nasileniu w latach 30., kiedy w strukturze polskiego wywiadu zorganizowano Ekspozyturę nr 2, zaangażowaną w prowadzenie dywersji na wrogim terytorium oraz ziemiach Rzeczypospolitej w przypadku ich utraty. Był kurierem pomiędzy istniejącymi wojskowymi czeskimi organizacjami niepodległościowymi, działającymi na terenie Protektoratu Czech, a polskim wywiadem. W lipcu i sierpniu 1939 roku dwukrotnie wyjeżdżał do Czech w celu nawiązania kontaktów z czeskim ruchem oporu. Na życzenie Czechów organizował przerzut przez granicę materiałów wybuchowych. We wrześniu 1939 roku, z grupą pracowników polskiego wywiadu, został ewakuowany do Brześcia, a stamtąd do Rumunii (Ankerstein, 2009). W 1940 roku wrócił do kraju i działał w konspiracji PPS. Za działalność w powstaniach śląskich został odznaczony Orderem *Polonia Restituta* V klasy, Krzyżem Niepodległości z Mieczami i Krzyżem Walecznych.

Porucznik Henryk Krukowski, późniejszy major Wojska Polskiego, w latach 1912-1915 harcerz, drużynowy „czerwonej drużyny” patronackiej PPS, później członek „Strzelca” i „Sokoła”. W latach 1915-1917 ułan w I Pułku Ułanów Beliny-Prażmowskiego, I Brygady Legionów, następnie w POW i 79 Pułku Piechoty. Od 1920 roku przebywał na Śląsku, był uczestnikiem II powstania śląskiego, w III powstaniu śląskim dowódcą oddziału dywersyjnego w podgrupie destrukcyjnej Północ. Absolwent Wydziału Leśnego SGGW w 1925 roku. Później pracował w Brazylii w okolicach Kurytyby, w stanie Parana, w latach 1927-1939 był nadleśniczym w Puszczy Białowieskiej. W czasie II wojny światowej nie zdążył dotrzeć do pułku, jako członek ZWZ, zagrożony aresztowaniem, uciekł do Austrii, stamtąd przedostał się do Jugosławii, gdzie przez rok walczył w partyzantce. Z Jugosławii został prze-

Grób mjr. Henryka Krukowskiego na Starych Powązkach w Warszawie, kwatera 42

rzezuony do Włoch do II Korpusu Polskiego. W kampanii włoskiej walczył jako dowódca kompanii rozpoznawczej pod Monte Cassino. W 1947 roku wrócił do kraju i pracował w leśnictwie. Za odwagę wykazaną w walkach na Śląsku otrzymał Order Wojenny *Virtuti Militari* V klasy oraz Medal Niepodległości.

Porucznik Tadeusz de Nisau, absolwent Wydziału Rolniczego z 1925 roku, walczył w Legionach Polskich, później w III powstaniu śląskim. Jak wspomina późniejszy profesor Ryszard Manteuffel, w czasie studiów dał się poznać jako człowiek o lewicujących poglądach.

Wśród oficerów walczących w oddziałach liniowych udało się zidentyfikować dwóch oficerów. Byli to porucznik Witold Myśków ps. Wiktor Szelut i porucznik Jerzy Lipowski ps. Jur.

Porucznik Witold Myśków był weteranem Legionu Wschodniego i Legionów Polskich. Od 1 maja 1921 roku do 10 lipca 1921 roku brał udział w III powstaniu śląskim, będąc tzw. doradcą technicznym, czyli zastępcą dowódcy 4 (później 15) Raci-borskiego Pułku Piechoty. Do powstania został skierowany przez Wojsko Polskie. Od 1920 roku studiował na Wydziale Leśnym SGGW, dyplom inżyniera leśnika uzyskał 21 marca 1924 roku. Po studiach pracował w Lasach Państwowych, w Nadleśnictwie Peczeniżyn i w Dyrekcji Lasów Państwowych we Lwowie. Został aresztowany przez NKWD 9 grudnia 1939 roku we Lwowie, więziony prawdopodobnie w Brygidkach, skąd wywieziony w lutym (?) 1940 roku i zamordowany przez NKWD w Kijowie-Bykowni. Odznaczony Krzyżem Walecznych i Krzyżem Obrony Lwowa.

Porucznik Jerzy Lipowski był kawalerzystą, w służbie na Śląsku od 10 maja 1921 roku, dowódcą szwadronu kawalerii w Grupie Jazdy należącej do Podgrupy I Butrym, w grupie Północ. Innych danych brak.

Podsumowując, można zaryzykować twierdzenie, że studenci SGGW z wyjątkowym zaangażowaniem walczyli o granice II RP. Świadczy o tym liczba poległych w stosunku do ogółu studentów, długa lista odznaczonych Orderem *Virtuti Militari* oraz zaangażowanie w walkach o Kresy Wschodnie i Zachodnie. Jednocześnie jest charakterystyczne, że w imię wolności i niepodległości walczyli z różnych pozycji ideowych, zarówno konserwatywno-ziemiańskich, jak i socjalistycznych (Grupa Wawelberga), a nawet komunistycznych (Bogdan de Nisau).

Literatura

- Adamkiewicz, S. (2018). *Kalendarium niepodległościowe*. Pobrano z: <https://niepodlegla.gov.pl> (dostęp: 07.11.2023).
- Ankerstein, F. (2009). *Uwagi i spostrzeżenia mjr. Feliksa Ankersteina z 1940 r. dotyczące przygotowań i działań dywersyjnych Ekspozytury nr 2 Oddziału II Sztabu Głównego WP*.

Dzieje Najnowsze, Rocznik XLI, 1, s. 151-167

Bełcikowski, J. (1921). *Opowieści szwoleżerów I Pułku Józefa Piłsudskiego*. Radom: Wyd. Jan Kanty Trzebiński, s. 1-31.

Dąbrowski, D. (2011). *Polsko-czechosłowacka współpraca wywiadowcza w przededniu II wojny światowej – nieznany casus Miloslava Kašpara i Arnošta Valenty*. W: J. Kirszak, D. Koreś (red.), *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, Wrocław: IPN 2011, s. 151-164.

Deszczyński, M. P. (2016). *Uniwersytet Warszawski w II Rzeczypospolitej*. w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915-1945. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816-2016*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 325-428

Dzieje Rady Profesorów Kr. Pol. Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego z dnia 7 XI 1918 r. o godz. 5,5 pp – Protokół.

Gawkowski, R. (1998). *Uniwersytet – Szkoła Niepodległości: studenci i pracownicy Uniwersytetu Warszawskiego w walkach o niepodległość kraju od 1816 do 1921 r.* Niepodległość i Pamięć, 5/1 (10), s. 145-162

Goclon, J. (2013). *Gabinet Jana Kucharzewskiego – pierwszy rząd Królestwa Polskiego 1917-1918: ustrój, skład osobowy i działalność*. Studia Prawnoustrojowe, 22, s. 143-157.

Historia Legii Akademickiej. Pobrano z: <https://www.wojsko-polskie.pl/aszwj/historia-legia-akademicka/> (dostęp: 15.11.2023).

Jarosiński, M. (2011). *Kadeci w III Powstaniu Śląskim*. Pobrano z: <https://dzieje.pl/content/kadeci-w-iii-powstaniu-%C5%9Bl%C4%85skim> (dostęp: 06.11.2023).

Kisielewski, Z. (1928). *Listopad 1918 roku w Warszawie*. Kronika Warszawy. Magistrat Warszawy, 7, 8, 9, s. 32-45.

Kurjer Warszawski p. 98, nr 308, 7 XI 1918.

Kurjer Warszawski nr 18, 18.01.1924.

Pański, W. (1919). *Warszawska „Legia Akademicka”*, odc. 1. „Wiarus” 25 VIII 1919, nr 34, s. 271.

Rodzina Kuszllów. Pobrano z: <https://sprawiedliwi.org.pl/pl/historie-pomocy/historia-pomocy-rodzina-kuszllow> (dostęp: 08.12.2023).

Staff, F. (red.), (1937). *Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (1906-1911-1916-1936)*. Wydana staraniem Senatu Akademickiego Szkoły, s. 289.

- Starczewski, M. (2013). *Płk. dypl. Tadeusz Puszczyński współtwórca działań specjalnych (dywersji pozafrontowej) w Polsce w okresie międzywojennym*. Zeszyty Historyczne, *Si vis pacem para bellum: bezpieczeństwo i polityka Polski*, t. 12, s. 915-940.
- Stawecki, P. (1986). *Narodziny Wojska Polskiego na przełomie roku 1918 i 1919*. W: B. Polak (red.). *Wojsko Polskie. 1914–1922. Tom 1*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie, s. 250-271.
- Szyłkiewicz, S. (2018). *Wspomnienia z wojny 1918-1920 ułana 13 Pułku Ułanów Wileńskich*. Białystok-Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, s. 198.
- Ścibor-Rylski, W. (1923). *Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiątkowa Generalnego Inspektoratu Armji Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*.
- Wikipedia. *3 Pułk Strzelców Konnych im. Hetmana Stefana Czarnieckiego*. Pobrano z: https://pl.wikipedia.org/wiki/3_Pu%C5%82k_Strzelc%C3%B3w_Konnych_im._Hetmana_Stefana_Czarnieckiego (dostęp: 15.11.2023).
- Wojna polsko-bolszewicka*. Pobrano z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_polsko-bolszewicka (dostęp: 03.11.2023).
- Zarzycka, Z. (1989). *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku 1919-1921*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Zawada, P. (2019). *203. Ochotniczy Pułk Ułanów – historia powstania i walki w latach 1920-1921*. Pobrano z: <https://kawaleriaochotnicza.pl/2019/06/09/203-ochotniczy-pulk-ulanow-historia-powstania-i-walki-w-latach-1920-1921-r/> (dostęp: 15.11.2023).

2

PRACOWNICY SGGW ZAANGAŻOWANI W BUDOWĘ PAŃSTWA POLSKIEGO ORAZ W WALKĘ O NIEPODLEGŁOŚĆ I GRANICE

Na podstawie biogramów zawartych w *Księdze pamiątkowej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie* dokonano analizy zaangażowania pracowników SGGW w:

- budowę nowoczesnej Polski; do tej grupy osób włączono tych, którzy tworzyli zręby naszej państwowości: polityków, posłów, ministrów, pracowników administracji państwowej najwyższego szczebla i przemysłowców,
- czynną walkę o niepodległość w Polskiej Organizacji Wojskowej, Legionach Polskich, formacjach polskich na Wschodzie czy w Wojsku Polskim.

2.1. OSOBY ZWIĄZANE Z SGGW, TWORZĄCE ZRĘBY NASZEJ PAŃSTWOWOŚCI

Profesor dr Józef Mikułowski-Pomorski (1868-1935) – w okresie I wojny światowej organizował Komitet Obywatelski Miasta Stołecznego Warszawy, w którym został kierownikiem Wydziału Oświecenia. Wydziałowi podlegało miejskie szkolnictwo różnych szczebli. Z ramienia Wydziału negocjował z okupującymi Warszawę Niemcami otworzenie Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Warszawskiego. Negocjacje ułatwiał mu fakt, że jego partnerem po stronie niemieckiej był kpt. Georg von Thaer, wnuk prof. Albrechta Thaera – twórcy próchnicznej teorii odżywiania roślin. Z tego względu prof. Mikułowski-Pomorski i kpt. von Thaer mieli wspólną płaszczyznę porozumienia.

W 1917 roku został wicemarszałkiem Tymczasowej Rady Stanu, którą praktycznie kierował po odejściu przewodniczącego. W niepodległej Polsce był wiceprezesa Rady Ministrów, ministrem rolnictwa, dwukrotnie ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego. W 1916 roku został wybrany na dziekana Wydziału Chemicznego i Budownictwa Wodnego Politechniki Warszawskiej, a w czerwcu 1916 roku rektora tej uczelni. Władze niemieckie nie zatwierdziły jego kandydatury, ponieważ był dla nich za silną osobowością, którą szanowali od pewnego czasu.

Profesor Józef Mikułowski-Pomorski przede wszystkim związany był z SGGW. Stworzył Kursy Przemysłowo Rolnicze, które dzięki niemu w cza-

sie okupacji niemieckiej otrzymały nazwę i status Wyższej Szkoły Rolniczej. W swoim konsekwentnym działaniu doprowadził do upaństwowienia Szkoły 1 kwietnia 1918 roku, ponieważ to gwarantowało jej stabilne finansowanie. Kolejne etapy przekształcania uczelni to Królewsko-Polska Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego i Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, której statut podpisał Józef Piłsudski.

Profesor Józef Mikułowski-Pomorski był pierwszym rektorem uczelni w latach 1918/1919 i 1919/1920, później znów piastował tę funkcję.

Profesor dr Władysław Grabski (1874-1938) – absolwent Szkoły Nauk Politycznych w Paryżu, na Sorbonie studiował równolegle przez trzy lata ekonomię i historię, w Halle (Niemcy) przez rok studiował agronomię.

Polityk, ojciec reformy walutowej w Polsce, działacz Narodowej Demokracji, poseł do rosyjskiej Dumy Państwowej, prezes Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Rosji. W odrodzonej Polsce pełnił funkcję ministra rolnictwa i dóbr koronnych, ministra skarbu (trzykrotnie) oraz premiera Rządu RP (dwukrotnie). Za zasługi dla państwa polskiego został odznaczony w 1924 roku Wielką Wstęgą Orderu Orła Białego.

Rektor i prorektor SGGW w latach 1926-1928 i 1928-1929. W 1936 roku z jego inicjatywy Rada Wydziału Rolniczego SGGW podjęła decyzję o utworzeniu Instytutu Socjologii Wsi, który wydawał *Roczniki Socjologii Wsi*. Instytut Socjologii Wsi był pierwszą w Polsce instytucją naukową zajmującą się sprawami wsi i rolnictwa.

Profesor dr Zdzisław Ludkiewicz (1883-1942) – absolwent Wydziału Chemii Politechniki Ryskiej i Akademii Rolniczej w Dublanach. W latach 1911-1912 studiował na Uniwersytecie w Lipsku ekonomię polityczną i ekonomikę rolnictwa. W 1915 roku zaangażował się w tworzenie spółdzielczości rolniczej i stowarzyszeń pożyczkowych. Jesienią 1917 roku został mianowany dyrektorem Wydziału Reform Agrarnych Tymczasowej Rady Stanu. Od grudnia 1919 roku profesor SGGW, a od 1922 roku docent Politechniki Warszawskiej, gdzie wykładał politykę agrarną.

Od grudnia 1923 roku do lipca 1924 roku był ministrem reform rolnych. W 1936 roku zorganizował Ligę Odrodzenia Gospodarczego Polski, której celem było „podniesienie potęgi gospodarczej, politycznej i moralnej Państwa i Narodu Polskiego”.

Profesor dr Wincenty Witold Staniszkis (1880-1941) – absolwent kierunków biologia na Uniwersytecie Warszawskim i rolnictwo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od wczesnej młodości zaangażowany w działalność niepodległościową. W czasie I wojny światowej był wiceburmistrzem Kutna. Założył Stację Doświadczalną w Kutnie, rozwijał szkolnictwo rolnicze, prowadził działalność gospodarczą na rzecz miejscowego środowiska. Był wykładowcą Kursów Przemysłowo-Rolniczych i SGGW; posłem na Sejm przez 16 lat z ramienia endecji. W 1937 roku za

zasługi dla kraju został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Aresztowany przez Niemców, zamordowany w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau.

Profesor dr Walenty Dominik (1891-1944) – przez dwa lata studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, doskonaląc jednocześnie swoje umiejętności muzyczne w miejscowym konserwatorium. Następnie ukończył chemię na Politechnice Lwowskiej. Przez prof. Ignacego Mościckiego powołany na stanowisko asystenta. Podczas pracy na tej uczelni w latach 1918-1919 uczestniczył w obronie Lwowa. Wybitny chemik przemysłowy. Organizował i prowadził fabryki chemiczne w Kwaczale i Krzeszowicach. Wspólnie z prof. Mościckim uruchamiał fabrykę związków azotowych w Jaworznie, w której do 1922 roku pracował jako naczelny chemik.

Następną fabryką, której uruchomienie było niezwykle ważne z punktu widzenia obronności państwa, była fabryka azotniaku w Chorzowie. Po powstaniach śląskich Niemcy porzucili fabrykę, zabierając pełną dokumentację. Kierowało nimi przekonanie, że Polacy nie będą w stanie uruchomić zakładu. Po dwóch tygodniach od objęcia fabryki przez zespół prof. Mościckiego, w którym był prof. Dominik, fabryka ruszyła. Po kilku miesiącach, dzięki usprawnieniu produkcji, jej zdolność wytwórcza wzrosła o sto kilkadziesiąt procent przy obniżeniu kosztów własnych.

W 1923 roku został kierownikiem Zakładu Chemii Nieorganicznej w SGGW. Przed wojną opracował nowy rodzaj paliwa na bazie spirytusu z dodatkiem eteru. W czasie wojny prowadził badania nad otrzymywaniem witaminy C i innych związków odżywczych z surowców rolniczych. Profesor Walenty Dominik był autorem kilkudziesięciu patentów z zakresu technologii chemicznej. Zginął w styczniu 1944 roku w wypadku – wybuchu na terenie Uczelni.

Profesor dr Jan Miklaszewski (1874-1944) – ukończył w 1898 roku Instytut Leśny w Petersburgu. Związany z PPS, był kilkakrotnie aresztowany i zesłany. Współpracował z Józefem Piłsudskim. Po I wojnie światowej zajął się organizacją polskiego leśnictwa. Stworzył szkolnictwo leśne, zinwentaryzował dostępne mapy oraz utworzył administrację Lasów Państwowych. W celu zapewnienia odpowiednich kadr dla leśnictwa stworzył przepis, że nadleśniczym może być osoba z wyższym wykształceniem kierunkowym. Od 1919 roku był kierownikiem Zarządu Dóbr Państwowych, w 1921 roku został dyrektorem Departamentu Leśnictwa w Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych. Od 1931 roku związany z SGGW, w latach 1936-1944 rektor Uczelni.

Publikacja *Lasy i leśnictwo w Polsce* została w 1929 roku zaliczona przez Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej w Paryżu do najwybitniejszych dzieł piśmiennictwa fachowego.

2.2. PRACOWNICY SGGW CZYNNIE ZAANGAŻOWANI W WALKĘ O NIEPODLEGŁOŚĆ

W Legionach Polskich walczyli:

prof. dr Michał Korczewski (1915), doc. Zygmunt Bronisław Golonka (1914-1918), doc. kpt. Stanisław Bac (1914-1921, odznaczony Krzyżem Obrony Lwowa i Medalem Niepodległości), doc. Bolesław Zygmunt Świętochowski (1919-1920, odznaczony Krzyżem Walecznych i Odznaką Honorową Orląt), dr Roman Kobendza (1918, obrona Lwowa 1920, bateria zapasowa 18 Pułku Artylerii Ciężkiej).

W obronie Lwowa i walkach z Ukraińcami brali udział:

prof. dr Walenty Dominik (1918-1919), dr Aleksander Lutze-Birk (1905-1910, 1918-1920), dr Marian Nunberg (1918-1919, odznaczony Odznaką Honorową Orląt).

W formacjach ochotniczych walczyli:

Profesorowie: Emil Chroboczek (1920), Lucjan Dobrzański (1918-1920, lekarz), Seweryn Dziubałtowski (1920), Jerzy Grochowski (1920), Roman Kuntze (1918-1920, 240 Pułk Piechoty Armii Ochotniczej, 70 Pułk Piechoty Ziemi Krakowskiej), Jan Rostafiński (1920, 201 Pułk Artylerii Polowej Legionów), Franciszek Staff (1920, artyleria przeciwlotnicza), Kazimierz Antoni Wodzicki (1920), Feliks Kotowski (artylerzysta), Władysław Poliński (1920, 1 Pułk Piechoty Legionów), kpt. Marian Sołkowski (1914-1923, Legiony Polskie i Wojsko Polskie, odznaczony czterokrotnie Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości).

Docenci: Edward Chodzicki (organizator formacji saperskich WP), Czesław Kanafojski (1918-1922, kawaler Krzyża Walecznych), Ludwik Kaznowski (1920, Lubelski Ochotniczy Dywizjon Jazdy), Wacław Niedziałkowski (rewolucjonista, wieloletni carski więzień do 1917 roku), Wacław Ponikowski (1920), Adam Rose (1920), ppor. Stanisław Woycicki (1918-1920, w Powstaniu Warszawskim rotmistrz ps. Radwan III), kpt. Stefan Ziobrowski (1920), dr Kazimierz Zarankiewicz (1920), dr ppor. Antoni Żabko-Potopowicz (1920).

Adiunkci: dr Wiktor Bronikowski (1918-1920), dr Jan Szczęsny Grzymała (1920, 222 Ochotniczy Pułk Piechoty), dr Jerzy Potemkowski (1918/1919 – Polska Organizacja Wojskowa, 1919-1920 – Wojsko Polskie), dr Jerzy Wierzbowski (1918-1921 Wojsko Polskie), inż. kpt. Celestyn Steckiewicz (1918-1929).

Wykładowcy: dr Marian Geysztor (1920), dr ppor. saperów kolejowych Stanisław Jachimowski (1918-1921), inż. Władysław Jankowski (organizator III Korpusu Polskiego w Winnicy), dr Tadeusz Matuszewski (1915-1920, kawaler Krzyża Walecznych z jednym okuciem), inż. Kazimierz Tomorowicz (ochotnik 1920 roku), dr Jan

Wiertelak (1919-1921), Jan Żabiński (1920, przyszły dyrektor ZOO w Warszawie, kawaler Krzyża Walecznych), Janusz Królikowski (1914-1921).

W Polskiej Organizacji Wojskowej działali:

prof. dr Maria Skarżyńska-Gutowska (wywiadowca w latach 1914-1919), dr Stefan Blank-Weissberg (w wieku 14 lat wstąpił do Legionów, wywiadowca Legionów i Polskiej Organizacji Wojskowej, porucznik łączności, kawaler Krzyża Walecznych i Krzyża Niepodległości).

Przedstawiony powyżej spis pracowników SGGW obejmuje 44 osoby, które w latach 1905-1920 czynnie walczyły w różny sposób o niepodległość. Najwcześniej w walkę o niepodległość zaangażował się dr Aleksander Lutze-Birk, który brał udział w rewolucji 1905 roku, w tym w napadach na pociągi w celu zdobycia gotówki dla funkcjonowania PPS. Najdłużej (do 1929 roku) służył w Wojsku Polskim kpt. Celestyn Steckiewicz.

Najwięcej pracowników wstąpiło do służby ochotniczej w 1920 roku, odpowiadając na apel Komitetu Obrony Państwa *Ojczyzna w niebezpieczeństwie*. Szczegółowe dane pokazujące udział poszczególnych grup pracowników Uczelni biorących udział w walce o niepodległość przedstawiono w tabeli 3. Za pracowników przydatnych do służby wojskowej przyjęto osoby mające 18-50 lat, w 1920 roku przebywające w Polsce.

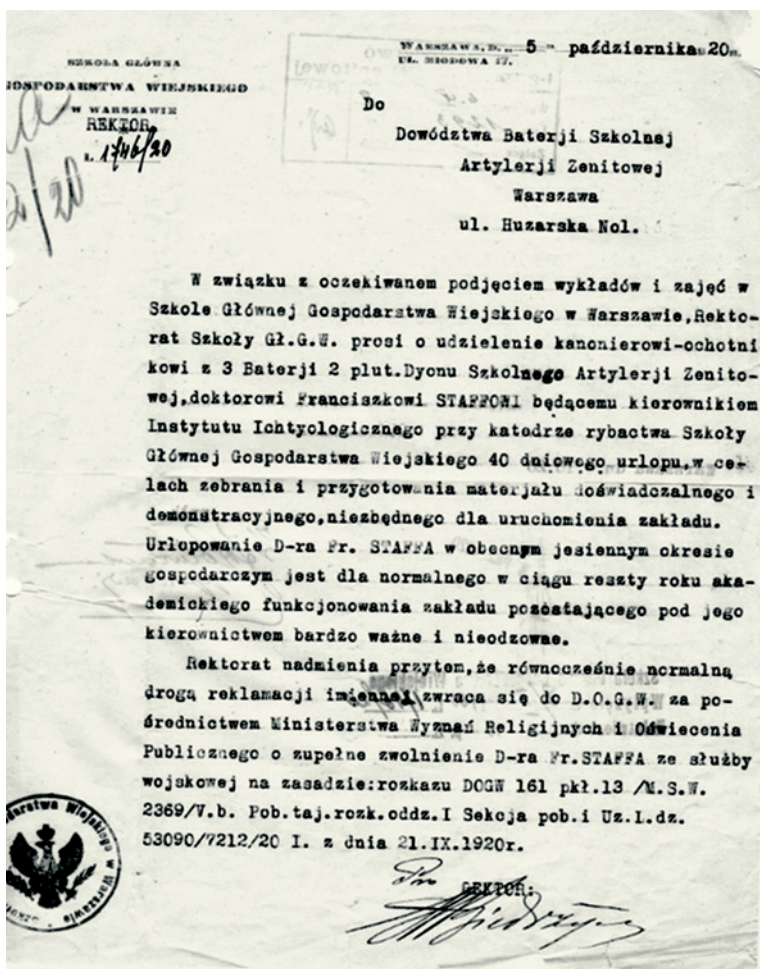
Tabela 3. Procentowy udział pracowników SGGW z 1937 roku walczących o niepodległość w latach 1918-1920, sklasyfikowanych według różnych grup naukowych i zawodowych

Grupa pracowników	Liczba pracowników		Walczący/niewalczący [%]
	walczących	niewalczących	
Profesorowie	14	14	50,0
Docenci	13	5	72,2
Adiunkci	4	0	100
Wykładowcy	11	5	68,8
Asystenci	2	2	50,0
Razem	44	26	-
Razem [%]	62,8	37,2	-

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 3, 62,8% pracowników naukowo-dydaktycznych z 1937 roku było zaangażowanych w latach 1918-1920 w walkę o niepodległość. Najmniejszy udział osób walczących w stosunku do całkowitej liczby pracowników w danej grupie był w przypadku profesorów i asystentów. W obu

przypadkach wynikało to z wieku – w 1920 roku profesorowie mieli blisko 50 lat, a asystenci byli z kolei za młodzi. Dodatkowo duża część profesorów zaangażowana była w budowę zaplecza gospodarczego Polski. W związku z tym często proszono o zwolnienie pracowników z obowiązku służby wojskowej.

Dodatkowo odejście pracownika z uczelni, która dopiero powstawała, stwarzało duży problem dla jej funkcjonowania. W związku z tym to również władze danej uczelni zwracały się do władz wojskowych z prośbą o zwolnienie pracowników z wojska. Tak było w przypadku prof. Franciszka Staffa, który ochotniczo zgłosił się do wojska.

Pismo rektora SGGW prof. Stefana Biedrzyckiego z prośbą o zwolnienie z wojska kanoniera ochotnika dr. Franciszka Staffa, przyszłego rektora SGGW (Archiwum Centralne SGGW)

Najmłodszym żołnierzem był dr Stefan Blank-Weissberg, który w wieku 14 lat został wywiadowcą Legionów i Polskiej Organizacji Wojskowej. Jako oficer łączności został w 1939 roku wzięty do niewoli przez Armię Czerwoną i zamordowany w Katyniu. Ci, którzy mieli szczęście ocaleć, opowiadają, że dr Stefan Blank-Weissberg podnosił na duchu współtowarzyszy oficerów z obozu w Kozielsku, prezentując między innymi ciekawe wykłady na temat życia owadów.

Literatura

Archiwum Centralne SGGW – teczki osobowe pracowników.

Staff, F. (red.), (1937). *Księga pamiątkowa Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (1906-1911-1916-1936)*. Wydana staraniem Senatu Akademickiego Szkoły, s. 531.

3

ABSOLWENCI I STUDENCI SGGW ODZNACZENI ORDEREM WOJENNYM *VIRTUTI MILITARI* ZA „CZYNY WYJĄTKOWEGO MĘSTWA”

Profesor Tadeusz Miłobędzki pisał w *Księdze pamiątkowej* (1937): „Gdym jako rektor dekorował w 1921 p. Barańskiego Orderem *Virtuti Militari* (VM) w uroczystości wzięło udział 40 kilku kawalerów tego Orderu oraz z górą dwustu odznaczonych Krzyżem Walecznych”.

W tabeli 4 podano nazwiska absolwentów SGGW odznaczonych Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*. Niestety brak jest informacji o studentach, którzy rozpoczęli studia, ale zdecydowali się je przerwać, żeby walczyć i już ich nie dokończyli. Nie wiadomo, kto z tej grupy został odznaczony – jest ona duża i stanowi około połowy immatrykulowanych na I rok studiów studentów. W liczbach (rocznie) to około 50 osób dla wydziałów Rolniczego i Leśnego oraz 30 studentów dla Wydziału Ogrodniczego.

Tabela 4. Absolwenci oraz studenci SGGW odznaczeni Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*

Lp.	Nazwisko i imię	Stopień	Formacja	Dyplom/rok
Wydział Rolniczy				
1	Adamiecki Stefan	pchor.	4 DAK	student KPR
2	Bąkowski Leon Stanisław		1 Komp. Kad.	1928
3	Biernacki-Dąb Stefan	płk (gen. dyw.)	1 DP Legionów	1911/1912 TKN
4	Bilmin Stanisław + KW	kpt.	2 PP	1925
5	Buderacki Władysław*	ppor.	14 PU Jazłowieckich	student IGWiL w Puławach
6	Chmielewski Gracjan	ppor.	powstaniec styczniowy	student IPiRL
7	Chmielewski Tadeusz	st. ułan	1 PU Krechowickich	1926
8	Chrościcki Eugeniusz	ppor.	11 PU	1925

Tabela 4. (cd.)

Lp.	Nazwisko i imię	Stopień	Formacja	Dyplom/rok
Wydział Rolniczy				
9	Chudziński Witold	ppor.	4 PU Zaniemeńskich	student WSR
10	Dąbrowski Kazimierz	pchor.	27 PU	1926
11	Dembiński Stefan	bomb.	4 DAK	1925
12	Doruchowski Adam	pchor.	27 PU	1925
13	Górski Wincenty	ppor.	16 PU	1925
14	Hempel Roman	kpt.	1 PP Legionów	student WSR 3 × KW, KN
15	Hurczym Mieczysław	kpr.	3 PU	1925
16	Izdebski Stanisław	sierz.	5 PP Legionów	?
17	Jaskulski Tadeusz	plut.	13 Kresowy PAP	1926
18	Kaliwoda Leon**		POW Łomża	student WSR
19	Kałczyński Józef	pchor.	13 Kresowy PAP	1925
20	Kamiński Jan	sierz.	86 Miński PP	1925
21	Kowalski Stanisław	ppor.	15 PP	1925
22	Kozłowski Jan	ułan	15 PU Poznańskich	1926
23	Kozłowski Tomasz	ppor.	1(11) PU Legionowych	KPR
24	Lewandowski Józef	wach.	25 PU	1926
25	Łebkowski Maksymilian*	rtm.	1 PU Krechowickich	KPR, 4 × KW MN
26	Łobanowski Włodzimierz	kpr.	5 DAK	1928
27	Makowski Jan	kpr.	31 PSK (Kaniowskich)	1925
28	Michałowski Stanisław	ogn.	13 Kresowy PAP	1926
29	Mroziński Bolesław*	plut.	1 PU Krechowickich	KPR student
30	Nekrasz Władysław	kpt.	walki o Lwów	1926

Tabela 4. (cd.)

Lp.	Nazwisko i imię	Stopień	Formacja	Dyplom/rok
Wydział Rolniczy				
31	Nowicki Władysław	kpr.	14 PU Jazłowieckich	1928
32	Piaskowski Jerzy	ppor.	16 PU	1926
33	Podhorski Bolesław	ppor.	1 PU Krechowieckich	1930
34	Popławski Tadeusz	por.	4 DAK	1928
35	Przanowski Leon	por.	powstaniec. styczniowy	student IGWiL, IPiRL
36	Skarżyński Ignacy*	kpt.	65 PP	KPR student
37	Sokołowski Korwin Zygmunt*	ppor.	1 P Szw. 1918	student KW, KN
38	Szyling Antoni	mjr (gen. bryg.)	44 PP – dowódca	1912 KPR
39	Wańkowicz Karol	ppor.	6 PP Legionów	1925
40	Waśniewski Adam	pchor.	25 PU	1925
Wydział Leśny				
41	Barański Władysław	ppor.	57 PP Wielkopolskiej	1923
42	Benedyktowicz Ludomir	ppor.	powstaniec styczniowy	student IGWiL, IPiRL
43	Cybulski Kazimierz	por.	83 PP	1925
44	Dąbrowski Mieczysław	rtm.	10 PU Litewskich	1925
45	Gąsior Kazimierz	bomb.	9 PAP	1925
46	Kucharek Bolesław	sierż.	22 PP	1924
47	Maciejski Jan	por.	1 PAP	1924
48	Marszałek Michał	kpr.	12 PP	1926
49	Pągowski Bolesław	kpr.	1 PP Legionów	1923
50	Sikorski Antoni	ppor.	8 PP	1923
51	Wyporek Adam	ppor.	4 PP Legionów	1924

Tabela 4. (cd.)

Lp.	Nazwisko i imię	Stopień	Formacja	Dyplom/rok
Wydział Ogrodniczy				
52	Kołaczkowski Leon*	ppor.	4 PP Legionów 1920	student KW 3×
Studenci – brak informacji o wydziale, na którym studiowali				
53	Kruszewski Wacław*	ppor.	39 P Strzelców Lwowskich	?
54	Narewski Jerzy*	st. ułan	7 PU	?
55	Ostrowski Stefan*	ppor.	9 PU	
56	Suzin Adam*	ppor.	1 PU Krechowickich	
57	Szyller Stefan*	ppor.	1 P Szw.	
58	Brodowski (Brotowski) -Vorbrot Stanisław*	ppor.	1 P Szw.	

PP – pułk piechoty, PU – pułk ułanów, DAK – dywizjon artylerii konnej, PAP – pułk artylerii polowej, PSK – pułk strzelców konnych, IPIRL – Instytut Politechniczny i Rolniczo-Leśny w Puławach, IGWiL – Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach, KPR – Kursy Przemysłowo-Rolnicze, TKN – Towarzystwo Kursów Naukowych.

* – pośmiertnie, **Kaliwoda Leon – komendant X Okręgu POW w Łomży.

3. Biernacki-Dąb Stefan – *Virtuti Militari* 3, 4 i 5 klasy, Order Polonia Restituta 3 klasy, Krzyż Niepodległości, 4 × Krzyż Walecznych, Francuska Legia Honorowa 5 klasy. Jeden z 3 oficerów WP.

W latach akademickich 1917/1918 i 1919/1920 w SGGW studiowało odpowiednio 212 i 461 studentów (łącznie z kobietami). Średnio 336 studentów. Udział studentów odznaczonych Orderem *Virtuti Militari* do średniej liczby studentów wynosi 16,7%. Jeżeli uwzględnimy odznaczonych Krzyżem Walecznych, to prawie 70% studentów uzyskało odznaczenia za zasługi bojowe. Na pewno żadna inna szkoła akademicka nie otrzymała procentowo tylu odznaczeń. Byliśmy pierwsi wśród równych (*primus inter pares*).

Z zaprezentowanych w tabeli odznaczonych żołnierzy na szczególną uwagę zasługują przyszli generałowie (gen. bryg. Antoni Szylling, gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki) oraz weterani powstania styczniowego. Zasługi gen. bryg. Antoniego Szyllinga zostały omówione wcześniej, podobnie jak życiorys gen. dyw. Stefana Dąba-Biernackiego.

Wolnej Polski doczekało około 3,5 tys. weteranów powstania styczniowego. Już w 1919 roku wszyscy otrzymali stopień podporucznika, przyznano im stałą pensję oraz miejsca w schroniskach dla weteranów. Zaprojektowano specjalne mundury, 59 najdzielniejszych odznaczono Orderem Wojennym *Virtuti Militari*. Zgodnie z rozkazem Józefa Piłsudskiego, wszyscy żołnierze, łącznie z generałami, oddawali im honory wojskowe (Wojciechowski, 2021).

Do weteranów powstania styczniowego, studentów Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa (IGWiL) w Marymoncie oraz Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego (IPiRL) w Puławach, należeli:

Ludomir Benedyktowicz (1844-1926) – student IGWiL (1861-1862) w Marymoncie i IPiRL (1862-1863) w Puławach. W powstaniu walczył w oddziałach Władysława Cichowskiego „Zameczka” i Wilkoszewskiego „Wirona”. W walce został ranny, Kozak odrąbał mu szablą obie dłonie. Poeta, malarz, malował obrazy o tematyce powstańczej i pejzażowej, przyczepiając pędzle do kikutów ramion. Odznaczony Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*.

Gracjan Chmielewski (1840-1930) – student IPiRL w Puławach, Wydział Rolniczy. Walczył w oddziałach Frankowskiego, Langiewicza i Wagnera. Brał udział we wszystkich większych bitwach na Lubelszczyźnie. Przez długie lata więziony. Odznaczony Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*. W odrodzonej Polsce wieloletni dyrektor Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Lublinie.

Ignacy Kinel (1844-1924) – student IPiRL w Puławach. Walczył w oddziałach Frankowskiego, Cieszkowskiego i Oksińskiego. Następnie w stopniu porucznika dowodził własnym oddziałem na ziemi kaliskiej. Dwukrotnie ranny. Po powstaniu emigrant we Francji. Odznaczony Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*. Budowniczy budynków, dróg i mostów w Galicji. Wykładowca Politechniki Lwowskiej.

Leon Przanowski (1844-1924) – syn legionisty napoleońskiego odznaczonego przez ks. Józefa Poniatowskiego Orderem Wojskowym *Virtuti Militari*. Student IGWiL w Marymoncie i IPiRL w Puławach. Walczył w oddziałach Zakrzewskiego, Lelewela i Czachowskiego. Za odwagę awansowany do

Narodowe Archiwum Cyfrowe sygn.3/11/0/6/3205/3

Weterani powstania styczniowego

Ludomir Benedyktowicz
(Wikipedia)

Leon Przanowski
(Wikipedia)

Leon Kaliwoda

Halina Jarnuszkiewiczówna
<https://wspolczesna.pl/16letnia-halinka-zastrzelila-sie-na-jego-grobie-z-milosci/ar/5790525>

1919 roku popełniła samobójstwo z miłości 16-letnia Halina Jarnuszkiewiczówna, naręczona Leona Kaliwody. Spoczywa w sąsiedniej mogile.

stopnia porucznika na polu walki. Ukończył studia w Belgii. Po powrocie do Polski działał społecznie w różnych organizacjach rolniczych. Odznaczony Orderem Wojennym *Virtuti Militari*.

Wśród studentów Wyższej Szkoły Rolniczej był Leon Kaliwoda – komendant X Okręgu POW w Łomży, drużynowy miejscowej drużyny harcerskiej, który poległ 11 listopada 1918 roku w Łomży podczas próby rozbijania Niemców. Na jego grobie 21 stycznia

4

BIOGRAMY STUDENTÓW SGGW POLEGŁYCH ORAZ ZMARŁYCH Z RAN I CHORÓB W WALKACH O NIEPODLEGŁOŚĆ I GRANICE W LATACH 1918-1920

Opracowanie to stanowi poprawioną i rozszerzoną wersję publikacji Stowarzyszenia Wychowanków SGGW przedstawionej w Zeszytach Historycznych w 2002 roku. Poniżej przedstawiono 45 nazwisk i 42 biogramy studentów SGGW poległych w walkach o niepodległość Polski i granice w latach 1918-1920. Nazwiska te zostały wyryte na tablicy poświęconej poległym studentom, umieszczonej w 1924 roku początkowo w gmachu Uczelni na ul. Miodowej 17, później w holu Pawilonu I przy ul. Rakowieckiej 8. Niestety dla 3 nazwisk nie znaleziono danych w Archiwum Uczelni ani w innych źródłach.

Opracowanie obejmuje biogramy 12 oficerów najczęściej w stopniu podporucznika i porucznika oraz 30 życiorysów żołnierzy i podoficerów. W wielu biogramach zawarta jest informacja, że w czerwcu i lipcu 1920 roku zdawano egzaminy, a w sierpniu żołnierze i oficerowie byli na froncie, walczyli i ginęli. Był to okres, kiedy czas przyśpieszył.

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego przechodziła na początku XX wieku różne etapy rozwoju. W latach 1906-1911 funkcjonowała jako prywatny Wydział Rolniczy Towarzystwa Kursów Naukowych, w okresie 1911-1916 jako Kursy Przemysłowo-Rolnicze zlokalizowane przy ówczesnym Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. W latach 1916-1918 była Wyższą Szkołą Rolniczą, w latach 1918-1919 Królewsko-Polską Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego, a od 1919 roku była już państwową Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, jedną z 8 ówczesnych szkół akademickich, ze statutem nadanym przez Józefa Piłsudskiego. Wszystkie te wymienione nazwy Uczelni mogą wystąpić w biogramach.

pchr. Józef Bortnowski – urodzony w 1897 roku w Prużanach, gubernia grodzieńska. Ojciec Adam prowadził gospodarstwo (brak informacji o jego wielkości). W 1916 roku ukończył Wileńską Regionalną Szkołę Średnią w Wilnie i tego samego roku został zmobilizowany do wojska rosyjskiego. W 1917 roku przeniesiony do I Korpusu gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego, po rozformowaniu Korpusu wrócił do kraju.

Bratnia mogiła 48 ułanów 7 Pułku Ułanów poległych w okolicach Niemirowa na Podolu w walce z Ukraińcami w kwietniu 1918 roku (<https://muraleniepodleglosculanska.blogspot.com/2018/05/odznaka-12-puku-uanow-podolskich.html>)

Grochowskich im. Generała Józefa Dwernickiego. Poległ w szarży 2 szwadronu 12.09.1920 roku w miejscowości Morozowicze nad Bugiem podczas walk z wycofującą się Armią Konną Budionnego.

plut. Władysław Drecki – urodzony w 1896 roku w majątku Słupia na Kieleczyźnie, ojciec Władysław, matka Zofia Stempkowska. Absolwent Szkoły Realnej im. Stanisława Staszica w Warszawie. Członek założyciel Polskiej Korporacji Akademickiej *Aquillonia* – pierwszej polskiej korporacji studenckiej na terenie Warszawy założonej przez studentów Kursów Przemysłowo-Rolniczych. Zastępowy 16 WDH im. Zawiszy Czarnego w Warszawie. Służył w 7 Pułku Ułanów III Korpusu WP na Wschodzie. Poległ 15.04.1918 roku w Niemirowie na Podolu w walce z Ukraińcami. Tymczasowo pochowany w Winnicy.

ułan Jan Kanty Dziewanowski – urodzony 3.10.1898 roku w majątku Moszczonko koło Kikoła. Ojciec Henryk, matka Zofia Preiss. W 1918 roku przyjęty do Wyższej Szkoły Rolniczej w Warszawie, numer albumu: 275, ostatni wpis w indeksie: 2.07.1920 (egzamin). Ułan byłego szwadronu wojewódzkiego rtm. T. Kossaka, następnie 2 szwadronu 3 Pułku Strzelców Konnych. Padł ofiarą epidemii. Pochowany na cmentarzu w Chynowie koło Góry Kalwarii.

por. Tadeusz Konrad Henkner – urodzony 26 listopada w Warszawie, ojciec Stanisław, matka Anula z Zadora Paszkowska. W roku akademickim 1913/1914 przyjęty na studia w ramach Kursów Przemysłowo-Rolniczych w Warszawie. Numer albumu 53. W 1915 roku powołany do służby w wojsku rosyjskim, w 1916 roku skończył Oficerską Szkołę Kawaleryjską w Elizawietgradzie w stopniu chorążego

Dnia 15.10.1918 roku immatrykulowany na Wydziale Leśnym Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer albumu: 62, ostatni wpis w indeksie: 28.01.1920. Od 1920 roku walczył w Pułku Strzelców Kowieńskich (przyszły 77 Pułk Piechoty). Utonął 19.08.1920 roku podczas wycofywania się pułku z Grodna i przeprawy wpływ przez Niemen, I batalion Pułku został odcięty przez bolszewików od przeprawy, co zmusiło go do pokonywania wpływ bystrej i głębokiej rzeki. Poniesiono duże straty (Baron, 1929).

ułan Stanisław Brzozowski – brak danych dotyczących miejsca i daty urodzenia. Żołnierz 2 Pułku Ułanów

i został wysłany na front walki z Niemcami. Awansowany na korneta, a później na porucznika. Po rewolucji marcowej organizował polski szwadron kawalerii, z którym dołączył do I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Trudy wojny i zatrucie gazami bojowymi na froncie nad Dźwiną wywołały gruźlicę płuc. Zmarł 12.06.1918 roku w szpitalu w Bobrujsku. Pochowany na miejscowym cmentarzu wojskowym (Placówka nr 4 i 5, s. 75).

por. Jan Janicki – urodzony w 1894 roku w Warszawie. Ojciec Władysław – obywatel ziemski. W 1913 roku ukończył szkołę średnią p. Kujawskiego w Warszawie. Od 10.09.1913 do 1914 roku odbywał praktykę gospodarczą w folwarku Natolin koło Łosic. W 1914 roku został studentem pierwszego roku Kursów Przemysłowo-Rolniczych w Warszawie. Zginął 6.07.1917 roku pomiędzy Koniuchami a Brzeżanami w województwie tarnopolskim. Oficer Gwardii Pułku Moskiewskiego.

szer. Tadeusz Kamiński – chory, zmarł w szpitalu wojskowym w Modlinie 27.04.1920 roku (na krzyżu data 21.04.1920). Pochowany na miejscowym cmentarzu fortecznym.

plut. Janusz Kiersnowski – urodzony 13.07.1893 roku w miejscowości Spiaklica w województwie wileńskim. Ojciec Jan – urzędnik sekretariatu Uniwersytetu Warszawskiego. W 1912 roku skończył gimnazjum rządowe w Wilnie, w latach 1912-1914 studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1914 roku wstąpił do Legionów Polskich, wachmistrz 1 Pułku Ułanów Beliny-Prażmowskiego, internowany w Szczypiornie. W 1918 roku przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W 1918 roku wstąpił do Oddziału Jazdy Ochotniczej rtm. Jaworskiego. Poległ 14.12.1918 roku pod Jaksmanicami w obronie Przemyśla. Pochowany na cmentarzu w Przemyśle. Odznaczony Krzyżem Niepodległości.

szer. Karol Leon Kitman – urodzony 26.06.1891 roku w Łasku. Absolwent Państwowego Gimnazjum im. J. Śniadeckiego w Pabianicach. W 1911 roku przyjęty na Wydział Chemii Uniwersytetu w Genewie. Od 1920 roku żołnierz Ochotniczego 202 Pułku Piechoty. Poległ 21.08.1920 roku w trakcie ciężkich walk pułku pod Przasnyszem.

kpr. Karol Komorowski – urodzony 24.07.1898 roku w majątku Syrutyszki w powiecie kiejdańskim. Ojciec Szymon, matka Anna Montwiłł. Rodzina posiadała tytuł hrabiowski. W 1919 roku został przyjęty do SGGW w Warszawie, w 1920 wstąpił do 16 Pułku Ułanów. Chory, zmarł 13.07.1920 roku w Hrubieszowie.

plut. Edward Kończa – urodzony 8.06.1897 roku w majątku Łukinia w okolicach Kowna. Ojciec Franciszek, matka Izabela Maria Meysztowicz z Pojościa. W 1916 roku przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. Wybrany do Zarządu Koła Rolników. Politycznie związany ze Stronnictwem Narodowym. W 1918 roku odbył praktykę w Łąkach – majątku Józefa Czarnowskiego oraz w majątku Nowa Wieś należącym do hrabiego Aleksandra Skrzyńskiego. W 1918 roku zaciągnął się ochotniczo do 9 Pułku Ułanów Małopolskich. Zmarł 8.05.1919 roku w Przemyśle w wyniku ran

Szwoleżer

Henryk Kosztowski (<http://przewodniczylamosc.pl/archiwa/5932>)

odniesionych 5.05.1919 roku w bitwie z Ukraińcami pod Nowosiólkami. Pochowany w Wilnie na cmentarzu Bernardyńskim (kwatera 1).

szw. Henryk Kosztowski – urodzony 12.07.1897 roku w majątku Steniatyn w powiecie tomaszowskim. Syn Wincentego i Zofii z Hryniewieckich. Ułan 1 Pułku Beliny i później 1 Pułku Szwoleżerów. Poległ w pierwszej bitwie pułku z Ukraińcami pod Dołhobyczowem 10.12.1918 roku. Został tymczasowo pochowany w grobie rodziny Hryniewieckich w Łaszczowie. Na tablicy nagrobnej w kościele p.w. św. Piotra i Pawła w Łaszczowie napisano: „Pierwszy zabity na Kresach”. Zwłoki Henryka oraz brata Romana, porucznika szwoleżerów, spoczywają w grobie rodzinnym na Powązkach w Warszawie.

Witold Kozłowski – urodzony 11.03.1897 roku w Charkowie. Ojciec Ludwik, pochodzenie społeczne ojca – szlachcic. Uczęszczał do szkoły średniej w Polskim Ognisku Wychowawczym w Charkowie (15.09.1907-17.07.1915). W 1915 roku rozpoczął studia na Kursach Przemysłowo-Rolniczych. Zachowało się podanie studenta IV roku Wydziału Rolniczego z 29.12.1919 roku o zaliczenie go w poczet studentów III semestru Wydziału Leśnego. Brak innych informacji.

ppor. Wacław Kruszewski – urodzony 19.08.1885 roku. Żołnierz 39 Pułku Strzelców Lwowskich. Dowódca 12 Kompanii Pułku. Poległ 31.08.1920 roku w Rusiłowie. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* oraz Krzyżem Walecznych. „Dnia 14.04.1920 roku odznaczył się w natarciu Pułku na Wołkowińce, gdzie rozbito bolszewików oraz zdobyto ogromne zapasy materiału wojennego” (Smotrecki, 1929).

ułan Mieczysław Krysiński – urodzony 12.06.1899 roku w szlacheckiej wsi Rozdziały w powiecie Pułtusk. W 1917 roku ukończył Męskie Gimnazjum Polskie w Łodzi, prowadzone przez Towarzystwo „Uczelnia” założone w 1906 roku (obecne I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika). Dnia 22.10.1918 został przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W 1918 roku wstąpił do 2 Pułku Ułanów Grochowskich im. Generała Józefa Dwernickiego. Zmarł 22.03.1919 roku w Kowlu z powodu choroby.

kpr. Władysław Krzymuski – urodzony w 1893 roku w majątku Świnice Warckie w powiecie łęczyckim. Ojciec Władysław, matka Maria z Dzierzbickich. W 1912 roku ukończył szkołę średnią Emilianą Konopczyńskiego i wstąpił na 3-letnie Studium Rolnicze prowadzone przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1918 roku został przyjęty na IV rok studiów Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ochotnik 2 Pułku Ułanów Grochowskich im. Generała Józefa Dwernickiego. Jego brat Feliks wstąpił do 203 Ochotnicze-

go Pułku Ułanów, został ciężko ranny nad Bugiem. Władysław Krzymuski poległ 11.08.1920 roku w ciężkich bojach pułku pod Ostrołęką. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych (8.12.1920).

„Podczas bitwy pod Orłem (wieś koło Ostrołęki) w szarży na kawalerię bolszewicką kapral Krzymuski zdobył karabin maszynowy z taczanką. W chwili, gdy bolszewicy, otrzymując posiłki, przeszli do kontrszarży, szwadron był zmuszony cofnąć się. Jeden z koni w zdobytej taczance został zabity. Kapral Krzymuski zeskoczył z konia, wziął karabin maszynowy z taczanki i ostrzeliwał następujących bolszewików, życiem płacąc za swój czyn” (relacja kolegi z Pułku).

Stefan Lewicki – urodzony 6.01.1896 roku w majątku Ławki koło Łukowa. Ojciec Stanisław, matka Anna Krupecka. Ojciec był działaczem społecznym, brat ojca – Kazimierz – to jeden z największych polskich pszczelarzy. Stefan Lewicki 15.06.1917 roku ukończył Średnią Szkołę Filologiczną w Siedlcach. Dnia 15.01.1917 roku wstąpił do Legionów Polskich (punkt werbunkowy w Łukowie) i został skierowany na kurs wyszkolenia w Zambrowie (20.06.1917). Od lipca 1917 roku służył w 1 kompanii Oddziału Uzupełnień Polskiego Korpusu Posiłkowego. Na Wydział Leśny SGGW w Warszawie został przyjęty 2.03.1920 roku, numer indeksu: 764. Brak danych o dalszym przebiegu służby wojskowej.

szw. Stanisław Linowski – urodzony 24.12.1900 roku w folwarku Boczkowice koło Włoszczowej. Ojciec Stanisław, matka Joanna Karczeńska. W 1915 roku został harcerzem, a później drużynowym 8 Warszawskiej Drużyny Harcerzy. W 1918 roku wstąpił do Batalionu Harcerskiego organizowanego w Warszawie. Ukończył gimnazjum Mikołaja Reya w Warszawie (1919). Tego samego roku został przyjęty na Wydział Rolniczy SGGW, nr indeksu: 715, ostatni wpis w indeksie: 14.06.1920. Jednocześnie studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Od lipca 1920 roku kawalerzysta 201 Ochotniczego Pułku Szwoleżerów. Zmarł z ran po bitwie pod Ćwiklinem.

rtm. Maksymilian Łebkowski – urodzony 10.08.1891 roku w Ciechanowie. Ojciec Maksymilian, matka Józefa Szmidecka. W 1911 roku ukończył szkołę realną w Krakowie i został przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. Od 1912 roku

Szwoleżer
Stanisław Linowski
(www.odkrywca.pl)

Rotmistrz
Maksymilian Łebkowski
(Wikipedia)

komendant drużyn harcerek i Polskich Drużyn Strzeleckich związanych z ruchem narodowym. Od 1915 roku żołnierz kawalerii w Legionie Puławskim powiązany z Rosją. Szczególnie odznaczył się 26 sierpnia 1915 roku w walkach pod wsią Borki na Polesiu, gdzie „z własnej inicjatywy zebrał żołnierzy celem zabezpieczenia odwrotu szwadronu. Powstrzymał nieprzyjaciela, staczając potyczki”. W lutym 1916 roku został skierowany do Kawaleryjskiej Szkoły Oficerskiej w Twerze. Od lutego 1917 roku kawalerzysta 3 Za Amurskiego Pułku Konnego, a od sierpnia 1917 roku porucznik w 3 szwadronie I Pułku Ułanów Krechowieckich I Korpusu WP na Wschodzie. Poległ 16.02.1918 roku pod wsią Łopatycze na Białorusi w walce z bolszewikami. „Ranny bronił się do ostatniego naboju”. Pośmiertnie awansowany do stopnia rotmistrza i odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* nr 5339. Ponadto był czterokrotnie odznaczany Krzyżem Walecznych i Medalem Niepodległości. Pochowany na cmentarzu w Bobrujsku. Ekshumowany w 1929 roku i pochowany w Piątku obok rodzinnych Pęcławic. W tej samej potyczce pod Łopatyczami poległ plut. Bolesław Mroziński (Polak i in., 1993).

szer. Stefan Łowicki – urodzony w 1898 roku w Łodzi. W roku akademickim 1913/1914 został przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie, a w 1917 roku na studia w SGGW. Ochotnik 8 Pułku Artylerii Polowej, chory, zmarł w Rembertowie 31.12.1918 roku. Pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Marian Michalak

plut. Bolesław Mroziński – brak szczegółowych danych personalnych. Uczeń średniej szkoły im. Ziemi Mazowieckiej i Szkoły Handlowej Edwarda Rontalera. W 1905 roku przystąpił w Kijowie do matury. W roku akademickim 1913/1914 został przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. Żołnierz 1 Pułku Ułanów Krechowieckich, poległ 16.02.1918 pod Łopatyczami. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*. Inne dane: „Dwa szwadrony 1 Pułku Ułanów eskortowały delegację I Korpusu celem przedarcia się przez front niemiecki i dotarcia do Rady Regencyjnej. Pod Łopatyczami napotkano bolszewików, co uniemożliwiło dalsze posuwanie się w postaci zwartej delegacji. Przewodniczący delegacji d-ca Pułku płk. Bolesław Mościcki poszedł dalej sam i poległ z rąk okolicznych chłopów” (Wojciechowski, 1929).

Michał Narcuski

st. ułan Jerzy Narewski – urodzony w 1897 roku, żołnierz 7 Pułku Ułanów, szwadron karabinów maszynowych. Poległ 5.03.1919 roku w boju pod wsią Sawicze koło Słonimia. Pochowany został w grobie rodzinnym w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. Smutnej dnia 28.02.1919. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*. Napis na płycie nagrobnej: „Jerzy Narewski, laureat Szk. Główn. Gosp. Wiejsk. st. ułan szwadron karab. masz. 7 pułku ułanów poległ 5.03.1919 w boju pod Sawiczami w 22 roku życia”. W zarysie historii wojennej pułku napisano: „W boju pod Sawiczami odznaczył się szczególnie ułan Narewski, ze szwadronu ciężkich karabi-

nów maszynowych, który tak długo strzelał z karabinu maszynowego aż legł przeszyty bagnetami nacierających Rosjan” (Laudyn, 1931).

szer. Mieczysław Nawrocki – urodzony 5.04.1896 roku w majątku Mikulin, gmina Popień, powiat Brzeziny. W roku akademickim 1913/1914 przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. Poległ w 1920 roku. Odznaczony Krzyżem Niepodległości.

kpr. Stefan Niepokoyczycki – urodzony 2.08.1895 roku w majątku Planta, powiat Radzyń Podlaski. Ojciec Jan, matka Wanda Dzieciołowska. Student Politechniki w Gandawie. W 1916 roku przyjęty do Wyższej Szkoły Rolniczej w Warszawie, numer albumu: 405. Członek Koła Rolników. Dnia 6.11.1918 roku wstąpił do 36 Pułku Legii Akademickiej. Od grudnia 1919 do lutego 1920 przebywał na urlopie akademickim. W marcu 1920 roku wrócił na front, kawalerzysta 7 Pułku Ułanów Lubelskich. Poległ w walce z Armią Konną Budionnego w szarży pod Cycowem. Pochowany na cmentarzu w Komarówce Podlaskiej dnia 24.08.1920 roku.

Witold Marian Nowodworski – urodzony 7.02.1890 roku w Warszawie. Ojciec Franciszek – znany adwokat, obrońca więźniów politycznych, w 1922 roku pierwszy prezes Sądu Najwyższego. Matka Maria Jasińska. Dnia 21.06.1911 roku ukończył 5 klas szkoły średniej im. Konopczyńskiego, później przeniósł się do Krajowej Średniej Szkoły Rolniczej w Czernichowie koło Krakowa, którą ukończył w 1914 roku z odznaczeniem. W roku akademicki 1914/1915 student I roku Kursów Przemysłowo-Rolniczych w Warszawie, numer albumu: 733. Żołnierz I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Zmarł 15.05.1918 roku w Bobrujsku, przyczyna śmierci nieznana.

st. szer. Stanisław Maria Obrycki – urodzony 14.01.1895 roku w majątku Czarnówek koło Szczuczyna. W 1916 roku zmobilizowany do wojska rosyjskiego, porzucił armię rosyjską w 1917 roku po wybuchu rewolucji; 6.09.1918 roku przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer albumu: 223. W 1918 roku wstąpił do 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej, poległ 8.06.1919 roku pod Czortkowem.

ppor. Stefan Ostrowski – urodzony w 1899 roku w Piotrkowie Trybunalskim. Ojciec Apoloniusz.

Kpr. Stefan Niepokoyczycki
(<https://genealogia.okiem.pl/foto2/thumbnails.php?album=218&page=8>)

Grób ppor. Stefana Ostrowskiego
(fot. P. Gapiński, Olsztyńska Strona Rowerowa)

Żołnierz 9 Pułku Ułanów Małopolskich, dowódca III szwadronu ułanów. Poległ 31.08.1920 roku w bitwie pod Komarowem z Armią Konną Budionnego. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* i Krzyżem Niepodległości. Pochowany w Piotrkowie Trybunalskim.

„W trzykrotnych szarżach, przedpołudniem, dnia 31.08.1920, padło 3 dowódców szwadronów, 9 Pułku Ułanów, w tym por. Ostrowski” (Tatar, 1929).

ppor. Bronisław Packiewicz – urodzony w 1890 roku w Częstochowie, w 1910 roku słuchacz zwyczajny C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie. W 1918 roku przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Żołnierz 10 Pułku Ułanów, zmarł z ran 20.05.1920 roku w Kalinkowiczach. Pochowany na cmentarzu wojskowym na Powązkach.

szw.? Jerzy Pluta – urodzony w 1895 roku w Nowomińsku (Mińsk Mazowiecki). Ojciec Józef – lekarz, matka Teofila. Ukończył średnią szkołę im. Konopczyńskiego w Warszawie (24.06.1912), 1.09.1912 roku złożył podanie o przyjęcie na studia na Kursach Przemysłowo-Rolniczych, w latach 1913-1915 student na Kursach Przemysłowo-Rolniczych, żołnierz 2 Pułku Szwoleżerów (?). Zmarł 4.04.1919 roku z powodu choroby w Lublinie (w *Księdze strat...* podano imię Józef).

kpr. Jan Płoski – urodzony 24.10.1896 roku w majątku Nagórki Dobrskie koło Płocka. Ojciec Władysław – absolwent Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach, matka Maria z Mielczarskich. Rodzice byli bardzo zaangażowanymi działaczami niepodległościowymi i przede wszystkim społecznymi. Jan Płoski ukończył z wyróżnieniem I Gimnazjum Polskie w Płocku i w 1914 roku został przyjęty na 3-letnie Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. W 1920 roku kontynuował naukę na IV roku Wydziału Rolniczego SGGW. W tym samym roku zgłosił się do 201 Ochotniczego Pułku Szwoleżerów przemianowanego na 3 Pułk Szwoleżerów Mazowieckich im. Pułkownika Jana Kozielskiego. Poległ 12.08.1920 we wsi Kamienna koło Nieporętu.

szw. Stanisław Glaubicz-Rokossowski – urodzony 17.04.1897 roku w majątku Brodzie w województwie lubelskim. Ojciec Kazimierz, matka Melania z Kochanowskich. W 1914 roku przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie, a w 1918 roku do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer indeksu: 476. Ostatni wpis w indeksie z egzaminu u prof. J. Sosnowskiego z dnia 16.06.1920. Szwoleżer ochotnik 201 Pułku Szwoleżerów. Ciężko ranny w bitwie pod Ćwiklinem koło Płońsk, zmarł z ran 17.08.1920 w Płońsku, przeżywszy lat 24. Pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

szer. Andrzej Ryx – urodzony 8.09.1895 roku w Woli Prażmowskiej koło Grójca, syn Jerzego i Ireny z Tąkielów. W 1915 roku przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. Żołnierz 36 Pułku Legii Akademickiej. Poległ 10.01.1919 roku w lesie w Grzybowicach pod Lwowem w walce z Ukraińcami w drodze do oblężonego Lwowa. Pochowany we Lwowie, ekshumowany w kwiet-

niu 1919 roku, pochowany na cmentarzu w Prażmowie koło Grójca 12.04.1919 roku w grobowcu rodzinnym Ryksów.

kpr. Antoni Anatoliusz Sawicki – żołnierz grupy mjr. Dąbrowskiego i 13 Pułku Ułanów Wileńskich. W 1918 roku ukończył gimnazjum klasyczne w Mohylowie i wstąpił do I Korpusu Polskiego w Rosji gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. W 1919 roku wstąpił do oddziału mjr. Dąbrowskiego i 13 Pułku Ułanów Wileńskich, w tym samym roku został zwolniony z wojska i przyjęty na Wydział Leśny SGGW. Poległ w walce z bolszewikami 6.03.1920 roku w Barbarowie koło Mozyrza.

Grobowiec rodziny Ryksów oraz tablica nagrobna Andrzeja Ryksa na cmentarzu w Prażmowie koło Grójca (fot. T. Kuran, Olsztyńska Strona Rowerowa)

kpt. Ignacy Skarżyński – urodzony w majątku Oława na ziemi kowieńskiej w powiecie Olita. W 1912 roku ukończył Szkołę Handlową w Suwałkach i przyjęty został na Wydział Rolniczy Towarzystwa Kursów Naukowych w Warszawie. W 1914 roku powołany do wojska rosyjskiego, w 1915 roku ukończył szkołę oficerską w Wilnie w randze podkapitana. W latach 1915-1917 walczył w szeregach armii rosyjskiej, w 1918 roku wstąpił do Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego, 3 Pułk Ułanów. Od 1920 roku dowódca 11 kompanii III batalionu 65 Pułku Piechoty, poległ 25.09.1920 roku w czasie zdobywania Antopola koło Kobrynia. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*.

pchor. Konstanty Skirmuntt – urodzony 22.11.1896 roku w majątku Szemetowszczyzna w województwie wileńskim. Ojciec Bolesław, matka Gabriela Chłapowska. W latach 1911-1918 uczył się w różnych szkołach średnich Wilna. W 1918 roku został przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer indeksu: 344. W 1918 roku wstąpił do Kowieńskiego Pułku Strzelców Konnych (późniejszy 77 Pułk Piechoty). Poległ 12.07.1920 roku w bitwie w Bystrzycy, w okresie rozpoczęcia bolszewickiej ofensywy na Polskę. Pułk poniósł w bitwie 80-procentowe straty osobowe.

st. ułan Teodor Leliwa Sławiński – urodzony 10.03.1897 roku w Warszawie, syn Teodora i Bronisławy Kifer. W latach 1913/1914 skończył szkołę realną im. Stanisława Staszica. W latach 1915-1917 odbywał praktyki rolnicze w dobrach ziemskich p. Hulewicz i hr. Szembeka. Dnia 1.10.1917 przyjęty do Wyższej Szkoły Rolniczej w Warszawie, stypendysta im. Dobrzańskiego. Członek POW, żołnierz 1 Pułku Ułanów Krechowieckich, weteran walk na Kresach. Poległ

Rotmistrz Zygmunt
Korwin Sokołowski
(Wikipedia)

24.03 1920 roku w budynku dworca kolejowego w Pszczółkach (Hohenstein) koło Tczewa podczas próby rozbrojenia żołnierzy polskich przez żandarmerię pruską (Sicherheitswehr). „Poległ w obronie honoru i obowiązku”. Pochowany 28.03.1920 roku w Tczewie, później zwłoki przeniesiono na cmentarz Powązkowski w Warszawie.

ppor. Zygmunt Korwin Sokołowski – urodzony 20.03.1895 roku w Januszewicach w rodzinie Wincen- tego i Marii Piaskowskiej. Absolwent średniej Szkoły Wielopolskiej im. Stanisława Kostki w Warszawie. Od 1911 roku należał do organizacji niepodległościowych: Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckiego i Pol- skiej Organizacji Wojskowej. Od stycznia 1915 roku żoł- nierz 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich. Od listopada 1918 roku w 1 Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego,

dowódca 3 szwadronu. Poległ 10.12.1918 roku w szarży pod Dołhobyczowem.

„Szczególnie odznaczył się w bitwie pod Dołhobyczowem. Zginął podczas szarży przeciwko kilkukrotnie liczniejszemu nieprzyjacielowi, przyczyniając się do przełamania jego linii obronnych”. Za tę postawę został odznaczony pośmiertnie Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*. Ponadto był kawalerem Krzyża Wa- lecznych i Medalu Niepodległości. Pochowany w Warszawie na cmentarzu wojsko- wym na Powązkach (Wikipedia).

ułan Mieczysław Oksza Strzelecki – urodzony 12.04.1894 roku w majątku Łysa- ków guberni lubelskiej, rodzice Witold i Helena Jełczewska. W 1912 roku skończył Filologiczne Prywatne Gimnazjum im. S. Staszica w Lublinie, w latach 1912-1914 studiował na Wydziale Melioracyjnym Hochschule für Boden-Kultur w Wiedniu. W 1915 roku został przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie, numer indeksu: 131. Żołnierz 7 Pułku Ułanów Lubelskich. Poległ 26.01.1919 roku w bitwie pod Uhnowem. Odznaczony Krzyżem Niepodległości.

chor. (ppor.) Adam Suzin – były żołnierz Legionów Polskich, kawalerzysta 1 Pułku Ułanów Krechowieckich, poległ 30.01.1918 pod wsią Turyn na Białorusi w walce z Ukraińcami. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*.

„Ukraińcy napadli na 3 szwadron ułanów ochraniający tabory pułkowe. W wal- ce poległ między innymi chor. Adam Suzin, stary legionista” (Wojciechowski, 1929).

Zygmunt Szachno – urodzony w 1898 roku w majątku Rundany w Inflantach Polskich (Łatgalia). Ojciec Witold, matka Zofia Salmonowiczówna. Ukończył 5 klas Wydziału Agronomicznego 7-klasowej szkoły średniej Edwarda Rontalera (1909/1910). Dnia 28.09.1911 przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warsza- wie, nr albumu: 189. Brak dalszych szczegółowych informacji, rodzina podaje, że Zygmunt Szachno zmarł w 1917 roku (<http://dwarody.pl>).

ppor. Stefan Szyller – urodzony 21.07.1892 roku. Jedyny syn architekta Stefana i Zofii z Rymowiczów. Ojciec był między innymi projektantem gmachu Politechniki Warszawskiej i bramy wejściowej Uniwersytetu Warszawskiego. Student Politechniki w Zurychu i SGGW. Beliniak i Szczypiorniak. Żołnierz 1 Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego. Poległ 4.07.1919 roku w bitwie z bolszewikami pod Horodyszczem koło Mołodeczna. Pochowany na Powązkach w Warszawie. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari*.

„Ginie ppor. Szyller, który, jako ciężko ranny, odbiera sobie życie, widząc, że niosący go szwoleżerowie nie zdołają się wycofać i ratuje ich w ten sposób od pewnej niewoli” (Karcz i Kryński, 1931).

Porucznik Stefan Szyller
(www.odkrywca.pl)

pchor. Walery Jerzy Tukałło – urodzony w 1891 roku w majątku Białobłota w powiecie suwalskim. Szkołę średnią ukończył w Grodnie. W 1918 został przyjęty do Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer indeksu: 969. Dnia 17.05.1920 roku przybywa na front walki z bolszewikami. Mianowany dowódcą plutonu pieszego w I szwadronie 17 Pułku Ułanów Gnieźnieńskich. Poległ w miejscowości Pieczki nad Dnieprem 1.06.1920 roku, odpierając desant bolszewików przez rzekę, skończywszy lat 26 (Wasiutyński, 1929).

kpr. Jan Uszycki – urodzony 28.12.1899 roku w majątku Witwinice na ziemi grodzieńskiej. W 1918 roku ukończył gimnazjum klasyczne w Mozyrzu i w tym samym roku został przyjęty na Wydział Leśny Królewsko-Polskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, numer indeksu: 739. W 1918 roku wstąpił do IV szwadronu 2 Pułku Ułanów Grochowskich (w 1919 zwolniony na urlop akademicki). Zmarł w Równem 20.09.1920 roku z powodu ran odniesionych w bitwie pod Klewaniem. Pochowany w Brześciu nad Bugiem na polskim cmentarzu wojennym.

ppor. Stanisław Vorbrot Brodowski (Brotowski) – urodzony 29.07.1893 roku. Ojciec Karol, matka Paulina Lindeman. Uczęszczał w Warszawie do Gimnazjum im. Pawła Chrzanowskiego, które ukończył w 1911 roku, a następnie wyjechał do Wiednia, gdzie studiował w Hochschule für Bodenkultur. Od 1912 roku członek Związku Strzeleckiego oraz POW. W 1914 roku powrócił z Wiednia do kraju, a w maju następnego roku został aresztowany w Petersburgu i osadzony w tamtejszym więzieniu. Zbiegł z niego i od 1916 roku działał w POW w Warszawie oraz w Płocku. W listopadzie 1918 roku wstąpił do Towarzystwa Straży Kresowej, a także był redaktorem *Chaty Polskiej*. W 1920 roku wstąpił jako ochotnik do 208 Ochotniczego Pułku Piechoty im. Stefana Batorego, awansowany na stopień podporucznika. Podczas bitwy pod Dubienką nad Bugiem osłaniał z dowodzonym przez siebie plutonem wycofujące się oddziały polskie. Zginął na miejscu bitwy i tam został pochowany. Jego zwłoki zostały

przeniesione do Warszawy 11 października 1920 roku i złożone na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie. Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* nr 6634 oraz pośmiertnie Krzyżem i Medalem Niepodległości.

Nekrologi żołnierzy 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej poległych pod Lwowem (*Kurjer Warszawski* nr 100, 10.04.1919)

Legii Akademickiej i wyjechał z pułkiem na front ukraiński. Poległ 8.06.1919 roku pod Czortkowem nad rzeką Seret.

Podczas analizy biogramów poległych studentów uwidoczniają się dwie prawidłowości. Pierwsza to dominacja kawalerii jako formacji, w której służyli studenci, i druga, ściśle powiązana z pierwszą, ziemiańskie pochodzenie większości poległych.

Biorąc pod uwagę tylko tych poległych, gdzie była określona formacja wojskowa, w której służyli, aż 83% żołnierzy i oficerów walczyło w kawalerii, głównie w pułkach ułanów i szwoleżerów. Największą popularnością cieszyły się elitarne: 1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego (spadkobiercy ułanów legionowych) i 1 Pułk Ułanów Krechowieckich, powstały w Rosji w ramach I Korpusu gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego. Preferencję kawalerii wśród ziemian służących w Pierwszej Kompanii Kadrowej zauważył również Majchrowski (2002).

W swojej książce o 1 Pułku Szwoleżerów formowanym w Chełmie ppor. Jan Bełcikowski (1921) pisał: „W tym czasie (listopad 1918) przyłączyło się do nas samorzutnie 35 akademików Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, a wraz z nimi kilku słuchaczy średniej szkoły leśnej. Pułk rósł”.

st. szw. Stanisław Woźniakowski – urodzony w 1897 roku w miejscowości Chodel, ojciec Andrzej. Poległ 19.04.1919 roku podczas zdobywania Wilna przez 1 Pułk Szwoleżerów (*Dziennik Wileński* 24.04.1919).

szer. Aleksander Wyszynski – urodzony 4.06.1895 roku w majątku Wądołki Borowe, powiat Łomża. Ojciec Adolf Franciszek, matka Józefa Gostkowska. W 1912 roku ukończył prywatną szkołę średnią w Łomży i w tym samym roku został przyjęty na Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie. W 1915 roku wstąpił do Legionów Józefa Piłsudskiego (pseudonim Aleksander Gaworski), jesienią dostał się do niewoli rosyjskiej, w której przebywał 2 lata. W 1918 roku uciekł z niewoli, wrócił do kraju; członek konspiracyjnej POW na terenie Warszawy. W listopadzie 1918 roku wstąpił do 36 Pułku

Wśród poległych było 72% ziemian. Liczba ta jest o 20-30% większa od składu społecznego ówczesnej populacji studentów SGGW. Jest to zgodne z danymi ogólnokrajowymi, według których reprezentacja ziemiaństwa wśród obrońców kraju w 1920 roku była większa niż ich udział w społeczeństwie. Wynikało to ze świadomości ziemiaństwa, że w wojnie z bolszewikami nie chodzi tylko o niepodległość i granice, ale również o przetrwanie ziemiaństwa jako klasy społecznej. Z dotychczasowych doświadczeń z bolszewikami wynikało, że w przypadku ich wygranej to ziemianie w pierwszej kolejności będą zagrożeni fizyczną eksterminacją.

Duża grupa poległych służyła również w ochotniczych pułkach jazdy tworzonych w lipcu i sierpniu 1920 roku, jak również w grupie ochotniczej mjr. Dąbrowskiego. W tej ostatniej formacji służyli studenci pochodzący z dalekich kresów Rzeczypospolitej, Inflant, guberni witebskiej, Kijowszczyzny. Wstępując do tej dywersyjnej grupy jazdy, działającej na zapleczu frontu bolszewickiego, młodzi ludzie sądzili, że walczą o Polskę w kształcie przed lub po I zaborze. Kiedy pokój ryski spowodował, że część pradawnych ziem polskich nie znalazła się w granicach kraju, żołnierze mjr. Dąbrowskiego chcieli wznieść bunt.

Zainteresowanie ziemian kawalerią wynikało również z kultywowanej od lat tradycji rycerskiej, szlacheckiej i patriotycznej. Pięknie ten fakt opisuje wiersz Bolesława Fostowicza-Zahorskiego (1922):

„Bez strojnych mundurów, bez krzyżów i kit
Wśród smutków jesiennych – wiośniani
Bitew dawnych, zamierzchłych, wskrzeszamy dziś mit
Ułani Beliny ... Ułani”.

Dzieci ziemiańskie bawiące się w szarżę kawaleryjską (Narcyz Witczak-Witaczyński, ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/107/0/3/322/4)

Ziemiańskie od lat byli związani z końmi, prowadząc hodowlę czy chów koni przeznaczonych dla wojska. Nauka jeździectwa dzieci ziemiańskich następowała zaraz po nauce chodzenia. W miarę dorastania dzieci uczono również celnego strzelania, co przydawało się w czasie polowań oraz fechtunku. W rezultacie od urodzenia dzieci nasiąkały tradycją i duchem kawaleryjskim. Dowodem na to jest fotografia pochodząca z jednego z ziemiańskich dworów, przedstawiająca dzieci bawiące się w szarżę kawaleryjską.

Dzięki prowadzonemu wychowaniu dorosły ziemianin był bardzo cennym żołnierzem, ponieważ wstępując do wojska, posiadał większość umiejętności potrzebnych kawalerzystom. Ponadto bardzo często wstępował do wojska z własnym koniem, nierzadko dwoma, szablą i rzędem. Oprócz umiejętności kawaleryjskich ziemiańskie wnosili specyficzny *esprit de corps*, tak istotny w jednostkach kawalerii, dzięki któremu mogła zwyciężać w starciach z silniejszym przeciwnikiem.

Preferencje i ducha kawalerzystów najlepiej ujął doktor medycyny, poeta, malarz, ale przede wszystkim pierwszy ułan II Rzeczypospolitej gen. Bolesław Wieniawa-Długoszowski (były pułkownik, jak kazał sobie napisać na wizytówce, gdy awansowano go na generała, odbierając jednocześnie dowództwo 1 Pułku Szwoleżerów). W swoim wierszu napisał: „Przez całe życie ta miłość mnie goni do pięknych kobiet, koniaku i koni”.

Bardzo silnym bodźcem powodującym wstępowanie do armii był również patriotyzm kultywowany od dziesięcioleci w rodzinach i przekazywany kolejnym pokoleniom. Ten patriotyzm sprawiał, że gdy tylko zaistniała szansa na tworzenie polskich formacji, zarówno w Rosji, jak i w państwach centralnych, tam garnęli się Polacy, wierzący, że zaborcy docenią ich trud i ofiary, co spowoduje powstanie odrodzonej Polski.

W latach 1918-1919 i w 1920 roku sytuacja militarna Polski była różna. W pierwszym okresie chodziło o powstanie państwa i jego granice, w drugim natomiast w grę wchodziła nie tylko egzystencja państwa, ale i narodu. W związku z tym w latach 1918-1919 wśród poległych większy udział mieli weterani Legionów Polskich i Korpusów Polskich w Rosji. W 1920 roku ginęła młodzież z ochotniczych pułków kawalerii.

Średnia wieku poległych to 24,5 roku, przy rozpiętości 20-30 lat. Z 42 poległych, dla których znana była przyczyna śmierci, 6 żołnierzy (14%) zmarło z chorób. Lata 20. to czas panowania epidemii: grypy hiszpanki, tyfusu płamistego, dezenterii i innych chorób, których rozwój stymulowany był warunkami wojennymi. Nadmienić należy, że straty osobowe w kawalerii wywołane chorobami były mniejsze niż w piechocie, ze względu na mniejszy wysiłek włożony w przemieszczanie się wojska.

Z 48 poległych studentów SGGW dziesięciu (20,8%) zostało odznaczonych najwyższym bojowym odznaczeniem Orderem Wojennym *Virtuti Militari* za „czynny wyjątkowego męstwa”. Wśród odznaczonych dominowali oficerowie, weterani walk legionowych i Korpusów Polskich na Wschodzie.

Studenci SGGW ponieśli wyjątkowo duże straty osobowe w porównaniu z innymi uczelniami. Procentowy udział poległych studentów w stosunku do całkowitej ich liczby (łącznie z kobietami) podany został w tabeli 5.

Tabela 5. Udział poległych w stosunku do całkowitej liczby studentów z różnych polskich uczelni w latach 1918-1920

Uczelnia	Liczba studentów w roku akademickim 1919/1920		
	całkowita	poległych	%
SGGW (Sprawozdanie, 1931, Stowarzyszenie Wychowanków SGGW, 2002)	461	48	10,4
Politechnika Lwowska* (Piłatowicz, 1991)	1867	90	4,8
Politechnika Warszawska (Kalendarium, 1976)	2000	80	4,0
Uniwersytet Warszawski (Majewski, 2016, Gawkowski i in., 2020)	4500	128	2,8

*Dane dla roku akademickiego 1920/1921 – w poprzednim roku uczelnia nie funkcjonowała ze względu na wojnę.

Trudno wyjaśnić fakt dwukrotnie większego udziału poległych w stosunku do całkowitej liczby studentów SGGW w porównaniu z innymi uczelniami. Prawdopodobnie jedną z przyczyn był fakt powszechnego, większego niż na innych uczelniach, wstępowania studentów SGGW do wojska. Późniejszy pułkownik Jan Szostak, dowódca 13 Pułku Ułanów Wileńskich w 1939 roku, wspomina, że na jesieni 1918 roku „w SGGW było dużo byłych wojskowych, Dowborczyków, byli i Legioniści” (Szostak, 2019).

Fakt masowego udziału studentów SGGW w walce o niepodległość i granice potwierdzają również wspomnienia ułana Jana Fudakowskiego z 1 Pułku Ułanów Krechowieckich, który w styczniu 1921 roku powrócił z wojska na Uczelnię. Stwierdza on, że wśród studentów jedynymi osobami w cywilnych ubraniach były kobiety (Fudakowski, 2005).

Inna sytuacja była na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie część studentów reprezentowała lewicowy światopogląd społeczny. Maria Kamińska (1960) wspomina, że Bratniak żądał od studentów zaświadczenia, gdzie byli i co robili w czasie walki z bolszewikami. Większość studentów i studentek z lewicującego grona załatwiła sobie najróżniejsze „papierki” świadczące o zaangażowaniu dla frontu.

Dominująca służba studentów SGGW w jednostkach kawalerii powinna spowodować mniejsze straty osobowe. W sierpniu 1920 roku w kawalerii służyło około 34 tys. żołnierzy, z czego poległo 4052 osób (około 12%), (*Księga jazdy polskiej*, 1937).

Na całkowitą liczbę 101 124 poległych, zmarłych i zaginionych żołnierzy w latach 1918-1920 straty piechoty wynosiły 80 236 osób, czyli około 80% (*Księga chwaly piechoty 1937-1939*). W związku z tym uczelnie, gdzie wśród studentów były większe preferencje piechoty (Uniwersytet Warszawski, Politechnika Warszawska, Politechnika Lwowska), powinny mieć większy udział strat niż SGGW. Dane w tabeli wskazują na odwrotne zależności.

Podsumowując, można stwierdzić, że w latach 1918-1920 zaczynał kształtować się specyficzny duch żołnierza polskiego, duch poświęcenia i służby na rzecz ojczyzny.

Kawaleria, jako formacja zbrojna, była pierwsza w kształtowaniu tego procesu, który dał tak piękne rezultaty we wrześniu 1939 roku, a szczególnie w Powstaniu Warszawskim.

Literatura

Baron, S. (1929). *Zarys historii wojennej 77 Pułku Piechoty*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 39.

Bełcikowski, J. (1921). *Opowieści szwoleżerów 1 Pułku Józefa Piłsudskiego*. Radom: Jan Kanty Trzebiński, s. 10.

Dziennik Wileński 24.04.1919.

Fostowicz-Zahorski, B. (1922). *Ułani Beliny*. *Żołnierz Polski*, rok IV, niedziela, 4.06.

Fudakowski, J. (2005). *Ułańskie wspomnienia z roku 1920*. *Źródła i Monografie* 278, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 118.

Gawkowski, R., Kunert, A. K., Pilecki, K. (2020). *Księga pamięci poświęcona studentom Uniwersytetu Warszawskiego poległym i zmarłym w czasie walk o niepodległość 1918-1921*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 496.

Kalendarium (1976). *150 lat Politechniki w Warszawie*. Warszawa, s. 59.

Kamińska, M. (1960). *Ścieżkami wspomnień*. Warszawa: Książka i Wiedza, s. 217-218.

Karcz, J., Kryński, W. (1931). *1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 75.

Laudyn, W. (1931). *Zarys historii wojennej 7 Pułku Ułanów Lubelskich*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 10.

Majchrowski, J. M. (2002). *Pierwsza Kompania Kadrowa. Portret Oddziału*. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 1-183.

- Majewski, P. M. (2016). *Spółeczność akademicka 1915-1939*. W: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1914-1945*. Seria: *Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816-2016*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Piłatowicz, J. (1991). *Politechnika Lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym*. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 36/1, s. 25-70.
- Polak, B. i in. (red.), (1993). *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*. Tom 2/2. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie.
- Smotrecki, H. (1929). *Zarys historii wojennej pułków polskich. 39 Pułk Strzelców Lwowskich*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 26.
- Stowarzyszenie Wychowanków Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (2002). *Wspomnienie o studentach SGGW poległych za Ojczyznę 1918-1920*. *Zeszyty Historyczne*, z. 1, Warszawa: Wydawnictwo SGGW, s. 50.
- Sprawozdanie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie za okres 1918/19-1929/30* (1931). Wydane w dwudziestą piątą rocznicę utworzenia Wydziału Rolniczego T.K.N. w Warszawie. Nakładem Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa, s. 323.
- Szostak, J. (2019). *Moja służba Niepodległej*. Wydanie I. Warszawa: Instytut Historyczny im. Andrzeja Ostoja Owsianego, s. 417.
- Tatar, J. (1929). *Zarys historii wojennej 9-go pułku ułanów*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 32.
- Wasiutyński, J. (1929). *17 Pułk Ułanów Gnieźnieńskich*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 19.
- Wojciechowski, A. (1929). *Zarys historii wojennej 1 Pułku Ułanów Krechowieckich*. Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 52.
- Wikipedia. *Zygmunt Sokołowski (podporucznik)*. Pobrano z: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Soko%C5%82owski_\(podporucznik\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Soko%C5%82owski_(podporucznik)) (dostęp: 15.11.2023).

5

UROCZYSTOŚĆ ODSŁONIĘCIA I POŚWIĘCENIA TABLICY KU CZCI „POLEGŁYCH ZA OJCZYZNĘ” STUDENTÓW SGGW

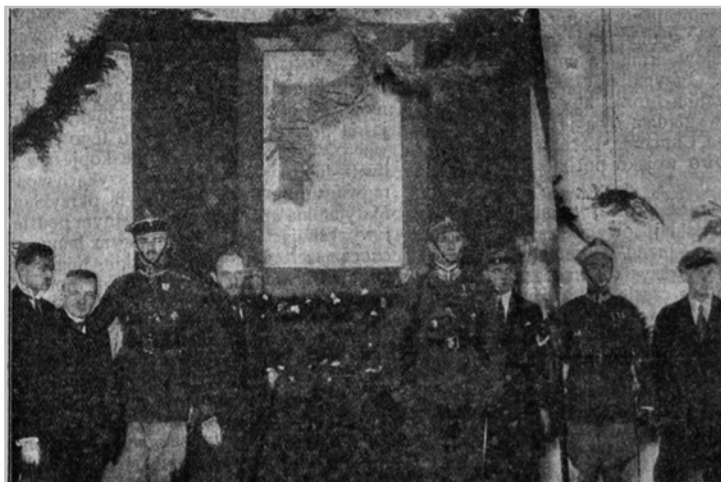
Pierwszą próbą utrwalenia w kamieniu pamięci o poległych studentach SGGW było wykupienie cegiełki, która miała być wmurowana w ścianę oporową zamku na Wawelu. Cegielkami były kamienne bloczki, na których wyryto krótki tekst uzgodniony z ofiarodawcą. Cena takiej cegiełki, w aktualnej walucie, była równowartością około 10 USD. Zebrane ze sprzedaży cegiełek fundusze miały posłużyć odbudowie Wawelu (<https://.wawel.krakow.pl>).

Przykład cegiełki wawelskiej (z lewej) i umiejscowienie cegiełek na murze (z prawej), (<https://.wawel.krakow.pl>)

Obecnie, idąc na Wzgórze Wawelskie północnym wejściem od ulicy Kanoniczej, można oglądać część cegiełek, które przetrwały wojnę, a szczególnie „renowację” zarządzaną przez władze komunistyczne. Treść cegiełki nr 2720, wykupionej w 1922 roku, była następująca: „Pamięci poległych kolegów – Koło Rolników S.G.G.W w Warszawie”. Niestety cegiełki studentów SGGW nie ma na murze. Należy podkreślić, że Koło Rolników powstałe w 1907 roku było pierwszym naukowym kołem akademickim stworzonym na terenie Warszawy.

W 1924 roku odbyła się w Warszawie uroczystość odsłonięcia i poświęcenia tablicy z nazwiskami studentów SGGW poległych w walce o niepodległość w la-

Odślonięcie i poświęcenie tablicy ku czci poległych w latach 1918-1920 studentów SGGW dnia 17 stycznia 1924 roku.
Budynek Szkoły na ul. Miodowej (*Żołnierz Polski* 1924, 4 (388))

tach 1918-1920. Z tej okazji *Gazeta Rolnicza* (1924) donosiła (z zachowaniem oryginalnej pisowni i stylu): „Dnia 17.01.1924 roku, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, obchodziła uroczystość odsłonięcia i poświęcenia tablicy pamiątkowej, na której wyryto nazwiska wychowalców, którzy krew swoją przelali w obro- nie granic państwa od r. 1918 do 1920. Uroczystości te rozpoczęły się o godzinie 10 rano, na placu przed Kościołem Garnizonowym (ulica Długa) gdzie zebrali się studenci Uczelni ze sztandarem na czele.

Na uroczystość przybyli Rektor J. Sosnowski, min. rolnictwa Janicki, komendant miasta gen. Suszyński, gen. Osiński, którzy zajęli miejsca w stallach kościoła. Nabożeń- stwo żałobne odprawił J. E. ks. biskup Gall w asyście duchowieństwa.

W czasie mszy żałobnej, za duszę poległych w obronie Ojczyzny studentów S. G. G. W., śpiewał artysta opery moskiewskiej p. Worotyński. Poczem wszyscy zebrani udali się do gmachu uczelni (ulica Miodowa 17), gdzie miał się odbyć akt uroczysty poświęcenia tablicy, na której są wyryte nazwiska poległych. W sali botanicznej na podjum przybranem kwiatami i zielenią stanęła warta honorowa, złożona z oficerów- słuchaczy szkoły, obok chorąży ze sztandarem w asyście dwóch słuchaczy.

W krzesłach zajęli miejsca J. E. ks. biskup Gall, min. rolnictwa Janicki, min. reform rolnych St. Ludkiewicz, b. min. Oświaty Mikułowski-Pomorski, rektor Uniwersytetu Koszenbur-Łyskowski, prorektor Politechniki Staniewicz, gen. Su- szyński i gen. Osiński, delegat Centralnego Tow. Rolniczego p. Hipolit Wąsowicz, prezes Muzeum Przemysłu i Rolnictwa p. Kiślański, *in corpore* Senat S. G. G. W., przedstawiciele prasy, rodziny poległych, zaproszeni goście, oraz słuchacze wyż- szych uczelni. Odślonięcia tablicy dokonał p. Kiślański mówiąc: »Cześć ich

pamięci!« Poczem przemawiał J. E. ks. Biskup Gall, gen. Suszyński, imieniem Min. Spraw Wojskowych i armji i złożył hołd poległym. W imieniu Szkoły głos zabrał Rektor Sosnowski, który wyraził głęboki żal szkoły po stracie tylu wychowanków, a jednocześnie gorącą dumę iż młodzież studiująca nie tylko na roli potrafi pracować, jeśli bez wyjątku wyruszyła na pole walki, składając tak obfity haracz młodej krwi i istnień.

Słuchacz S. G. G. W. p. O. Grzymałowski przemówił imieniem słuchaczy, wymieniając listę nazwisk poległych studentów. Poczem ks. biskup Gall poświęcił ten marmurowy pomnik”.

Na marmurowej tablicy wykonanej przez artystę rzeźbiarza p. Stefana Kiersnowskiego wyrytych jest 35 nazwisk. Listę tę należy uzupełnić jeszcze kilkoma nazwiskami, których wówczas nie zgłoszono do umieszczenia na tablicy, co będzie dodatkowo wyryte.

Zwraca uwagę dominacja żołnierzy oficerów w uroczystości. Oficerowie trzymają wartę przy podwyższeniu, nad którym wisi tablica, chorąży pocztu sztandarowego jest również oficerem, prawdopodobnie 2 Pułku Ułanów Grochowskich, na co wskazuje jasny otok na czapce.

Tablice poświęcone pamięci poległych studentów, wmurowane w gmachy uczelni warszawskich, miały interesującą, w zasadzie podobną historię.

Dnia 25 listopada 1923 roku w holu głównym Politechniki Warszawskiej odsłonięto tablice z nazwiskami poległych w latach 1918-1920 studentów. Tablice te zostały zniszczone przez „nieznanych” sprawców.

W styczniu 1921 roku Wojsko Polskie i studenci Uniwersytetu Warszawskiego na skarpie za Pałacem Kazimierzowskim ustawili działo – pomnik – aby przypominało o studenckich walkach o niepodległość. Dnia 20 stycznia 1924 roku wmurowano na terenie Pałacu Kazimierzowskiego tablicę z nazwiskami 108 poległych studentów. W późniejszym okresie uzyskano dodatkowe informacje o poległych, dlatego ich liczba zwiększyła się do 128 osób. W listopadzie 1945 roku „nieznani sprawcy” ukradli wmurowaną tablicę, dwa lata później ze skarpy zniknęło również działo.

W tym samym kierunku zmierzało rozwiązanie problemu tablicy w Pawilonie I SGGW, która niezniszczona przetrwała wojnę i okupację. Podczas remontu holu zdjęto tablicę, którą zostawiono na podłodze. Wykonawcy remontu byli zdziwieni, że następnego dnia tablica zniknęła. Nikt jej specjalnie nie szukał, chodziło przecież o jej usunięcie.

Tablica została zabrana przez prof. Kazimierza Stegmana z Zakładu Rybactwa i schowana w piwnicy Zakładu. W 1978 roku, gdy Katedrę przenoszono do Brwinowa, prof. Stegman przewiózł tablicę do kościoła akademickiego św. Anny, gdzie została zdeponowana. W 1987 roku, z inicjatywy ówczesnej rektor SGGW prof. dr hab. Marii J. Radomskiej i staraniem Stowarzyszenia Wychowanków SGGW, tablica została odnowiona i dzięki przychylności rektora kościoła akademickiego św. Anny wmurowana w kaplicy Matki Boskiej Loretańskiej (Stowarzyszenie Wychowanków SGGW, 2002).

Na górze tablicy dodano napis, że dotyczy studentów SGGW, na dole umieszczono natomiast drugą część z 13 nazwiskami poległych zgłoszonych po 1924 roku. Należy podkreślić, że jest to jedyna oryginalna uczelniana tablica z nazwiskami poległych studentów, ocalona dzięki zaangażowaniu pracowników SGGW.

Oryginalna tablica poświęcona poległym studentom SGGW, wmurowana w ścianę kaplicy Matki Boskiej Loretańskiej kościoła akademickiego św. Anny w Warszawie

Literatura

Gazeta Rolnicza (1924). Z dnia 25 stycznia, rok LXIV, Warszawa.

Kawaleria II RP. Nekrologi poległych w latach 1918-1920. Pobrano z: <https://forum.odkrywca.pl> (dostęp: 07.11.2023).

Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920 (1934). Warszawa: Wojskowe Biuro Historyczne, s. 1092.

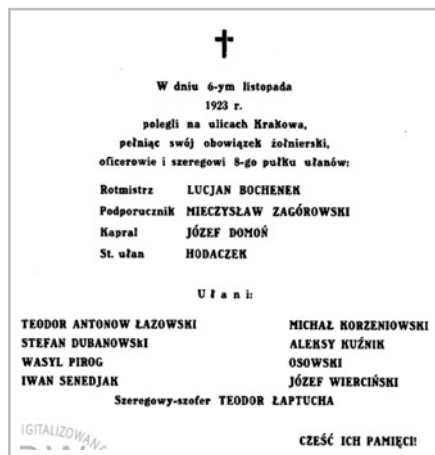
<https://wawel.krakow.pl>

Pierwsze lata po zakończeniu wojny bolszewickiej były trudne dla Polski. Jątrzącą raną była ciągle nieuregulowana sprawa Śląska. Należało również scalić pod względem gospodarczym i administracyjnym ziemie z trzech zaborów. Dodatkowo na początku lat 20. zaczął się nasilać kryzys gospodarczy i polityczny. Rozdrobnienie partii politycznych, narastające nieporozumienia między nimi, brak tradycji demokratycznych doprowadziły między innymi do śmierci prezydenta Gabriela Narutowicza.

W 1923 roku problemem stała się hiperinflacja. Złe zarządzanie władz miejskich spowodowało, że ceny żywności w Krakowie należały do najwyższych w kraju. W konsekwencji przez miasto przetoczyła się fala strajków, która swoje apogeum znalazła 6 listopada 1923 roku. Do tłumienia wystąpień strajkowych użyto policji, a później żołnierzy z 8 Pułku Ułanów Księcia Józefa Poniatowskiego.

W trakcie walk z demonstrantami, z użyciem broni palnej zabranej rozbrojonej policji i żołnierzom, zginęło czterech oficerów i dziewięciu ułanów. Wśród oficerów był ppor. Mieczysław Zagórowski, który niedawno studia w SGGW zamienił na Szkołę Kawalerii w Grudziądzu. Porucznik Zagórowski urodził się we Lwowie, brał udział w jego obronie, odznaczony został Odznaką Orląt, przeżył kampanię bolszewicką i brał udział w bitwie o Warszawę. Dnia 10 października przybył do Krakowa, aby 2 tygodnie później zginąć w obronie „obowiązku i honoru”. Był dobrze zapoznawczającym się pisarzem, autorem powieści dla młodzieży w *Puszczy Teksasu* (Tulacz-Wiśniewski, 1933).

Drugim wydarzeniem zapomnianym przez społeczność akademicką SGGW był

Nekrolog żołnierzy 8 Pułku Ułanów Księcia Józefa Poniatowskiego, w tym ppor. Mieczysława Zagórowskiego, poległych podczas tłumienia manifestacji robotniczych w Krakowie (*Żołnierz Polski* 1923, 46)

udział studentów, członków korporacji akademickich, w walkach przeciwko wojskom Piłsudskiego w okresie przewrotu majowego w 1926 roku. Dnia 25 kwietnia 1926 roku korporacje „Sarmatia” i „Arkonia” zgłosiły wniosek o utworzeniu pogotowia korporacyjnego na wypadek wywrotowych wystąpień komunistycznych. Warszawskie Koło Międzykorporacyjne ogłosiło, że „stoi na gruncie konstytucji”. Dodatkowo, ze względu na niebezpieczeństwo próby obalenia rządu przez środowiska wywrotowe, korporacje „miały zorganizować się pod względem wojskowym” (Tomaszewski, 2011).

W czasie zamachu majowego po stronie rządu opowiedziało się około 150 korporantów. Uczestniczyli oni głównie w obronie Belwederu i walkach na ówczesnym Lotnisku Mokotowskim. W czasie walk polegli: Szczepan Olchowicz Korporacja „Jagiellonia”, Adam Malinowski wiceprezes Korporacji „Arkonia”, Jerzy Biały filister Korporacji „Arkonia”, Andrzej Gliński Korporacja „Sarmatia”, Jerzy Garnier Korporacja „Podolia”, Mirosław de Flasilier Korporacja „Podolia”, Maciej Porwit prezes Korporacji „Podolia” i inni.

Wśród poległych byli dwaj studenci SGGW: Adam Malinowski i Andrzej Gliński, obaj studenci Wydziału Rolniczego SGGW.

Tablica nagrobna Adama Malinowskiego na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie (fot. Krzysztof Menel, Olsztyńska Strona Rowerowa)

Andrzej Gliński
(<https://www.sarmatia.pl/andrzej-glinski/>)

Adam Malinowski swoją edukację zaczął w 1923 roku jako student Wydziału Filozoficzno-Matematycznego Uniwersytetu Warszawskiego, w tym samym roku przeniósł się na Wydział Inżynierii Lądowej Politechniki Warszawskiej. W 1924 roku zaczął studia na Wydziale Rolniczym SGGW. Poległ 14 maja 1926 na Lotnisku Mokotowskim w „szeregach obrońców konstytucji”. Kawaler Dyplomu Zasługi i Złotej Odznaki Związku Polskich Korporacji Akademickich (ZPKA) (archiwumkorporacyjne.pl K! Arkonia). Andrzej Gliński, student rolnictwa SGGW, poległ w „obronie praworządności” w czasie zamachu stanu. Kawaler Dyplomu Zasługi i Złotej Odznaki ZPKA (archiwumkorporacyjne.pl K! Sarmatia).

W 85. rocznicę zamachu majowego, dnia 14 maja 2011 roku w Warszawie, przy placu Zamkowym, na ul. Senatorskiej 1 (budynek Johna) odsłonięto tablicę upa-

miętniającą pięciu członków polskich korporacji akademickich, poległych w bratobójczych walkach. Tablicę zaprojektował artysta rzeźbiarz Marek Moderau, a sfinansowała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (korporant.pl, Towarzystwo Wiedzy Akademickiej). Na dole tablicy umieszczono łacińską sentencję: „Dobro Państwa (Republiki, Rzeczypospolitej) najwyższym prawem”.

Szczególnie poruszające były okoliczności śmierci Karola Levittoux, potomka francuskiego oficera napoleońskiego Piotra Levittoux, który został w Polsce. Jego syn Karol popełnił samobójstwo przez samospalenie w Cytadeli Warszawskiej, nie mogąc wytrzymać brutalnego śledztwa ze strony Rosjan. Następny generacyjnie stryjeczny wnuk słynnego konspiratora, kolejny Karol Levittoux, został zastrzelony przez polskiego podoficera w 1926 roku strzałem w plecy, gdy jako jeńiec konwojowany był na punkt zborny. Za ironię historii należy uznać fakt, że trzech jego bracia byli wysokimi oficerami Wojska Polskiego. Jeden z nich został zamordowany w Katyniu. Historia rodziny pokazuje, jak skomplikowane mogą być polskie losy

Bratniak SGGW zamierzał upamiętnić pamięć poległych trzech studentów odpowiednią tablicą, ale z czasem sprawa uległa zapomnieniu. Również społeczność akademicka SGGW coraz mniej o nich pamiętała. W czasach narastającego kultu osoby Józefa Piłsudskiego nie wypadało chwalić się poległymi w przewrocie majowym.

Na szczęście obecnie jest już odpowiednia tablica, pod którą w kolejne rocznice zamachu majowego pojawiają się kwiaty.

Podsumowując, ciągle aktualne jest pytanie, czy bunt przeciwko legalnej, wybranej demokratycznie władzy można usprawiedliwiać wyższą koniecznością. To pytanie było już aktualne w czasach rzymskich. Odpowiedź jest utrudniona przez fakt częstego przekształcania się nowej rzeczywistości politycznej i społecznej w dyktaturę. Tak niestety stało się w czasie II Rzeczypospolitej. Identyfikacja z obozem piłsudczykowskiem w wielu przypadkach ułatwiała życie i determinowała sukces zawodowy. Czyżby obecnie historia kolejny raz zatoczyła koło?

Tablica poświęcona poległym korporantom, umieszczona na budynku Johna na placu Zamkowym w Warszawie (www.korporant.pl)

Literatura

Archiwum Korporacyjne K! Arkonia. Pobrano z: <https://www.archiwumkorporacyjne.pl> (dostęp: 07.11.2023).

Archiwum Korporacyjne K! Sarmatia. Pobrano z: <https://www.archiwumkorporacyjne.pl> (dostęp: 07.11.2023).

Andrzej Gliński. Pobrano z: <https://www.sarmatia.pl/andrzej-glinski/> (dostęp: 07.11.2023).

Tomaszewski, P. (2011). *Polskie korporacje akademickie w latach 1918-1939: struktury, myśl polityczna, działalność*. Toruń: Cyncero.pl.

Tułańcz-Wiśniewski, K. (1933). *Pieśni poległych*. Warszawa: Wojskowy Instytut Wydawniczy, s. 251-253.

Spis treści

Szanowni Czytelnicy!	5
Przedmowa	7
Wstęp	9

I. Lata 1905-1917

1. Rewolucja 1905 roku – udział przyszłych pracowników i studentów SGGW	13
2. Galicyjskie organizacje paramilitarne przygotowujące kadry dla przyszłego Wojska Polskiego	19
3. Polskie formacje pomocnicze w I wojnie światowej u boku państw centralnych: Legiony Polskie, Polski Korpus Posiłkowy i Polska Siła Zbrojna (Polnische Wehrmacht)	24
4. Polskie formacje pomocnicze w Rosji	31
5. Polska Organizacja Wojskowa oraz Pogotowie Bojowe Polskiej Partii Socjalistycznej	34
5.1. Polska Organizacja Wojskowa	34
5.2. Pogotowie Bojowe Polskiej Partii Socjalistycznej	36

II. Lata 1918-1921

1. Studenci SGGW w walkach o niepodległość i granice	43
1.1. Najważniejsze fakty historyczne w 1918 roku związane z odzyskaniem przez Polskę niepodległości	43
1.2. Studenci SGGW w walkach na Wschodzie	45
1.3. Studenci SGGW w powstaniach śląskich	52
2. Pracownicy SGGW zaangażowani w budowę państwa polskiego oraz w walkę o niepodległość i granice	62
2.1. Osoby związane z SGGW, tworzące zręby naszej państwowości	62
2.2. Pracownicy SGGW czynnie zaangażowani w walkę o niepodległość	65

3. Absolwenci i studenci SGGW odznaczeni Orderem Wojennym <i>Virtuti Militari</i> za „czyny wyjątkowego męstwa”	69
4. Biogramy studentów SGGW poległych oraz zmarłych z ran i chorób w walkach o niepodległość i granice w latach 1918-1920	75
5. Uroczystość odsłonięcia i poświęcenia tablicy ku czci „Poległych za Ojczyznę” studentów SGGW	92
6. Fakty przemilczane i zapomniane	97

